

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

02600022669

Γιαννιώτικα Σύμμεικτα

**“Όλα τὰ δικαιώματα πνευματικῆς ιδιοκτησίας, ἀνήκουν
στον συγγραφέα. (Λεωφ. Γεωργίου Β΄. 29).**

Α. ΣΑΛΑΜΑΤΚΑ

ΕΙΣΑΓ. 1920'

ΓΙΑΝΝΙΩΤΙΚΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

**(Ιστοριοδιφικά, λαογραφικά, γλωσσολογικά,
τοπωνυμικά, σπηλαιολογικά)**

Περί
φιλολογίας Ιωανν
-Ιωαννίνων
πρώτα
Μεταφράσεις

ΓΙΑΝΝΙΝΑ 1959

“Όλα τὰ κείμενα πὸν περιέχονται στὴν παροῦσα συλλογή, εἶναι δημοσιευμένα, ὅπου στὸ καθένα ἀπ’ αὐτὰ σημειώνεται. κι’ ὁ κύριος σκοπὸς τῆς, εἶναι —ὅπως καὶ στά: Γιανιώτικα Ἱστοριοδιφικὰ καὶ ὁμοια Λαογραφικὰ Μελετήματα, Τοπία καὶ Χρονικά, Κάποιο βράδυ τοῦ Νοέμβρη— ἡ συγκέντρωση σ’ ἓνα βιβλίο ὁμοειδῶν ἐργασιῶν, πὸν ἦταν διασκορπισμένες, σὲ ἐφημερίδες, περιοδικά, ἢ καὶ βιβλία ἀκόμα, ἐξαντλημένα. Ἐγινε μονάχα, μιὰ μικρὴ ἐπεξεργασία τους.

Δ.Σ.

ΓΙΑΝΝΕΝΑ ἢ ΓΙΑΝΝΙΝΑ;

Ὁ Ἀθαν. Χ. Παπαχαρίσης, σὲ ἀνατύπωση ἐργασίας του, δημοσιευμένης στὸν «Πλάτωνα» 1951, γράφει τὰ ἑξῆς, σχετικὰ μὲ τὴν ὀρθὴ ὀνομασία τῆς πόλης μας.

«Ὁ τύπος Γιάννινα, χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν Ἑπειρον καί, ὅπως βλέπω προχείρως εἰς τὰς «Ἐκλογάς» τοῦ Ν. Πολίτου, συναντᾶται καὶ εἰς δημοτικὰ τραγούδια.

«Ὅλαις τὴν Ἄρτα πέρασαν στὰ Γιάννινα τὶς πᾶνε» (Ν. Πολ. Ἑκλ. 7, 2). «Δὲν εἶν' ἐδῶ τὰ Γιάννινα» (Ξνθ. ἀν. 65, 16).

»Εἰς τὰς ἰδίας ὁμως «Ἐκλογάς», εὐρίσκεται κι' ὁ ἄλλος τύπος, Γιάννενα.

«Τ' ἀκούσατε τί γίνηκε στὰ Γιάννενα στὴ λίμνη» (Ξνθ. ἀνωτ. 6, 1). «Σὲ κλαῖν τὰ Γιάννενα, κλαῖνε τὴν ὠμορφιά σου» (Ξνθ. ἀνωτ. 6, 34). «Καὶ στὰ καϋμένα Γιάννενα μαῦρο, παχὺ σκοτάδι» (Ξνθ. ἀνωτ. 19, 2). «Ἡ μάνα μου ἀπ' τὰ Γιάννενα» (Ξνθ. ἀνωτ. 87, 33).

»Ἀλλὰ κοντὰ εἰς τὴν ὀνομαστικὴν καὶ αἰτιατικὴν Γιάννινα, ὑπάρχει καὶ ἡ γενικὴ Γιαννίνου (στὸν κάμπο τοῦ Γιαννίνου) ὅπως καὶ τοῦ Σαλώνου ἀπὸ τὸ Σάλωνα καὶ τοῦ Γρεβενοῦ ἀπὸ τὰ Γρεβενὰ (ἐσεῖς θουνὰ τοῦ Γρεβενοῦ καὶ πεῦκα τοῦ Μετσόβου). Αὕτη δὲ ἀκριβῶς ἡ γενικὴ τοῦ Γιαννίνου, ὑποδεικνύει ὅτι, ὁ γνήσιος τύπος, εἶναι Γιάννινα καὶ οὐχὶ Γιάννενα».

Πληροφορῶ μὲ τὴν εὐκαιρίαν τὸν κ. Παπαχαρίση, ὅτι ἡμεῖς οἱ παλαιότεροι Γιαννιώτες καὶ οἱ πρόγονοί μας, ποτὲ στὴν ὁμιλία μας δὲ λέγαμε Γιάννενα.

Οἱ Ἀλβανόφωνοι τῆς Τσιαμουριάς καὶ Βόρειας Ἑπεί-

ρου, ὅπως κι οἱ Ἀρβανῖτες, μεταχειρίζονται ἐπίσης τὸν ὁρθὸ
τύπο Γιάννινα:

«Γὰ γιὲ τί; Γὰ Γιαννίνα». (Ποῦθε εἶσαι; ἀπὸ τῆς
Γιάννινα), ἔλεγε ὁ ἁλβανόφωνος κάτοικος τῆς πόλης μας.

«Γιάννινα ζέξα Γιαννίνα
Γιάννινα τε ράπι φάλε
Γιὰ ο Γιάννινο ε ζέξα Γιάννινο
Βὶν μουζίκα ντοῦκε κιάρ».

(Γιάννινα μαῦρα Γιάννινα
Γιάννινα στὸν πλάτανο προσκίνα
Γιὰ ὦ! Γιάννινα καὶ μαῦρα Γιάννινα
ἔρχονται μουσικὲς κλαίοντας).

τραγουδοῦσε ὁ Ἀλβανόφωνος.

Στοῦ Γιαννίν', λέει ὁ καμπίσιος χωρικός τῆς περιοχῆς
τῆς πόλης μας.

Τὸ ἀνοιχτὸ ἐκεῖνο ἔψιλον τῆς ξενότροπης προφορᾶς
Γιάννενα, εἶναι ἐντελῶς ξένο πρὸς τὸ διαλεκτικὸ τόνο τῆς πα-
λιᾶς γιαννιώτικης προφορᾶς καὶ τὴν ἰδιάζουσα ὑφή της. Ἀκό-
μα καὶ τὴ γυναῖκα τοῦ Γιάννη, ὁ παλιὸς γιαννιώτης, δὲν τὴ
λέει Γιάννενα ἀλλὰ Γιάννινα.

Ἀλλὰ καὶ στὴ γενική, δὲ λέμε ποτὲ Γιάννενων ἢ Γιαν-
νένων, ἀλλὰ πάντοτε Γιαννίνων (ἢ, τὸ ὁρθότερο Γιάννι-
νων).

εἴηπειρ. Ἑστία 1952, σελ. 822

Ο ΜΠΕΪΛΕΡ ΜΠΕΗΣ ΤΗΣ ΡΟΥΜΕΛΗΣ ΚΙ' Ο ΘΡΥΛΟΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΝΤΟΥΡΑΧΑΝ

Α'.

Ὁ περιηγητὴς ποὺ ἀνεβαίνει πρὸς τὴν Ἑπειρὸ ἀπὸ τὸ δρόμο τῆς Θεσσαλίας (Τρίκαλα - Μέτσοβο - Γιάννινα), καὶ πατώντας στὸ λαμὸ τοῦ Ντρίσκου, ἀντικρὺζει γιὰ πρώτη φορὰ τὸ Γιαννιώτικο τοπίο, θὰ ἰδῇ νὰ ξανοίγεται μπροστὰ στὰ μαγεμένα μάτια του, μιὰ ὠραιότατη στενόμακρη βαθειὰ κοιλάδα, ἀπὸ τὰ νοτιο - ανατολικά πρὸς τὰ βορειο - δυτικά.

Ἀριστερά του, ἄλπικοι καὶ κακοτράχαλοι ὄγκοι: Τὸ Περιστέρι, τὰ Τζουμέργα, τὸ Ξεροβοῦνι.

Ἀντικρὺ του, ἡ ραχοκοκκαλιά τῆς Ὀλύμπιας, καὶ κοντινότερες, οἱ μαλακὲς πτυγώσεις μὲ τὰ ἐνδοξα ὀνόματα: Ἀετορράχη, Μπιζάνι, Ἄη - Νικόλας.

Δεξιὰ του, σβήνονται θαρρεῖς καὶ χάνονται σὲ μιὰ γαλάζια ἀγλή, οἱ κορυφογραμμὲς τῆς Νεμέρτσικας καὶ τῶν Βορειοηπειρώτικων βουνῶν.

Καὶ στὰ πλευρά του, ὁ κοντινὸς ὄγκος τοῦ Μιτσικελιοῦ.

Στὰ πόδια του, μιὰ τοξόσχημη γαλάζια ἀπλωσιὰ — ἡ χλιοτραγουδισμένη λίμνη τῆς Φροσύνης — καθρεφτίζει τίς γύρω κορυφογραμμὲς.

Στὶς ἀντικρυνές της ὄχθες, κατεβαίνει μαλακὰ πρὸς τοὺς γυαλοῦς της, σὰν ἓνα τεράστιο δικέφαλο πουλὶ μὲ ἀπλωμένα τὰ φτερά, μιὰ πράσινη πολιτεία, ποὺ τὴ χαϊδεύει στοργικὰ ὁ ἥλιος: Τὰ Γιάννινα.

Στὸ κέντρο δλης αὐτῆς τῆς μακρόστενης κοιλάδας, ξεχωρίζει, στέρεα ριζωμένος, ὁ Βράχος, μὲ τὶς δυὸ στὰ νερὰ βαθειὰς ἐσοχῆς του.

Ἀπὸ τὰ νότιά του καὶ τριγύρω, κλείνεται μὲ τὰ τεῖχη τοῦ Κάστρο, τῆς κοιτίδας αὐτῆς τῆς σημερινῆς πολιτείας, κι' ἀπομονώνεται λὲς ἔτσι ἀπὸ τὴν πόλη, σὰ μιὰν αἰώνια δίγλα στὸ κέντρο τῆς κοιλάδας.

Σὰν πελώριο σμαράγδι, ἀναπαύεται μὲ ζωγραφιστὲς καμπύλες, στὰ γαλανὰ νερὰ, τὸ Νησί, τὸ νησάκι τῶν Φιλανθρωπινῶν καὶ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ.

Κι' ἀπάνω σ' ὅλα αὐτά, τί ἱστορία καὶ τί θρύλοι!...

Ἡ Δωδώνη, μὲ τὴν ἀρχαιότατη ἱστορία της, τοὺς Σελοὺς καὶ τὶς Πελιάδες, τὸ Μαντεῖο, μὲ τὴν ὑπερχιλιόχρονη ζωὴ, καὶ τὴν πανάρχαια λατρεῖα τοῦ Δία.

Ἡ κοιτίδα καὶ ἡ μητρόπολη τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς, ἡ πρώτη καὶ ἀρχαιότατη Ἑλλάδα, ὅπως γράφει κάπου ὁ νεώτερος ἱστορικός της Π. Καρολίδης.

Ὁ Πύρρος: ὁ τολμηρὸς αὐτὸς κατακτητὴς τῆς Ἰταλίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Πελοπόννησος.

Τὸ περίδοξο Δεσποτᾶτο τοῦ Μιχαήλ Ἀγγελοῦ Δούκα Κομνηνοῦ καὶ τῶν ἀπογόνων του, κι' οἱ ὁμότητες τοῦ Σέρβου Δυνάστη Θωμᾶ Πρελούμπου.

Ὁ ἡρωϊκὸς καὶ μάρτυρας Δεσπότης Διονύσιος ὁ Σκυλόσοφος καὶ τὸ τολμηρὸ ἀπελευθερωτικὸ του κίνημα.

Οἱ Ἀψαράδες κι' οἱ Φιλανθρωπινοί, κι' οἱ μεγάλοι Λογάδες τοῦ Γένους.

Ὁ γνωστὸς καλόγηρος Κοσμᾶς.

Ὁ Ἀλῆ - Πασιᾶς, ὁ «ἐξαιρετικὸς» αὐτὸς καὶ ματωμένος ἡγεμόνας.

Καὶ κατόπι, τὸ Μπιζάνι, τὸ Καλπάκι: θρύλοι μαζὺ κι' ἱστορίες, δόξες κι' αἵματεροὶ ἀγῶνες.

Τὸ Κάστρο: τὰ Βυζαντινὰ Μοναστήρια· ὁ Μαβίλης.

Ἡ κυρὰ Βασιλικὴ κι' ἡ κυρὰ Φροσύνη.

Κι' ὁ θρύλος τῆς Ντουραχάνης.

Β'.

Ἄν τύχαινε, ἐκεῖ δά, κατὰ τὰ μέσα τοῦ Μάη, νὰ βρεθῇς, πρὶν ἀπὸ τὸν τελευταῖο πόλεμο, στὰ Γιάννινα, καθὼς τὸ τοπίο πνίγεται στὴν πρασινάδα, τὴν τόσο φρέσκη καὶ δροσερή, ποὺ γεμίζει τὸ στῆθος σου μὲ μιὰν ἀνείπωτη χαρά, καὶ κουρασμένος ἀπὸ τὶς κοντινὲς ἀπόψεις, γύριζες τὸ μάτι σου κατὰ τὸ Ντρίσκο, κάτου, χαμηλά, πρὸς τὰ βόρεια, θᾶβλεπες μιὰ πλατειά, μὲθ' ἀνοιχτὴ κηλίδα, στὸ κέντρο σχεδὸν μιᾶς περιοχῆς ἀπὸ σκοῦρο πράσινο· γύρω - γύρω, ὁ βράχος τοῦ Μιτσικελιοῦ· χαμηλά, ἢ καλαμιὰ· μπροστά σου, ἢ ἀπλωσιὰ τῆς νοτιοανατολικῆς λεκάνης τῆς Λίμνης, ἢ γνωστὴ σὰ μεγάλη Πλατειά.

Στὰ χαμηλὰ αὐτῆς τῆς περιοχῆς, διακρίνεις πάντοτε, καὶ τώρα, τὸν τετράγωνο περίβολο ἑνὸς Μοναστηριοῦ· ὅμως, δὲν ὑπάρχει πιά ἀπὸ καιρὸ, οὔτε τὸ δάσος του, μήτε ἡ συστάδα τῶν ἀγριοκουτσουπιῶν, ποὺ τὸ ἀνθισμὰ τους, χάριζε, στὸ κατὰ τὰ ἄλλα ἄγριο ἐκεῖνο τοπίο, τὴ χαριτωμένη ἀνοιχτὴ τοῦ μὲθ' νότα.

Τὸ Μοναστήρι αὐτό, εἶναι ἡ Παναγιά τῆς Ντουραχάνης, ἰδρυμένο ἐκεῖ, σὲ μνήμη τοῦ Γενέσιου τῆς Θεοτόκου· καὶ τὸ πανηγύρι του, γιορταζόταν σὰν ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ προσφιλῆ παρόμοια τῶν Γιαννίνων, στὶς 8 Σεπτέμβρη.

Γιορταζόταν!... Γιατί, πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὸν τελευταῖο πόλεμο, ἕνα αἵματερὸ ἐκεῖ δρᾶμα, σκέπασε τὸ Μοναστήρι καὶ τὸ Πανηγύρι του, μὲ μιὰ πλατειὰ φρίκη: «Ἄγνωστοι», κατακρεούργησαν τὸν καλόγηρο καὶ τὴν καλόγριά του, καὶ λήστεψαν τὰ φτωχικὰ τους ἀποθέματα. Καὶ στὸν καιρὸ τῆς κατοχῆς, πολιτισμένοι τῆς Εὐρώπης, κατάκοψαν σύρριζα τὸ πικρὸ κι' ἄγριο δάσος· ἔτσι, ἡ ἀπόλυτη ἐρημιὰ κ' ἡ ἀγριωσύνη, σκέπασαν πιά ὀριστικά, τὸ τραχὺ καὶ κακοτράχαλο ἐκεῖνο τοπίο.

Καὶ τώρα, μάταια μερικοὶ νοσταλγοί, ἀναζητοῦν τὴ χαριτωμένη μὲθ' συστάδα, καὶ δύσκολα ξαναβρίσκουν στὴ μνήμη τους, περασμένες ἀπ' τὸ πανηγύρι τῆς Ντουραχάνης ἀναμνήσεις.

Τὸ Μοναστήρι τῆς Ντουραχάνης —ὁ θρύλος λέει— εἶναι χτισμένο ἀπὸνα Γούρκο. Ὁ θρύλος ὅμως αὐτός, ποὺ δπως μὲ πληροφορεῖ ὁ φιλόλογος Λέανδρος Βρανούσης, εἶναι γνωστότατος, ἴσαμε τὰ πιὸ ἀπομακρυσμένα χωριὰ τοῦ Μετσόβου καὶ

τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ἢ καὶ Θεσσαλίας, ὅσα ἄλλοτε κατέβαιναν ἀπὸ (τὸ Ντρίσκο καὶ) τὸν Πόρο γιὰ νὰ ῥθοῦν στὰ Γιάννινα, ὁ θρῦλος λοιπὸν αὐτός, δὲν εἶναι μονάχα θρῦλος. — Εἶναι καὶ καθαρὴ ἱστορία.

Ἀπὸ τὰ μέσα ἀκόμα τῆς 14ης μ.Χ. ἑκατονταετηρίδας, εἶχαν ἀρχίσει, ὅπως ἱστορεῖται, εὐρύτατα νὰ κυκλοφοροῦν στὴ Βαλκανικὴ —καὶ στὴν Ἑπειρὸ καὶ τὴν Ἀλβανία— τὰ Τούρκικα στίφη, καὶ νὰ γίνωνται οἱ πρῶτοι Ἀλβανῶν Φύλαρχων ἐξισλαμισμοί. Στὴν Ἑπειρώτικη σκηνή, ἐμφανίζεται τὴν ἐποχὴ αὐτὴ κι' ὁ περίφημος στὴν ἱστορία τοῦ Τούρκικου Κράτους στρατηγὸς Ἑβρενόζ, ὁ ἐπωνομασμένος ἀργότερα, Γαζῆ (νικητής).

Στὰ 1387, οἱ Τοῦρκοι, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν —ἀργότερα Σουλτᾶνο— Βαγιαζήτ, τὸν ἐπωνομασμένο Γιλντιρίμ (κεραυνό, λαίλαπα), καταλαμβάνουν τὴ Σαλονίκη. Ὁ τότε Δεσπότης τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων Ἰσαῦ Μπουοντελμόντε, γνωστὸς στὴν ἱστορία τοῦ τόπου ὡς Ἰζάουλος (Ἰζάου), δεινὰ πιεζόμενος ἀπὸ τὰ ἰσχυρότατα Ἀλβανικὰ φύλα τῆς περιοχῆς, κι' ἀπὸ τὴν ἐκμηδένιση σχεδὸν τοῦ Βυζάντιου, πηγαίνει στὴ Σαλονίκη, «προσκυνάει» ἐκεῖ τὸ Βαγιαζήτ, καὶ γίνεται ἔτσι ὑποτελής του.

Μετὰ δέκα τέσσαρες μῆνες, ξαναγυρίζει στὰ Γιάννινα, συνοδευμένος ἀπὸ τὸ Στρατηγὸ Ἑβρενόζ, πού, σὰ σημάδι τῆς Τούρκικης ἐπικυριαρχίας, χτίζει ἐδῶ ἕναν Τεκέ, καὶ κάνει τὴν ἐγκατάσταση, τῆς πρώτης στὰ Γιάννινα, ὅχι ἀπὸ καθαρὸς Τούρκους, ἀλλὰ ἀπὸ Τουρκομάνους παροικίας.

Ἡ πτώση τῆς Θεσσαλονίκης κι' ἡ ὑποτελεία τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, ἔφερε σὰ συνέπειά της, καὶ τὴν ὑποτελεία, ὅλων σχεδὸν τῶν γειτονικῶν τοπαρχιῶν τῆς Ἑπείρου, Ἀλβανίας καὶ Θεσσαλίας.

Μεσολάβησε κατόπι ἡ πανωλεθρία τῶν Τούρκων ἀπὸ τὶς ὁρδὲς τοῦ Ταμερλάνου, καὶ σὰν ἐπακολούθημα, ἡ ἀπόρριψη τῆς ὑποτελείας ἀπὸ τὰ προσκυνημένα κάστρα. Ὅμως ὕστερα ἀπὸ μερικὲς δεκαετηρίδες, πὺν κατὰ τὴ διάρκειά τους, τὸ Βυζάντιο ψυχορραγεῖ, οἱ Τοῦρκοι, ξαναγυρίζουν πανίσχυροι· καὶ στὰ 1430, πολιορκοῦν μὲ τὸ Σινὰν Πασιᾶ τους τὸ Γιαννιώτικο Κάστρο, πὺν πιέζεται νὰ συνθηκολογήσῃ, διατηρώντας γιὰ ἀνταμοιβή, μιὰ εὐρύτατη καὶ προνομιακὴ αὐτοτέλεια.

Παρόμοιαι μορφῆς αὐτοτέλειες, συναντοῦμε, στὴν ἀρ

χή του 15ου αιώνα, και βορειότερα των Γιαννίνων: Στις 'Αλβανικές περιοχές, ανάμεσα στους εκεί Τοπάρχες, Φεουδάρχες και Δεσπότες, συναντούμε και τους: 'Ιωάννη Καστριώτη (πατέρα του Σκερντέμπεη), που κυριαρχεί στην περιοχή Ντίμπρας, ίσαμε το 'Αδριατικό, και 'Αριανίτη Σπάτα Κομνηνό, που δέσποζει στην περιοχή του 'Ελδασάν, (κι' αργότερα έγινε πεθερός του Σκεντέρ - μπέη).

Στα 1434, ο 'Αριανίτης αυτός, επαναστατεί κατά της Σουλτανικής κυριαρχίας. Ξεκινώντας από τις περιοχές της Τσερμενίτσας, συγκρούεται με τον στα Γιάννινα 'Επίτροπο του Σουλτάνου, 'Αλῆ, έναν από τους γιουούς του 'Εβρενός, τον κατατροπώνει, τον αναγκάζει να καταφύγει, αυτός και τα υπολείμματα του στρατού του, στα Γιάννινα και πολιορκεί το 'Αργυρό-καστρο.

Μπεϋλέρ - μπέης, την εποχή αυτή, της Ρούμελης, ήταν ο Ντουραχάν Πασιάς, περίφημος κι' αυτός Στρατάρχης των Σουλτάνων Μουράτ του Β'. και Μωάμεθ του Β': Έδρευε στη Θεσσαλία, απ' όπου ήταν πιθανό και να καταγόταν, και που γάτω από το Πασιαλίκι της, υπαγόταν και τα Γιάννινα. Σπεύδει λοιπόν αυτός έναντίον του επαναστάτη 'Αριανίτη, και διασπινός, για να προλάβη επέκταση της ανταρσίας, δέ διστάζει, σὲ καιρὸ βαρύτατου χειμῶνα, να καβαλήση το Ζυγό, και να κατέβη πρὸς το Γιαννιώτικο πεδίο.

Πάντως, για να περάση από τη Θεσσαλία στην 'Αλβανία, έπρεπε αναγκαστικά να περάση την Κατάρρα και το Ντρίσσο, και να διαβῇ με τὰ φουστά του από τὰ Γιάννινα.

'Ο θρύλος λέει, πώς, ο Μπεϋλέρ - μπέης, καθώς κατέβαινε από το Ντρίσσο και πήρε το μονοπάτι πρὸς τὰ δυὸ χάνια και τὸν Πόρο, εἶδε μπροστά του ἕνα μεγάλο κάμπο, κατασκέπαστο ἀπὸ χιόνια· ἀνεμοστρόβιλοι, πιθανότατα, εἶχαν μετατοπίσει δῶθε - κεῖθε τοὺς χιονένιους ὄγκους. Νὰ χιόνιζε τάχα πυνὰ κι' ἐκείνη τὴ μέρα; ἢ νᾶγε πέσει βαρεῖα σὴν πεδιάδα ἡ ἀντάρρα, ἡ γνωστὴ πηγὴ ὁμίγλη τῶν Γιαννίνων; Νᾶ διαζόταν τάχα τόσο πολὺ; ἢ νᾶχασε τὸ δρόμο και νᾶταν νύχτα σκοτεινὴ;

'Η Λίμνη πάντως τῶν Γιαννίνων, βρισκόταν τότε σ' ἕναν ἀπ' τοὺς πολλούς, κι' ἱστορικὰ ἐξακριβωμένους παγετοὺς της.

Και μέσα στα χιόνια, ο Ντουραχάν, έχοντας χάσει τὸν προσανατολισμό του, βάδισε στὸ ἀνοιχτὸ πεδίο.

Κανόνια, σίγουρα, δὲν εἶχε αὐτὸς μαζί του· ἀνθρώπους ὅμως κι' ὑποζύγια, ἀκόμα κι' ἀραμπάδες, πολλές φορές ἔχουν βαστάξει ἀπάνω τους τὰ παγωμένα τῆς Παμβώτιδας νερά.

Κάποτε, βέβαια, ὁ Στρατάρχης καὶ τὰ φουσάτα του, πάτησαν τὴν πραγματικὴ στεριά, κι' ἔμαθαν ἐκεῖ, ἀπὸ ποῦ ἀκριβῶς εἶχαν περάσει.

Ὁ Ντουραχὰν Πασιᾶς, ἦταν κατὰ τὴν παράδοση γέννημα —ὁ ἴδιος ἢ οἱ γονιοὶ του— Χριστιανικό. Κατεβαίνοντας ἀπὸ τὸ Ντριῖσκο, ἐκεῖ κοντὰ στὸν Πόρο, εἶχε δεῖ ἓνα χτιστὸ εἰκονοστάσι, μ' ἓνα καντηλάκι ποὺ ἔκαιε μπροστὰ σὲ μιὰ εἰκόνα. Καὶ πίστεψε στὸ θαῦμα. Μὰ τώρα, δὲν εἶχε καιρὸ γιὰ σταματεμούς· ὁ χειμῶνας ἦταν βαρὺς, καὶ τὸ Ἀργυρόκαστρο κινδύνευε.

Προχώρησε λοιπὸν πρὸς τὰ βορινά, κατατροπώνει τὸν Ἀριανίτη, κι' ἀπελευθερώνει τὸ Ἀργυρόκαστρο· καὶ γυρίζοντας νικητῆς στὴν ἔδρα του, ὀρίζει καὶ χτίζουν στὴ θέση τῆς θαυματουργῆς Εἰκόνας, ἓνα Μοναστήρι: —Τὴν Παναγιά τῆς Ντουραχάνης.

Ποῦ τάχα στὴν περίπτωση αὕτῃ νὰ τελειώνῃ ὁ θρύλος, κι' ἀπὸ ποῦ ν' ἀρχίξῃ ἡ ἱστορία;

Ντουραχὰν Πασιᾶς, τὴν ἐποχὴ αὕτῃ, ὑπῆρχε σίγουρα, περίφημος Στρατάρχης τῶν Σουλτάνων Μουράτ τοῦ Β'. καὶ Μωάμεθ τοῦ Β'. Οἱ ταραξίες Ἀλβανοί, ποτὲ δὲν ἔλειψαν ἀπὸ τὴν ἱστορία, κι' ὁ Ἀριανίτης κι' ὁ Καστριώτης, ἦταν τότε Τοπάρχες τους. Τὸ Μοναστήρι, εἶναι κι' αὐτὸ μιὰ πραγματικότητα, κι' εἶναι κι' αὐτὸ πολὺ παλιό, ἐπίμονα τυλιγμένο στὸ θρύλο τῆς καταγωγῆς του, κι' ὁ Ντουραχὰν, ἦταν, λέν, χριστιανικῆς προέλευσης.

Δὲν παρουσιάζουμε βέβαια αὕτῃ τὴν ἐκδοχὴ, σὰν μιὰ ἀπόλυτα στὶς λεπτομέρειές της ἱστορικὴ ἀφήγησις· τὰ δεδομένα ὅμως στὰ ὁποῖα αὕτῃ στηρίζεται, εἶναι ὅλα ἱστορικά. Ἐκεῖνο ποὺ θὰ φαινόταν τὸ πιὸ ἀπίστευτο ἀπ' ὅλα, εἶναι τὸ πέρασμα ὁλόκληρου στρατοῦ ἀπάνου ἀπ' τὰ παγωμένα νερά. Ὅμως, ἀκριβῶς αὐτὸ εἶναι ποὺ ἐμφανίζεται στὴν ἱστορία σὰν ἀπ' τὰ πιὸ πιστευτά, τοῦτου τοῦ θρύλου.

Θὰ μπορούσα, ἔτσι ἀόριστα, νὰ δεβαιώσω, πὼς τοῦλάχισ-

χιστον μιὰ φορὰ στὰ πενήντα - ἑξήντα χρόνια, ἡ Λίμνη μας παγώνει γιὰ πολλές μέρες, ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη.

Ἐνα τέτοιο πάγωμά της, τὸ ἔχουμε κι' αὐτοί μας ζήσει, ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια :

Στὶς 10 Φλεβάρη τοῦ 1929, ἀνήμερα τοῦ Ἑλίου - Χάρου, τὸ θερμόμετρο ἔδειχνε στὰ Γιάννινα 17 βαθμοὺς ὑπὸ τὸ μηδέν.

Σὰν τώρα θυμᾶμαι τὸ φοβισμένο κι' ἀνήσυχο αἶσθημα, μὲ τὸ ὅποιο, ἀμίλητος ἀπ' τοῦ Μαβίλη κῦτταζα τὴν παγωμένη ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη ἔκταση, πὺν ἀπλωνόταν, σὰ μιὰ βουβὴ καὶ ἄτεγκτη ἀπειλὴ μπροστά μου.

Τὴ μέρα ἐκείνη, κανένας ἀκόμα δὲν εἶχε πάρει θάρρος νὰ πατήσῃ στὸ παγωμένο στρώμα. Μὰ τὴν αὐριανή, ἀντίκρυσσα ἀπάνω του περπατητές, πὺν συζητοῦσαν ἀμέριμνοι ἀπάνου στὰ νερά, σὰν νὰ βολτάριζαν σὲ καμμιὰ πλατεία· καὶ τὰ ποδήλατα, μετριοῦσαν σὲ δεκάδες.

Κατὰ τὸ μεσημέρι, εἶδα μὲ κατάπληξη ἕναν συμπολίτη μας (τὸν Ἀρεταῖο), νὰ θγάξῃ τὸ παλτό του, νὰ τὸ ρίχνῃ στὸ χέρι, καὶ νὰ παίρνῃ, μὲ μιὰ ἄμετρη φυσικότητα, τὸ δρόμο, ὁλοῖσια γιὰ τὸ Πέραμα.

Λίγο ἀργότερα, οἱ πρῶτοι τολμηροί, εἶχαν φτάσει στὶς καλαμιές τοῦ Νησιοῦ· καὶ τὸ Σαραῖ, κάτω ἀπὸ τὸ Μοναστήρι τοῦ Σπανοῦ, εἶχε γεμίσει ἀπὸ Νησιῶτες, πὺν κατάπληκτοι φώναζαν ὁ ἕνας τ' ἄλλουνοῦ, πὺς οἱ Γιαννιῶτες, εἶχαν ἔρθει, μὲ τὰ πόδια στὸ Νησί τους.

Εἶναι ἀλήθεια πὺς, τὴ φορὰ αὐτή, οὔτε καβαλλάρηδες εἶδαμε ἀπάνου στὴν παγωμένη Λίμνη, οὔτε τροχοφόρα. Κι' ὁ Μπευλέρμπεης, ἀν δὲν εἶχε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀραμπάδες — πὺς, ἀλήθεια, θὰ περνοῦσαν τότε τροχοφόρα ἀπὸ τοὺς ἡμιονικοὺς τοῦ Ζυγοῦ καὶ τῆς Κατάρης δρόμους; — θὰ εἶχε ὅμως σίγουρα μαζὺ του ὑποζύγια. Ἡ παράδοση, ὁμιλεῖ καὶ γιὰ κανόνια· μ' αὐτό, εἶναι σίγουρα προσθήκη ἀναχρονισμοῦ. Τά... ὀρειβατικὰ δὲν εἶχαν, βέβαια, ἀκόμα ἐφευρεθῇ.

Παγετὸς τῆς Λίμνης, σημειώνεται ἀπὸ τὸν Ἀραβαντινὸ καὶ στὰ 1607, ὅτε..., ἐπὶ τοσοῦτον βαθμὸν ἐπάγωσεν ἡ Λίμνη, ὥστε ὁ ὄγκος τοῦ πάγου, ἔφθασεν εἰς δύο σπιθαμὰς καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὸ νησίον, ἀπῆρχοντο καὶ ἤρχοντο οἱ ἄνθρω-

ποι ἀφόβως».

Ὅμως σὲ ἄλλους παγετούς, πέρασαν ἀπάνου στὰ νερά, ὄχι μονάχα πεξοί, καβαλλάρηδες καὶ φορτηγά, ἀλλὰ καὶ ἀραμπάδες φορτωμένοι.

Ὁ ἐν Ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς Πατράσι σοφώτατος Κύρ Παΐσιος ὁ Μικρός, ἐκ τῆς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τοῦπύλην Βησσαρίωνος Ἱερᾶς Μονῆς, σὲ βιβλίῳ του γραμμένο στὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνα, ἐκδομένο ὁμῶς στὰ 1778 καὶ τιλοφορούμενο «Γνωμαὶ ἡθικαὶ κ.τ.λ.», σὲ κακότεχνους, κᾶπως, στίχους, ἱστορεῖ τὰ κατὰ τὸν σημαντικὸ παγετὸ τοῦ 1687 ποὺ ἔπληρξε κι' αὐτὸς αὐτόπτης μάρτυράς του.

Ἀπὸ τὶς 15 Γεναριοῦ, ἄρχισε τὸ «κρύσταλλον» καὶ τὸ χιόνι καὶ τὸ πάγωμα τῆς Λίμνης, βάσταξε τὴ βδομάδα τῆς Κρεατινῆς καὶ τὴ βδομάδα τῆς Τυρινῆς τῆς χρονιᾶς αὐτῆς.

«Σιμιτζῆδες καὶ κρασοποῦλοι, Ἰωαννίτες καὶ Καστρινοὶ καὶ Νισίτες· χαλβατζῆδες, χρυσοὶ καὶ παπουτσηδες· ἄνδρες καὶ παιδιὰ, μάστοροι καὶ καλφάδες· καβαλλάρηδες καὶ πεξοί· δυὸ Δεσποτάδες κι' Ἀρχιμανδρίτες, ἄρχοντες καὶ πραματευτᾶδες», ὅλοι αὐτοί, εἶχαν μεταβάλει τὴ Λίμνη σὲ πλατεῖα πανηγυριοῦ, κι' ἔπαιζαν, καὶ κόσιεβαν, καὶ γλεντοῦσαν, —ἀπόκριες γάρ—, ἀκόμα καὶ φιλοσοφοῦσαν ἀπάνου στὰ νερά· καὶ φκιάναν πρόχειρα ἔλκυνθρα, καὶ τραγουδοῦσαν καί...», ἀλλὰ νομίζω περιττὸ νὰ ἐπιμείνω περισσότερο· ὁ πιὸ περίεργος ἀναγνώστης, ἂς ἀνοίξῃ τὸ 10ο τόμο τῶν «Ἑπειρωτικῶν Χρονικῶν», καὶ στὶς σελίδες 103 μὲ 105, θὰ διαβάσῃ, καὶ πολλὰ ἄλλα περὶ ἐργα πράγματα, ποὺ ἔγιναν στὴν παγωμένη Λίμνη τοῦ Γεναριοῦ τοῦ 1687.

Κατὰ τὴν περιγραφὴ δὲ τοῦ ἴδιου αὐτοῦ Παΐσιου, ἡ Λίμνη, ξαναπάγωσε τὶς 12 Γενάρη τοῦ 1700· καὶ τότε πάλι, Νησιῶτες καὶ Γιαννιῶτες, ἔκαναν ἀνεβοκατεβαίνοντας μὲ τὰ πόδια, ἀμοιβαῖες ἐπισκέψεις.

Γιὰ τὸν παγετὸ τοῦ 1687, γράφει κι' ὁ Ἀραβαντινός· ὅτι «ἡ λίμνη ἐπάγωσεν εἰς βαθμὸν μέγιστον, καὶ διήρκεσεν ὁ πάγος αὐτὸς ἀπὸ τὴν 19ην Ἰανουαρίου μέχρι τὴν 19ην Ἀπριλίου, ἐνεκεν τῆς διαρκούσης ἀσυνήθους ψυχρότητος».

Συνεχίζοντας τώρα, δίνω τὸ λόγο σέ, ἄγνωστό μας μὲν

χρονογράφο, ἄψευδῇ ὁμῶς μάρτυρα, ποὺ σημειώνει περιστατικὰ ποῦ, «ἦτον ἐκεῖ καὶ εἶδε με τὰ ματια του». —Σ' ἓνα λειτουργικὸ βιβλίο τῆς Ἐκκλησίας Ἀνθοχωρίου Μετσόβου, νὰ τί αὐτὸς γράφει: «1864 παγῶσε ἡ λίμνη στα Γιαννίνα καὶ ἀπερνούσαν ὁ κόσμος ἐλευθερὰ ἐπατούσαν χωρὶς φόβον κουβαλοῦσαν ἡ γυναῖκες ξύλα φορτωμένες ἀπὸ τὴ τραπατοβὰ στα Γιαννίνα καὶ πολοῦσαν ἀναμεσα ἀπὸ τὸ νησι καὶ τὸ καστρό στη λίμ χορεύαν ἡ νησιῶτες δεκα νοματοί».

Σε μηνιαῖο ἐπίσης τοῦ Ἁγίου - Δημήτριου Ζέλοβας, ἄλλος χρονογράφος γράφει γιὰ τὸν ἴδιο παγετό: «1864 Ἰανουαρίου 16, ἐπάγωσε ἡ Ἀχερουσία λίμνη δηλ. ἡ Λίμνη τῶν Ἰωάννων καὶ κατὰ πρῶτον ἐπέρασεν ὁ Ῥουσῆτ (πιθανώτατα ὁ Ῥῶσος) πρόξενος καὶ ἔπειτα ὁ Χουσνῆ Πασιᾶς μὲ πλῆθος ἀρχόντων καὶ τέλος ὁ ἦος τοῦ κα. Λιάμπη εἰς ἵππον ἐπάνω καὶ ἐπῆγεν εἰς τὴν νῆσον τῆς λίμνης καὶ ἔπειτα ἐπέστρεψεν ὀπίσον καὶ ἐπήγαιναν τὰ τρόφιμα ἀπὸ τὴν πόλιν εἰς τὴν νῆσον διὰ ἀραμπαδες».

Τότε εἶναι ποὺ μιὰ Γιαννιώτισσα παντρεμένη στὸ Νησί, κα' ἔχοντας πάει, σὲ πολὺ προχωρημένη ἐγκυμοσύνη, νὰ ἐπισκεφθῇ τὴ μάνα της, γυρίζοντας, γέννησε κατὰ τὴ διαδρομὴ. Τὸ ἐπώνυμο τοῦ ἀνδρός της ἦταν Τσούλιας καὶ κατὰ τὸν παλιὸ Νησιώτη Γούλη Δεσπότη, τοῦ τραγουδοῦσαν τότε στὸ νησί:

«Λάμπει τ' ἄστρο, λάμπει ἡ Πούλια,
Λάμπουν τὰ κουπιά τοῦ Τσούλια»

Τὸ παιδί του ὁμῶς, οἱ Νησιῶτες, τὸ εἶπαν Παγωτό καὶ ζοῦν ἀκόμα στὸ Νησί μας Παγωτοί.

Κι' ἄλλους ἀκόμα παγετοὺς τῆς Λίμνης: Τὸ Νοέμβριον τοῦ 1812 κα' ἀπὸ τῆς 29 Δεκεμβρίου 1818 ἴσαμε τῆς 9 Γενάρη 1819, ἀναφέρει ὁ Ἀραβαντινός.

Αὐτὰ λοιπὸν ποὺ ἀναφέραμε πρὸ πάντων, εἶναι νομίζουμε ἀρκετὰ, γιὰ νὰ πείσουν τὸν ὑπομονετικὸ ἀναγνώστη, πῶς, στὴν ὑπόθεσιν Ντουραχὰν Πασιᾶ καὶ τοῦ θρύλου τῆς Ἰδρύσεως τοῦ ὁμῶνυμου Μοναστηριοῦ, τὸ λιγώτερον ἀπίστευτον, εἶναι τὸ πέρασμα ὁλόκληρου στρατοῦ ἀπάνου στὴν παγωμένη Λίμνη.

Γ'.

Τὴν ἐποχὴ ποὺ ἔγραφα τὰ σημειώματά μου γιὰ τὸ θρύλον

τῆς Ντουραχάνης, συντοπίτης, μοῦ ἔφερε τὴν πληροφορία ὅτι, καθὼς ξέρεи ἀπὸ τοὺς παλιότερους, ὁ Ντουραχὰν Πασιᾶς εἶχε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Μοναστήρι αὐτό, χτίσει στὰ Γιάννινα, καὶ εἰδικώτερα στὴν ἀνατολική πρὸς τὴ Λίμνη εἰσοχὴ τοῦ Βράχου, τὸ ἐκεῖ, ἀκόμα καὶ σήμερα ἐγειρόμενο τζαμί, τὸ γνωστὸ μὲν κοινότερα σὰ Φετηγιέ, ἀπὸ τὸν Ἑλβηὰ δὲ Τσελεπῇ ἀναφερόμενο σὰ τζαμί Καπλὰν Πασιᾶ.

Δὲν εἶχα μέχρι τότε ἀκούσει ἀπὸ κανέναν ἄλλον αὐτὴ τὴν ἐκδοχὴ· καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανο, νὰ ἦταν καὶ σὲ πλατύτερα στρώματα ἀπλωμένη. Αὐτὸ ὅμως, εἶναι ἱστορικὰ ἀπαράδεκτο· καὶ θὰ προσπαθῶ νὰ τὸ ἀποδείξω.

Ὅπως εἶδαμε μιλῶντας γιὰ τὸ θρύλο τοῦ Μοναστηριοῦ τῆς Ντουραχάνης, μ' αὐτὸν ἀσχολοῦνται, καὶ οἱ δυὸ παλιοὶ ἱστορικοὶ τῶν Γιαννίνων : Ὁ Ἀραβαντινὸς δηλ. καὶ ὁ Λαμπρίδης.

Κι' ὁ μὲν Ἀραβαντινός, τὸ πέρασμα τοῦ Μπεϋλέρμπεη Τουραχὰν, τὸ τοποθετεῖ, χρονικά, μεταξὺ 1428 καὶ 1430· ὁ δὲ Λαμπρίδης, στὸ —σωστὸ— 1434. Τοποθετήσαμε χρονολογικὰ στὰ προηγούμενα τὰ γεγονότα, ποὺ προσδιορίζουν τὸ πέρασμα τοῦ Πασιᾶ τῆς Ρούμελης ἀπὸ τὴ Γιαννιώτικη περιοχὴ καὶ τὰ περιστατικὰ ποὺ τὸ περιβάλλουν. Δὲν εἶναι ὅμως, παρ' ὅλα αὐτά, ἀνώφελο, νὰ ἐρευνήσωμε : ἂν τὰ ἱστορικὰ δεδομένα, ἐπιτρέπουν τὴν ἀποδοχὴ τῆς πληροφορίας τοῦ Ἀραβαντινοῦ, ὅτι τὸ πέρασμα αὐτό, ἐγίνε μεταξὺ 1428 - 1430, καὶ ἂν ὑπάρχουν στηρίγματα, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ κρατήσουν τὴν ἀποψη τοῦ κτισίματος, κατὰ τὴν ἴδια αὐτὴ ἐποχὴ, Τζαμιοῦ μέσα στὴν καρδιά τοῦ Γιαννιώτικου Κάστρου ἀπὸ τὸ Ντουραχὰν.

Μετὰ τὴν πανωλεθρία τῶν Τούρκων ἀπὸ τὸν Ταμερλάνο καὶ τὴν ὕστερα ἀπ' αὐτὴ, ἀποτίναξη ἀπὸ μέρους τῶν Δεσποτῶν τοῦ Κάστρου τῆς πρὸς τοὺς πρώτους ὑποτελείας, τὰ ἰσχυροποιημένα Ἀλβανικὰ φύλα, ποὺ ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ἀκόμα τοῦ 14ου αἰῶνα, ἐποφθαλμοῦσαν τὴ Δεσποτεία του —αὐτά, ἄλλως τε, ἦταν, ποὺ εἶχαν, ἐπανειλημμένα ἀναγκάσει τοὺς Δεσπότες του νὰ συμμαχήσουν μὲ τοὺς Τούρκους— καταλαμβάνουν στὰ 1400 τὸ Γιαννιώτικο Κάστρο, καὶ ἐπιβάλλουν— γιὰ μικρὸ μῶλα ταῦτα χρονικὸ διάστημα— τὴ δυνάστευσή τους στὴ Γιαννιώτικη περιοχὴ.

Τότε μπαίνει στὴ μέση ὁ Δοῦκας τῆς Κεφαλωνιάς Κά-

ρολος Τόρκος, κι' αρχίζει νά διώχνει ἀπὸ τὴν Ἡπειρο τοὺς Ἀλβανούς. Στὸ μεταξύ ὅμως, οἱ Τούρκοι, ἀνασυντάσσονται καὶ στὰ 1411, ἐμφανίζονται ξανὰ στὴν Ἡπειρο καὶ ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ Γιαννιώτικου Κάστρου. Ὁ Κάρολος τότε, μὲ τὴ συνδρομὴ τοῦ συγγενοῦς του, Δούκα τῆς Ἀθήνας Ἀτσιαγιόλη, τοὺς ἀποκρούει καὶ μὲ τὴ βοήθεια Ταγμάτων ἀπὸ ντόπιους ἐπιλέκτους, διώχνει ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, καὶ τοὺς Ἑνετοὺς καὶ τοὺς Ἀλβανούς, κι' ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὸ Μιχαήλ Παλαιολόγο νόμιμος τῆς Ἡπείρου Ἡγεμόνας. Τὰ Τούρκικα στίφη, ἐξακολουθήσαν μὲλα ταῦτα τὶς ἐπιθέσεις τους. Οἱ Ἡπειρώτες ὅμως, γεμάτοι τώρα θάρρος, πιάνουν μὲ ἀρματωλοὺς τους τὰ ὄρεινὰ περάσματα, κι' ἐμποδίζουν κάθε καινούργια εἰσβολή τους.

Αὕτῃ ἦταν ἡ κατάστασις στὴν Ἡπειρο ἴσαμε τὸν Ἰούλιο τοῦ 1430, ὅταν πέθανε ὁ Κάρολος.

Τὰ τρία τώρα νόθα παιδιά του, ἀρχίζουν νά διαφωνοῦν γιὰ τὴ μοιρασίαν τοῦ Κράτους του, καὶ καταλήγουν νά ζητήσουν ἀπὸ τὸ Σουλτάνο Μουράτ τὸ Β.', πού εἶχε τότε καταλάβει, γιὰ δεύτερη φορὰ τὴ Σαλονίκη καὶ τὴν εἶχε περάσει διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου, νά τοὺς κἀνὴ αὐτοὺς! ...τὴ μοιρασίαν, μὲ δικαιοσύνη καὶ ἰσότητά.

Ἐστεῖλε λοιπὸν κι' αὐτὸς τότε ἐκεῖ τὸν Σινὰν Πασιᾶ, πού πολιορκήσεν τὰ Γιάννινα καὶ τ' ἀνάγκασε νά συνθηκολογήσουν τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1430. Κράτησαν ὅμως οἱ ἀρχόντες τους, τὸ στρατό τους καὶ τὸ Κάστρο τους.

Ἀπ' ὅσα εἶπαμε, φαίνεται νομίζω τώρα, πόσο ἀπίθανο εἶναι νά ἔχη περάσει ἀνενόχλητος ὁ Τουραχὰν Πασιᾶς τὸ Ζυγὸ καὶ τὸ Ντρίσκο μετὰ τὸ 1428 καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ χειμῶνα τοῦ 1430.

Στὰ 1428, ὁ ἡγεμόνας τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, δὲ βρισκόταν σὲ ἀγαθὲς σχέσεις μὲ τοὺς Τούρκους· κι' εἶχε πάρει ἀπὸ καιρό τὰ μέτρα του, γιὰ νά ἐμποδίσῃ κάθε καινούργια εἰσβολή τους στὴν ἐπικράτειά του. Πῶς θὰ ἦταν δυνατόν νά δεχτοῦμε ὅτι ἄφησε νά περάσῃ μπροστά ἀπὸ τὴ μύτη του, ὁλόκληρο φουσαῖτο τοῦ Ντουραχὰν Πασιᾶ; Κι' ἀκόμα περισσότερο: κατὰ ποῖόν τρόπο αὐτὸς θὰ μπορούσε νά χτίσῃ τζαμί, μέσα πλεόν στὸ Κάστρο, καὶ μάλιστα σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἀκρόπολεις του;

Στὰ 1430 πάλι, τὸ Γιαννιώτικο Κάστρο, ἔχοντας πολιορκηθῇ ἀπὸ τὸ Σινάν Πασιᾶ, ὕστερα ἀπὸ τὴν πρόσκληση τῶν νόθων παιδιῶν τοῦ Καρόλου Τόγκου, ἀναγκάστηκε νὰ συνθηκολογήσῃ.

Ὅταν λοιπὸν ἔχομε ὑπ' ὄψει αὐτὴ τὴν κατάστασι πού ἐπικρατοῦσε στὰ 1430, καὶ κράτησε σχεδὸν διακόσια χρόνια— μὲ τὶς ἀναπότρεπτες, φυσικά, διαβρώσεις καὶ μειώσεις, ἀνάλογα μὲ τὴ βαθμιαία ἰσχυροποίηση καὶ μονιμοποίηση τῶν Τούρκων στὴ Βαλκανικὴ— πῶς εἶναι νοητό, καὶ νὰ τὸ σκεφθοῦμε καὶ, ὅτι ὁ Ντουραχάν Πασιᾶς ἦταν δυνατόν. νὰ χτίσῃ, λίγο μετὰ τὸ 1430, τζαμί μέσα στὸ Κάστρο;

Τὸ Φετηγέ Τζαμί, χτίστηκε μετὰ τὴν ἐπανάστασι τοῦ Διονύσιου τοῦ Σκυλόσοφου (1611). Αὐτό, τὸ ἀναφέρει καὶ ὁ Λαμπρίδης, καὶ προσθέτει μάλιστα τὴ λεπτομέρεια, ὅτι χτίστηκε ἀπὸ τὰ εἰσοδήματα τοῦ τζαμιοῦ τοῦ Ναμαζγκιάχ, καὶ παράπλευρα στὴ θέσι ὅπου ἦταν ἓνας Ναός τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίων, τιμώμενος στὸ ὄνομα τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ.

Γύρω σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, παρατηρεῖται μιὰ μεταβολὴ τῆς στάσεως τῶν Τούρκων ἀπέναντι τοῦ ὑπόδουλου Χριστιανικοῦ στοιχείου. Γίνονται αὐτοὶ πῶς σκληροὶ καὶ πιεστικοί, πῶς τυραννικοί, καὶ βαδίζουν ἐντονώτερα πρὸς πρόγραμμα ἐξισλαμιστικό.

Στὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνα, μὲ τὴν ἀφορμὴ μιᾶς ἀξιοθρήνητης κατάστασι πού ἐπικρατεῖ στοὺς κύκλους τῶν κληρικῶν τῆς Κωνσταντινούπολης, οἱ Τούρκοι εἶχαν καταλάβει τὸν Πατριαρχικὸ Ναὸ τῆς Παμμακάριστου, καὶ τὸν εἶχαν μεταβάλλει σὲ τζαμί, μὲ τὸ ὄνομα Φετηγιέ (τῆς κατάκτησι δηλ.).

Κατὰ μίμησιν τοὺς καὶ προφανῶς ἐφαρμόζοντας γενικὲς γραμμὲς τοῦ Κέντρου, οἱ Τουρκογιαννιώτες, καταλαμβάνουν Μητροπολιτικό, ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο Ναό, καὶ τὸν μεταβάλλουν σὲ τζαμί· κεραινὸς ὅμως κατέστρεψε τὸ μιναρέ πού εἶχαν χτίσει.

Ὁ ὁρισμὸς ἐν τούτοις τοῦ Σινάν Πασιᾶ καὶ τὰ προνόμιά του δὲν εἶχαν ἀκόμα καταργηθῇ: Οἱ Τούρκοι ζοῦσαν ἀκόμη ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο, καὶ εἶχαν, στὴν πόλιν πού σχηματίστηκε στὴν ἄμεση περιοχὴ του, τὰ τζαμιά τοὺς καὶ τὰ σπίτια τοὺς.

Στὰ 1611, ὁ τέως Μητροπολίτης Τρίκκης, Παραμυθιώτης Διονύσιος ὁ Φιλόσοφος, ἔκανε στὰ Γιάννινα μιὰ ἄτυχη ἐπανάσταση, γιὰ τὴν ὁποία θὰ μιλήσουμε σὲ ἄλλη σειρὰ σημειωμάτων.

Αὐτὴ τὴν εὐκαιρία περίμεναν κι' οἱ Τοῦρκοι τῶν Γιαννίνων : Προκαλοῦν διαταγές ἀπὸ τὸ Κέντρο, διώχνουν ὅλους τοὺς Χριστιανούς ἀπὸ τὸ Κάστρο, καταλαμβάνουν τὰ σπίτια τους, χαλοῦν τὶς ἐκκλησιές τους, καὶ γιὰ σημάδι τῆς κατάκτησής τους, χτίζουν, στίς περίοπτες ἐκεῖνες θέσεις, ἄλλα δύο τζαμιά: Τὸ τζαμὶ τοῦ Ἀσλὰν Πασιᾶ (τελειωμένο στὰ 1618), καὶ τὸ τζαμὶ τοῦ Καπλὰν Πασιᾶ, τὸ κοινότερα γνωστὸ σὰ Φετηγιέ. Ἀλλὰ δὲ δύο μετζίτια (τόποι προσευχῆς) ἰδρύονται στὰ χαμηλὰ του.

Δέν εἶναι λοιπὸν ὁ Μπεϋλέρμπεης τῆς Ρούμελης, ὁ περίφημος ἴσως Στρατάρχης Τουραχάν, ποὺ ἔχτισε τὸ Φετηγιέ τζαμί. Αὐτό, εἶναι, διακόσια σχεδὸν χρόνια νεώτερο ἀπὸ τὸ στὰ Γιάννινα πέρασμά του.

Περιοδικὸ «Κοῖνος» Τεῦχ. Δεκέμβριον—Γενάρην 1952.

ΕΝΑ ΠΑΛΙΟ ΠΑΝΗΓΥΡΙ

Α΄.- Τὰ Ἱστορικά

Στὸ φύλλο τῆς 4ης Δεκέμβρη 1869, ἡ παλιὰ Γιαννιώτικη ἐφημερίδα «Ἰωάννινα»,* ἀναγγέλει ὅτι «ὑπεβλήθη ἀρμοδίως εἰς τὰς Τουρκικὰς Ἀρχάς, αἰτησις ἀνασυστάσεως διὰ διατάγματος τῆς παλαιᾶς ἐμπορικῆς πανηγύρεως εἰς τὸ παλαιὸν πανηγυριζόμενον μέρος, διαρκείας δὲ ἀπὸ 1-15 Αὐγούστου ἐκάστου ἔτους».

* Τὰ «Ἰωάννινα» κι' ὁ δίδυμος Τουρκόγλωσσος ἀδερφός της «Γιάνγρια», πρωτοβγήκαν στὴν πόλη μας στὶς 14 Μάη 1869. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, εἶχε ἐφαρμοστῇ στὴν Τουρκία καινοὐργία διοικητικὴ διαίρεση, εἶχαν ἰδρυθῇ τὰ Βιλαέτια, καὶ στὸ δικό μας Βιλαέτι υπαγόταν ἡ Ἡπειρο, ἡ Ἀλβανία κι' ἡ Θεσσαλία.

Ἐπίσημη ἐφημερίδα τῆς Διοικήσεως τοῦ Βιλαετιοῦ, ἦταν τὰ «Ἰωάννινα», ποὺ βγαίνουν ταυτόχρονα καὶ στὶς δυὸ γλώσσες, τὴν ἐπίσημη δηλ. γλῶσσα τοῦ Κράτους, καὶ τὴν ὁμιλουμένη γενικὰ ἀπὸ Τούρκους καὶ Ρωμαίους ἑλληνικῇ. Ἐκτὸς ἀπὸ τίς ἐπίσημες περιοχές, (Διατάγματα, Ἐγκύκλιες, διορισμοί, μεταθέσεις, παράσημα κ.τ.λ.), εἶχε καὶ τμήμα εἰδησεογραφικὸ ἀλλὰ πολλὰς φορές, καὶ στήλες ἀφιερωμένες στὴν ἐγχώρια φιλολογικὴ κίνηση ἥ καὶ σὲ θέματα ἐγκυκλοπαιδικά.

Στὰ 1875, ἔβγαине καὶ ἰδιαίτερο παράρτημά της «Θεσσαλία», μὲ ξέχωρες θεσσαλικὰς εἰδήσεις, τυπωνόταν δὲ στὰ τυπογραφεῖα τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Γιαννίνων.

Τὸ πρῶτο συντακτικὸ καὶ τεχνικὸ προσωπικὸ της ἦταν: Γεωργάκης Ἐφέντης Πολυχρονιάδης, πεθερὸς ἀργότερα τοῦ + Μακαριώτατου Πατριάρχου Ἀλεξάνδρειας Νικόλαου (Εὐαγγελίδη ἀπὸ τὰ Γιάννινα), καθηγητὴ μου στὴ Ζωσιμαία Σχολή, ὅπως κι' ὁ μακαρίτης Πολυχρονιάδης ἦταν καθηγητὴς μου στὰ Τούρκικα, αὐτὸ ἴδιο Σχολεῖο, Γιαννάκης Μίσσιου Ἐφέντης, γραμματεὺς τυπογραφείου, Δημητράκης Ἐφέντης Κομπατῆς, στοιχειοθέτης, Χρῆστος Κουτούζης, βοηθὸς στοιχειοθέτης.

Ἡ ἐφημερίδα αὐτὴ ἔβγαине τακτικὰ ἴσαμε τὰ 1914, σώζονται δὲ στὸ Δημοτικὸ μας Μουσεῖο ἐλάχιστοι μόνο τόμοι της.

Ποιά τάχα νὰ εἶναι ἡ παλιά αὐτὴ ἐμποροπανήγυρη καὶ ποιὸ τὸ πανηγυριζόμενο μέρος;

Γιὰ τὸ παλιὸ αὐτὸ πανηγύρι γράφει στὴ Χρονογραφία του (Β' σελ. 251) καὶ ὁ Ἀραβαντινός.

«Ἐμπορική, γράφει, πανήγυρις, ἐκροτεῖτο τὸ πάλαι εἰς Ἰωάννινα, ἣν ἀναφέρει τὸ Χρυσόβουλλον τοῦ Ἀνδρονίκου, ἧτις ἄγνωστον πότε ἔπαυσε». Καὶ ἄλλου: «Ἡ Μητρόπολις Ἰωαννίνων, ἐκτὸς τῶν ἐγγείων προσόδων... ἐκέκτητο καὶ τὸ ἐτήσιον ὄφελος ὅπερ εἰσέπραττε ἐκ τῆς ἐκεῖσε (Γιάννινα) συγκροτουμένης ἐμπορικῆς πανηγύρεως, διαρκούσης ἡμέρας δεκαπέντε ἀπὸ τῆς 26ης Ὀκτωβρίου μέχρι τῆς 8ης Νοεμβρίου».

Ἀλλὰ καὶ γιὰ μιὰ ἄλλη πανήγυρη κάνει λόγο ὁ Ἀραβαντινός: «Ἐκροτεῖτο δὲ μέχρι τῆς καταστροφῆς τοῦ Ἀλῆ, οὐχὶ εὐκαταφρόνητος Πανήγυρις, Πωγωνιανὴ καλουμένη, μετατεθεῖσα ἐκ τῆς Πωγωνιανῆς, ὅτε ἡ πόλις Δεπαλίτσα ἠρημώθη».

Ποιά τώρα τάχα νὰ ἦταν ἡ παλιά ἐκείνη Ἐμποροπανήγυρη (Παζάρι, ὅπως λέγαν τὸν καιρὸ ἐκεῖνο) γιὰ τὴν ὁποία εὐπεβλήθη ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων αἰτήσις ἀνασυστάσεως;

Τὴν ἀπάντησιν μᾶς τὴ δίνει ἡ ἴδια ἐφημερίδα, στίς 14 Μᾶη 1870, ὅταν ἀναγγέλλει ὅτι «κατόπιν τῆς αἰτήσεως τῆς Γεν. Διοικήσεως, ἐξεδόθη Β. Διάταγμα περὶ ἀνανεώσεως τῆς ἔξωθεν τῶν Ἰωαννίνων, κατὰ τὴν θέσιν Βονύλλης ἄλλοτε ἀνοιγομένης πανηγύρεως».

Στίς 2 δὲ Αὐγούστου 1871, ἡ ἴδια ἐφημερίδα ἀναγγέλλει ὅτι «ἀπὸ τοῦ ἐ.ἐ., ἄρχεται ἡ πανήγυρις Ἰωαννίνων, ἀπὸ 15ης μέχρι 30ης Αὐγούστου».

Γιὰ τὸ πανηγύρι αὐτὸ κάνει λόγο καὶ ὁ Ἡπειρώτης λόγιος Γ. Γάγαρης, στὸ Ἡμερολόγιό του «Δωδώνη» τοῦ 1896, ὅπου γράφει τὰ ἑξῆς:

«Τὴν 20 Αὐγούστου, τελεῖται ἐν Ἰωαννίνοις πανήγυρις καλουμένη Πωγωνιανή, καὶ διαρκεῖ μέχρι τέλους τοῦ μηνὸς τούτου. Ἡ πανήγυρις αὕτη ἐτελεῖτο κατ' ἔτος ἐν Ἰωαννίνοις. Εἰς Ἰωάννινα μετετέθη ἡ πανήγυρις αὕτη, ἐκ τῆς Ἐπαρχίας τῆς Πωγωνιανῆς, ὅτε, περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς προτελευταίας ἑκα-

τονταετηρίδος, κατεστράφη ή πρωτεύουσα αυτής, πόλις Δεπαλίτσα. Έν Ίωαννίνοις, ή Πωγωνιανή είχεν ὄψιν ἐμπορικὴν, διαρκοῦσα, ὡς καὶ ἐν Δεπαλίτσα ἐπὶ δωδεκαήμερον. Ἐσυνάζοντο τότε ἐν Ίωαννίνοις οἱ κάτοικοι διαφόρων μερῶν τῆς Ἡπείρου, Θεσσαλίας, Μακεδονίας, Ἀλβανίας, καὶ ἐπώλουν ἐπὶ τόπου τὰ προϊόντα τοῦ τόπου των ἢ ἀντήλασσον αὐτὰ μὲ τὰ εὐρωπαϊκά.

»Ακριβῶς ὁ χρόνος τῆς καταργήσεως τῆς πανηγύρεως ἀγνοεῖται. Ἡ ἀνασύστασις αὐτῆς ἐγένετο τὸ πρῶτον τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ Ίωαννίνων Χιβζῆ Πασιᾶ πρὸ διετίας».

Κατὰ τὸ Λαμπρίδη, ή Πωγωνιανή «μετηνέχθη εἰς Ίωάννινα» στὰ 1792 ἀπὸ τὸν Ἀλῆ, «διατηρήσασα τὸ ἀρχικὸν αὐτῆς ὄνομα... Συνήρχοντο δὲ εἰς αὐτήν, οὐ μόνον ἐκ τῶν πέριξ σωρηδόν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν τῆς Ἡπείρου μερῶν καὶ ἐξ Εὐρώπης».

«Ἡ Δεπαλίτσα μετὰ τῆς Μεσσαρίας, γράφει ἄλλοῦ ὁ αὐτὸς ἱστορικός, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πόλιν ἀποτελοῦν, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ τμήματος, ἀκμάσασαν ἰδίως ἀπὸ τῆς ΙΔ'. ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἀριθμοῦσαν μετὰ τῶν προαστείων καὶ τῶν δύο πρὸς Β. παρακειμένων χωρίων 12.000 οἰκογενείας, 74 ἐκκλησίας καὶ 44 κρήνας».

Ἡ Μεσσαριά, ἦταν τὸ ἀρχοντικὸν τμήμα τῆς πρωτεύουσας αὐτῆς, ή δὲ Δεπαλίτσα τὸ ἐμπορικὸν καὶ βιομηχανικό... «ἤκμαζον δὲ ἐπὶ πλούτῳ καὶ εὐημερίᾳ... ὠφείλετο δὲ ἡ ἀκμὴ καὶ ἡ πρόοδος αὕτη, ἐκ παραδόσεως, εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν ἐν Δεπαλίτσα ἀνωτέρων πολιτικῶν ἀρχῶν, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν ἢ τὴν καθιέρωσιν ὁμωνύμου τῷ τμήματι ἐμπορικῆς πανηγύρεως ὑπὸ Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου (1335 - 1336)».

Σύμφωνα μὲ μιὰ πληροφορία τοῦ ἰδιοῦ ἱστορικοῦ, τὸ πανηγύρι αὐτό, γιὰ δυὸ αἰῶνες, εἶχε μετατεθῆ στὴν Ἐπισκοπή· «ἐπανήγαγε δὲ αὐτὴν αὐτόθι, τὸ 1092, ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος, ἀναγνοὺς διάφορα χρυσόβουλλα καὶ συγγίλλια ἀπὸ τῆς 2ας ἑκατονταετηρίδος».

Ὁ δὲ Χρ. Ρέμπελης, γράφοντας στὰ «Ἡπ. Χρονικά» τοῦ 1930 γιὰ τὴ Μονὴ Ζέρμας, καὶ προσφεύγοντας κι' αὐτὸς στὴν παράδοση, γιὰ νὰ καθορίσῃ τὸ χρόνον τῆς ἀρχικῆς τῆς κτίσεως,

γράφει ὅτι «ἡ παράδοσις, ὁμιλοῦσα περὶ τῆς πρώτης κτίσεως τῆς Μονῆς, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πρὸ πολλοῦ ἔξαφανισθέντων κωδίκων καὶ χρυσοβούλλων, ἀνάγει ταύτην εἰς τοὺς χρόνους Κωνσταντίνου τοῦ Πρωγωνάτου, ἥτοι κατὰ τὸ 670 μ.Χ. εἰς ἐποχὴν δηλ. καθ' ἣν ἐκτίσθη καὶ ἡ τῆς Μολυβδοσκεπάστου... παρὰ τὸ σημερινὸν χωρίον Δεπαλίτσα, ὃ ὁποῖος, συνέστησε τότε τὴν ἐπισκοπὴν Πρωγωνιανῆς καὶ τὴν μεγάλην ἐμποροπανήγυριν τῆς Μολυβδοσκεπάστου».

Δὲ θὰ ἦταν τώρα, πιστεύουμε, παρακινδυνευμένο νὰ ὑποθέσουμε ὅτι, μετὰ τὴν καταστροφὴ ὅλων τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν τοῦ Κάστρου ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Διονύσιου, ἡ παλιότατη πανήγυρις ποὺ ἀναγράφει τὸ Χρυσόβουλλο τοῦ Ἀνδρόνικου, ξανασυστήθηκε καὶ συνεχίστηκε στὴ Βονίλλα ἢ Μπουνίλα, συγχωνεύτηκε κατόπι στοὺς καιροὺς τοῦ Ἀλῆ μὲ τὴν «Πρωγωνιανή» ποὺ ἀνάγει τὴν ἀρχὴ τῆς στὸ 7ο μ.Χ. αἰῶνα, καὶ ξανασυστήθηκε πάλι στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Μποροῦμε, τώρα, προχωρώντας στὰ βάθη τῶν καιρῶν, ν' ἀναφέρουμε ἐδῶ, κι' ἓνα ἄλλο παλιὸ πανηγύρι.

Στὸ Ἡμερολόγιο «Ἡπειρ. Ἀστὴρ» τοῦ 1904, ὁ Νικόλαος Μυστακίδης, δημοσιεύει ἱστορικὴ περιγραφὴ τοῦ Βασιλικοῦ Ναοῦ τῆς Παναγίας τοῦ Λαμπόβου, ποὺ τὸν ἀνῆγειρε Ἀπάνου σὲ θεμέλια ἀρχαιότερης ἐκκλησίας ὃ Ἰουστινιανός, ὃ ὁποῖος διέταξε νὰ γίνηται στὴν περιοχὴ ἐκείνη καὶ πανήγυρις, ὅπου μαζευόταν πλῆθος ἀνθρώπων, 10-12 χιλιάδες ψυχές. Ἀπὸ τότε, οἱ Λαμποβίτες γιορτάζουν τὴ μνήμη τῆς Ἐκκλησίας στὶς 8 Σεπτέμβρη.

«Σήμερα ὅμως, συνεχίζει ὁ ἀρθρογράφος, ἡ Πανηγυρίς γίνεται εἰς τὴν θέσιν Λαμποβίστραν, ἀπέχουσαν ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τῆς Παραμυθίας, ὅπου τὴν 16 ἢ 20 Σεπτεμβρίου, συρρέουσιν ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Ἡπείρου διάφοροι ἔμποροι καὶ ἀγορασταί».

Δεπαλίτσα, Κάστρο τοῦ Γιαννίνου, Λάμποβο· Ἀνδρόνικος Πρεσβύτερος, Ἀνδρόνικος νεώτερος· Ἀλέξιος Ἰουστινιανός, Πρωγωνάτος, χρυσόβουλλα καὶ συγίλλια.

Ναοὶ καὶ Πανηγύρια, ποὺ οἱ ἀρχές τους χάνονται στὰ

σκότη τῶν Αἰώνων καὶ δὲ μπορούμε νὰ ξέρουμε ἂν δὲν εἶναι συνέχειες ἀπὸ προχριστιανικοὺς ἀκόμα ναοὺς κι' εἰδωλολατρικὰ παρόμοια.

Πανηγύρια, πολύπαθα κι' αὐτὰ καὶ ταραγμένα, ὅπως πολύπαθες καὶ ταραγμένες εἶναι κι' οἱ τύχες τῶν Ναῶν γύρω ἀπ' τοὺς ὁποίους γινόταν. Πανηγύρια πολυάνθρωπα καὶ ξακουστά, ὅπως πολυάνθρωπες καὶ ξακουστὲς ἦταν κι' οἱ πολιτεῖες κοντὰ στὶς ὁποῖες γινόταν, καὶ ποὺ στὸ διάβα τῶν καιρῶν, σβήνουνται σιγὰ καὶ χάνονται, ὅπως σβήστηκαν καὶ χάθηκαν τὰ πλούτια καὶ ἡ δόξα τῶν πολιτειῶν τους, ὅπως σβήστηκαν κι' οἱ Ναοὶ οἱ βασιλικοὶ καὶ τὰ βασιλικά τὰ σκεύη κι' οἱ περγαμηνές, καὶ χάθηκαν καὶ τὰ χρυσόβουλλα καὶ τὰ συγίλλια.

Πανηγύρια ποὺ ταξιθεύουν μαζὺ μὲ τοὺς κυνηγημένους κάτοικους τῶν πολιτειῶν τους· πανηγύρια πρόσφυγες καταδιωγμένα σὲ ξένες πολιτεῖες· πανηγύρια ποὺ ἀκολουθοῦν πιστὰ τὶς περικετέες τῶν ἀνθρώπων, μὰ ποὺ δὲ σβήνουν ποτές ὀριστικᾶ, ὅπως δὲ σβήνει ποτές ὀριστικᾶ ἀπ' τὰ κατάβαθα τοῦ κάθε Ἑλλήνα καὶ τοῦ κάθε Χριστιανοῦ ἡ Θρησκεία κι' ἡ Ἰδέα: Πίστη καὶ Πατρίδα, οἱ δυὸ πόλοι τῆς ψυχικῆς ζωῆς του, στὸ μέγας τῶν Αἰώνων.

Ἔτσι, ποτές δὲν ἔσβησε ὀριστικᾶ καὶ τὸ παλιὸ Πανηγύρι τῶν Γιαννίνων, κι' ἴσαμε τὰ προχτές, ἐξούσαμε κάθε χρονιά, ἔστω καὶ τῇ γιορταστικῇ μονάχᾳ ἀτμόσφαιρᾷ του, ἀνακατωμένη πάντως μὲ τὰ ξεφτίδια καὶ τὶς ἀναμνήσεις τοῦ ἐμπορικοῦ του χαρακτῆρα.

Β'.- Τὰ Λαογραφικά

Στὶς 29 τοῦ Αὐγούστου, γιόρταξε ὁ Ἀη-Γιάννης τῆς Μπουνίλλας, τὸ ἐτήσιό του Πανηγύρι.

Εἶναι πολὺς καιρὸς ποὺ δὲν ἔχω πάει νὰ τὸ χαρῶ, κι' οὔτε καὶ φέτος μοῦ στάθηκε μπορετὸ νὰ τὸ ξαναἰδῶ. Ἴσως ὅμως, μέσα μου, νὰ κυριάρχησε ἄποιος δισταγμός, μήπως ἡ σημερινὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ πανηγυρισμοῦ, καθὼς τὴ φοβᾶμαι τόσο πενιγρὴ καὶ ἄχρωμη, διατάρῃ μέσα μου τὴ μακαριότητα τῆς παλιᾶς ἀνάμνησης, τοῦ τότες, ποὺ ἀκόμα, πολλὲς γυναῖκες,

πήγαιναν στή μνήμη Του, χωρίς παπούτσια, φορώντας μοναχὰ τὰ μέστια τους.

Γιωρταστικὸς καὶ πρόσχαρος ἦταν ὁ δρόμος ποὺ διασχίζει τὴν Καλούτσια, τὴν παραμονὴ τῆς 29ης Αὐγούστου· παραθύρια καὶ μπαλκόνια, γεμάτα ἀπὸ ποικιλόχρωμο καὶ πολυθόρυβο πλῆθος· ἀλλὰ κι' ὅλα γάτου τὰ μαγαζιά, χαιρόταν ἐντατιγὰ τὴ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου - Γιάννη.

Σύννεφο ἢ σκόνη, καὶ τὸ πλῆθος τῶν προσκυνητῶν, περνοῦσε πυκνὸ κι' ἀδιάκοπο, ἐνοχλημένο συχνὰ ἀπὸ τὸ πέρασμα ἀμαξιοῦ γεμάτου πανηγυριστῆς· οἱ μακρυὲς αὐτὲς συνοδεῖες, ἐκεῖ κατὰ τὸ Κουρμέκι, ξεσποῦσαν στὴν ἀνοιχτὴ δημοσιὰ καὶ στὴν ἀπλωσιὰ τοῦ ἀνοιχτοῦ ὁρίζοντα, δρόσιζαν μ' ἀνακούφιση τὴν πλήξη τοῦ στενόχωρου δρόμου, καθὼς τελείωνε πιά τὸ κατοικημένο μέρος τῆς πόλης, κι' ἄρχιζε μιὰ ἀτέλειωτη σειρὰ ἀπὸ πανύψηλες καμαρωτὲς λεῦκες δεξιὰ κι' ἀριστερὰ τοῦ δρόμου, ποὺ μὲ συμπάθεια κυττοῦσαν, γάτου χαμηλά, τὸ πλῆθος ποὺ περνοῦσε, βαλσάροντας τ' ἀσημένια φύλλα τους στὶς ἀγκαλιὲς τοῦ βραδυνοῦ ἀγέρα.

Τ' ἀμάξια, μὲ δυσκολία ἔσκιζαν τὴ μάζα ποὺ κινιόταν· Πήγαιναν, πήγαιναν, τὰ πλήθη, καὶ σὰν προσπερνοῦσαν τοῦ Πολωνέζου καὶ τοῦ Κατοίχη (στὸ τέρμα τοῦ Ἀκραίου), στὴν ἀρχὴ μιᾶς κατηφοριᾶς, ἀντίκρουζαν ἀπέναντι τὸ πανηγύρι.

Ἐκεῖ τὸ πλῆθος ἦταν πηχτό· δεξιὰ κι' ἀριστερὰ τῆς δημοσιᾶς, ἦταν παραταγμένες, σὲ μακρυὰ σειρὰ οἱ τάβλες, καὶ πολύβοοι πωλητιάδες, παίνευαν γοερὰ τὰ ζαχαράτα, τὶς δυνάρες, τὸ πλασταράκι, τὰ σουλούρια τῆς κανέλλας· τὰ ψητά, τὰ κοκορέτσια καὶ τὶς γουμενάδες· τὰ μέρτσια - διάφορα καὶ τὰ παιγνίδια, καὶ τὰ παντοδαπὰ τὰ φρούτα.

Στὰ ὑπαίθρια καφενεῖα, προσφέραν τσίπουρο καὶ καφέ· λουκούμια καὶ μανταλαμάρια, πάστες καὶ κουραμπιέδες· σιουμάδες, θυσινάδες, λεμονάδες.

Ἐδῶ τροζάνες, ἐκεῖ πιστιόλες ποὺ κροτοῦσαν κίχια· παρέκει τρακατροῦνες, γαργάλες, τσαμποῦνες καὶ τζουρνάδες, ντρουμπέτες καὶ σφυρίχτρες· Φωνὲς καὶ γλαυοὶ, ποὺ ξεπετιοῦνταν μέσα ἀπὸνα ἀδιάκοπο βοητό, καὶ κυνηγοῦσαν ἀμείλικτα τὸν προσκυνητῆ, ἴσαμε τὸν περίβολο τῆς Ἐκκλησιᾶς, ποὺ ἦταν κι' αὐτὸς γεμάτος ἀπὸ γόσμο.

Γεμάτα τὰ κελιά, γεμάτοι οἱ αὐλόγυροι, κόσμος ποὺ πηγαινοερχόταν, παρέες ποὺ καθόταν σταυροπόδι γύρω σὲ μεσάλια, ὅπου ἀπλωνόταν παντοδαπὰ φαγιὰ· ἄλλοι ποὺ κοιμώταν, μικρὰ παιδιὰ ποὺ κλαῖγαν, χαχανητὰ καὶ γέλια, κι' ἀπόμακρες ψαλμωδίες.

Ἐδῶ κι' ἐκεῖ, μασιαλάδες: μεγάλα κομμάτια ἀπὸ दाди σὲ σιδερένιους κλωβοὺς, φώτιζαν ὅλη αὐτὴ τὴ σκηνή.

Καὶ τὸ πλῆθος, σὰ μουντὸ ρυάκι περνοῦσε ἀνάμεσα, μπαίνοντας καὶ βγαίνοντας στὸ Ναό.

Παρακεῖ, σὲ τεράστια καζάνια, βράζαν γρούδια σαρακοστιανὰ κουκιά, ποὺ τὰ μοίραζε στοὺς προσκυνητὲς ἢ Ἐκκλησιά, σὲ γεμισμένα καὶ πασπαλισμένα μὲ ρήγανη πιάτα, σὰν ἀντίδωρο στὶς προσφορὲς τους.

Μέσα στὸ Ναό, εἶχαν ἀπὸ πρὶν ἐγκατασταθῇ κι' ἔπιαναν ὅλο σχεδὸν τὸ πλακόστρωτο μὲ τὰ μωρά τους καὶ τὶς σαρμανίτσες τους, χωρικὲς γυναῖκες ἀπὸ τὰ γύρω χωριά. ποὺ διανυκτέρευαν μέσα στὴ χάρη του, περιμένοντας τὴν εὐλογία τοῦ ἡ κάποια θεραπεία.

Οἱ γενικὰ σκοῦρες καὶ μουντὲς φορεσιές τους, μόλις διακρινόταν, καὶ σχηματίζαν ἀκαθόριστους ὄγκους ποὺ σάλευαν ἀνεπαίσθητα στὸ ἡμίφως τοῦ ναοῦ, καθὼς τὸ ξάνοιγε ἐντονώτερα ἔδῶ κι' ἐκεῖ, τὸ ἀμυδρὸ φῶς κάποιας καντήλας.

Καὶ μόνο γύρω στὰ μανουάλια, μπροστὰ στὸ Τέμπλο τῆς Ἐκκλησιᾶς, ἐκεῖ ποὺ γέμιζαν κι' ἄδειαζαν, ἀτελείωτα στοὺς κηροστάτες τὰ κεριά, ἐκεῖ μονάχα μποροῦσες νὰ διακρίνης εὐλαβικὲς Γιαννιώτικες μορφές, ποὺ σκύβαν γιὰ ν' ἀνασπαστοῦν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀη - Γιάννη:

Πιστοὶ κι' ἀδιάφοροι, φτωχοὶ καὶ πλούσιοι, γέροι καὶ μικρὰ παιδιὰ, ἡλικιωμένες καὶ ντροπαλὲς κοπέλλες.

Ἀπ' τὴν παραμονὴ ἀκόμα, γιαννιώτικες οἰκογένειες εἶχαν πιάσει τὶς κοντινὲς πλαγιές· κι' ἐκεῖ τώρα, κάτου ἀπ' τ' Αὐγουστιάτικο φεγγάρι, ξαπλωμένες στὶς πρασινάδες, χαιρόταν τὸ πανηγύρι. τοὺς προσκυνητὲς, τὴν κίνηση, τὴ χλαλοή, τ' ἀδιάκοπο ρεῦμα τοῦ κόσμου ποὺ πηγαινοερχόταν.

Ἔτσι περνοῦσε ὅλη ἡ νύχτα.

Καὶ τὸ πρωτὶ, σὰν εἶχε πιά κοπάσει ὁ συρφετὸς, γινόταν ἀνήμερα τὸ θρησκευτικὸ πανηγύρι.

Τὸ μεσημέρι, ὅλα ξαναγύριζαν στὴν προτητερινή τους

τὴ μονάξια κι' ἡρεμία, πὺν τὴ φλόγιζε ἀκόμα ὁ αὐγουστιάτικος ἥλιος μὲ τὶς τελευταῖες πῦρες του.

Καὶ μοναχὰ τ' ἀμάξια πὺν ταξίδευαν, ἢ ξαναγύριζαν στὸν τόπο του τὸν ταξιδιώτη, μὲ τὶς γεμάτες κουδουνάκια καὶ πολύχρωμες χάντρες τραχηλιές τῶν ἀλόγων τους, χαλοῦσαν, χαρωπὰ ἢ θλιβερὰ τὴ σιωπὴ καὶ τὴ γαλήνη. Δὲν εἶχαν ἀκόμα ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ οἱ πρόσφυγες, κι' ὁ Ἄη - Γιάννης τῆς Μπουνίλας ἔμοιαζε τότε μιὰ δροσερὴ ὄαση στὴ μέση ἀπ' τὸν ἀκαλλιέργητο κάμπο.

Ἐφ. «Ἡπειρ. Ἀγών» 18 - 7ου ἴσαμε 10 - 9ου 1945.

ΑΝΟΙΞΙΑΤΙΚΑ ΚΑΛΛΑΝΤΑ

«Μάρτη κι Μάρτη...»

Στὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας, τὴν παραμονή —κι ἀ-
νήμερα— τῆς πρώτης τοῦ Μάρτη, τὰ Τουρκογιαννιωτόπουλα,
κατὰ ὀμάδες ἀπὸ 10 ἕως 15, ἔβγαιναν καὶ τριγύριζαν στὴν πό-
λη, γιὰ νὰ ποῦν τ' ἀνοιξιάτικα κάλλαντα, νὰ χαιρετήσουν τὸν
—μὲ τὸ παλιὸ βέβαια ἡμερολόγιο— ἔρχομὸ τῆς Ἀνοιξης, καὶ
τὸ ξαναγύρισμα τῶν λελεκιῶν στὶς πολλὲς τῶν Γιαννίνων φω-
λιές τους, ποὺ δίναν τόσο γραφικὸ στὴν πόλη τόνο.

—Μάρτη κι Μάρτη κι Μαρτηντέ....

Μὰ... ἄς τὰ πάρουμε μὲ τὴ σειρά:

Στὸ ἔθιμο αὐτό, γνωστὸ στὸν ὑποφαινόμενο ἀπὸ ἐνθυ-
μήσεις τῆς μητέρας μου καὶ ἄλλων παλιῶν γιαννιωτῶν καὶ
γιαννιώτισσων, μοῦ εἶχε ἰδιαίτερα ἐπιστήσει τὴν προσοχή, ὁ φί-
λος μου —τώρα μακαρίτης— τουρκογιαννιώτης Σουπχῆ Φερῆτ
Σερᾶβ, ποὺ μὲ τὴν εὐκαιρία αὕτη, μοῦ γνώρισε ταυτόχρονα ὅτι
οἱ Τοῦρκοι στὰ Γιάννινα, χρησιμοποιοῦσαν δυὸ ἡμερολογιακοὺς
προσδιορισμούς: ἐκτὸς δηλαδὴ ἀπὸ τὸ σεληνιακὸ ἔτος τῆς Ἑ-
γείρας —ποὺ μένει μέρες πίσω ἀπὸ τὸ ἡλιακὸ δικό μας— καὶ
τὸ λεγόμενο Ρωμέϊκο, τὸ Σενέϊ - Ρουμιέ, ποὺ ἦταν
καὶ τὸ ἐπίσημο, κρατικὸ καὶ οἰκονομικῆς χρήσης ἔτος, καὶ ἄρ-
χιζε τὴν 1η τοῦ Μάρτη.

Αὐτὰ ὅλα, τὰ εἶχαμε οἱ δυὸ μας θυμηθῇ, μιὰ τελευταία
Φλεβαριάτικη μέρα τοῦ 1946· ἀφορμή, ἡ ἀνοιξιάτικη ὄστρια ποὺ
φούσκωνε τὰ δεντρὰ καὶ τὶς καρδιές, κι ἀνέβαζε τοὺς χυμούς,
ἀκόμα καὶ στὶς τελευταῖες γεροκούφαλες ἱτιές τῆς παραλίας τῆς

γιαννιώτικης λίμνης, όπου και λιαζόμαστε.

Τὴν παραμονὴ λοιπὸν τῆς Πρωτομαρτιᾶς, ὁμάδες ἀπὸ Τουρκογιαννιωτόπουλα (τὸ ἔθιμο αὐτό, κατὰ τὸ μακαρίτη Σουπ-χῆ, μόνο στὰ Γιάννινα ἐπικρατοῦσε), 10-15 παιδιά, παίρναν σειρὰ τὰ τούρκικα σπήτια, καὶ χαιρετοῦσαν τὴν Πρωτοχρονιά καὶ τὴν Ἀνοιξή. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς —ὁ ἐπὶ κεφαλῆς— κρατοῦσε στὰ χέρια του ἓνα ὁποιοδήποτε, σχετικὰ μακρὸν ραβδί, ποὺ στὴν κορυφὴ του ἦταν μπηγμένο ἓνα λεμόνι, —ἀκέριο ἢ καὶ λεμονόφλουδα— ἢ ἓνα κρεμμύδι, καὶ στὶς σάρκες τους, εἶχαν μπήξει φτερὰ ἀπὸ κόττες ἢ περιστέρια, καθὼς καὶ διάφορα λουλούδια τῆς ἐποχῆς.

Οἱ ἐπισκέψεις τους, γινόταν, ὄχι μονάχα στὰ σπήτια, ἀλλὰ καὶ στὰ δημόσια ἀκόμα γραφεῖα· ἀκόμα κᾶποτε καὶ στοῦ Βαλῆ τῶν Γιαννίνων, ποὺ τοὺς εἶχε φιλοδωρήσει μ' ἓνα μετζίτι ($\frac{1}{4}$ τῆς χρυσῆς τουρκικῆς λίρας).

Ὁ χαιρετισμὸς τῆς ὁμάδας, ἦταν τραγουδιστός· καὶ νὰ τί ἔλεγε :

Μάρτη κι Μάρτη κι Μαρτηντὲ
κι ὑψηλὲ κι δυνατὲ(1)
φέρ(ι) αὐγὰ σαράγκινα(2)
κι ἄλλα σαραγκίντινα(3)
νὰ πλιοῦν δώδεκα
κι διάφορου τριάντα(4).

Ἐκεῖνος τὸν ὁποῖο, τὰ παιδιά ποὺ χαιρετοῦσαν τὴν Ἀ-

1.—Ἡ ἐπίκληση αὐτή, πιθανὸ νὰ ὑποδηλώνῃ καμμιά θεότητα τῆς Ἀνοιξῆς, καὶ νὰ εἶναι σημάδι κι' ἀπομεινάρι παλιᾶς λατρείας κι' ἀντίστοιχης γιωρτῆς. Ὁ Μάρτης, καὶ γιὰ τοὺς Ρωμαῖους ἀκόμα, ἦταν ὁ πρῶτος μῆνας τῆς χρονιάς, κι' ὑποδήλωνε (λατινικὰ MARS) τὸ Θεὸ Ἄρη.

2.—Τὰ αὐγὰ αὐτά, δὲν εἶναι δυνατό, παρὰ νὰ ἀναφέρονται στ' αὐγὰ τοῦ Χριστιανικοῦ Πάσχα, ποὺ μὲ τὸ παλιὸ ἡμερολόγιο, ἔπεφτε πολὺ συχνὰ τὸ Μάρτη· ἡ λέξι σαράγκινα, πιθανὸν νὰ ἔχῃ σχέση μὲ τὸ σαράκη νός : Σαρακηνοὺς ὠνόμαζαν στὸ Μεσαίωνα, τοὺς Ἀραβες ἐκδρομεῖς, καὶ γενικότερα τοὺς μουσουλμάνους τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Εὐρώπης· ἡ ὀνομασία προέρχεται ἀπὸ τὴ λέξι σιαρζή, ποὺ σημαίνει ἀνατολή· εἶναι γνωστὸ, ὅτι οἱ Μουσουλμάνοι σὰν ἱερὰ τοὺς σημαῖα, ἔχουν τὸ κόκκινο μπαϊράκι. Σαρανφία ἐπίσης ὀνομάζεται κι' ἓνα φυτὸ ποὺ τὰ κωνοειδῆ του φύλλα, ἔχουν συχνὰ ζωρὰ χρώματα. Ὅλα αὐτά, μπορεῖ νὰ ἔχουν σχέση μὲ τὸ κόκκινο χρῶμα, ποὺ μ' αὐτὸ ἐμεῖς, ἢ τοὺς ποικιλόχρωμους χρωματισμούς, μὲ τοὺς ὁποῖους ἄλλοι βᾶφουν τὰ πασχαλινὰ

νοιξη, τιμοῦσαν μὲ τὴν ἐπίσκεψή τους, ἔπρεπε νὰ τὰ φιλοδώρηση. Συνηθέστερα, τοὺς ἔδιναν κομμάτια ζάχαρη (τὸν καιρὸ ἐκεῖνο, ἡ ζάχαρη, ἐρχόταν πηγμένη σὲ μεγάλους κώνους, κι' ὄχι σκόνη)· τοὺς ἔδιναν ἐπίσης καὶ ξηροὺς καρποὺς (σῦκα, ἀμύγδαλα, καρύδες, λεφτόκαρα) καὶ π ι σ τ ί λ ι (ἀποξηραμένο πολτὸ ἀπὸ κοῦμπλα, (ὅπως λέμε ἐδῶ τὰ κορόμηλα)· ἀλλὰ μερικὲς φορές, καὶ χρήματα.

Ἄν τυχὸν ὁ νοικοκύρης ἀργοῦσε λιγάκι νὰ ἐκπληρώσῃ τὶς ὑποχρεώσεις του, οἱ τραγουδιστάδες τῆς ὁμάδας, τοῦ τὸ ὑπενθύμιζαν προτρεπτικά :

Ἄν'ξ' τ'ν κασέλλα σ'
κὶ κάνι τὴν τ'μὴ σ'(5)
κὶ δώσ' τ' Μάρτ' τίπουτι(6)
νὰ πάη κὶ παρέκι.

Μὰ τόσο τὸν ὀκνηρό, ὅσο καὶ τὸν φιλότιμα πρόθυμο, τὰ καλόκαρδα παιδιὰ τοὺς εὐχαριστοῦσαν μὲ τὶς ἀγνὲς εὐχὲς τους:

αὐγὰ. Οἱ Τουρκογιαννιώτες βέβαια, εἶναι λίγο παράδοξο νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἔβγαιναν νὰ παρακαλέσουν τὸ Θεὸ τῆς Ἀνοιξης νὰ τοὺς φέρῃ γρήγορα τὸ Χριστιανικὸ Πάσχα· μὰ πρέπει νὰ σκεπτοῦμε ὅτι, οἱ περισσότεροί τους, προερχόταν ἀπὸ ἐξισλαμισμένους Χριστιανοὺς τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰῶνα· ὅτι στὰ σπῆτια τους, μιλοῦσαν ὅλοι τὰ Ἑλληνικά, κι' ὅτι, καὶ τὰ θρησκευτικὰ τους ἀκόμα τραγούδια, ἦταν γραμμένα στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα, μὲ χαρακτηριστὲς ὅμως Ἀραβικοὺς, (βλ. Δ. Σαλαμάγκα «Μιά Γιαννιώτικη Ὁμολογία», σὶδ περιοδικὸ τῆς Ἀθήνας «Ἡπειρ. Ζωή», τεῦχος 6, Δεκέμβρης 1946). Ἔτσι, δὲ θὰ μπορούσε κανένας ν' ἀπορρίψῃ ἐντελῶς τὴν ἐκδοχή, ὅτι τὰ Τουρκογιαννιώτοπουλα, συνεχίζοντας παλαιότατο ἔθιμο κι' ἐπαναλαμβάνοντας τὸ τραγούδι τῆς ὑποδοχῆς τῆς Ἀνοιξης, χρησιμοποιοῦσαν τὰ ἴδια λόγια ποὺ ἔλεγαν στὴν περίστασι αὐτὴ τὰ Χριστιανόπουλα τῶν Γιαννίνων, πρὶν τὰ Γιάννινα ὑποταχθοῦν ὀριστικὰ στοὺς Τούρκους.

3.—Οἱ ἴδιες παρατηρήσεις, ὅπως κι' ἀμέσως πρὸ πάνου.

4.—Πιθανὸ εὐχή, νὰ γίνεται τζῆρος δώδεκα μῆνες τὸ χρόνο, καὶ τὰ κέρδη νὰ ἀνεβαίνουν στὰ τριάντα τοῖς ἑκατὸ ἄξιο σημείωσης ἐπίσης ὅτι, καὶ οἱ δυὸ αὐτοὶ ἀριθμοί, ἀνταποκρίνονται πρὸς τὶς ἡμερολογιακὰς ὑποδιαίρέσεις τῆς χρονιᾶς σὲ δώδεκα μῆνες, καὶ τοῦ μῆνα σὲ τριάντα μέρες.

5.—Ἡ λέξη αὐτὴ, μᾶς θυμίζει τὴν ἄλλη λέξη φιλοτιμία ποὺ μεταχειριζόταν στὰ Γιάννινα γὰ νὰ χαρακτηρίσουν τὸ φιλοδώρημα ποὺ ἔδιναν —σὰν ἔφερνε σὶδ σπῆτι, καινούργια ροῦχα, παπούτσια, κανίσκια, παντεσπάνι, δῶρα κτλ.— στὸν κομιστὴ του· ἂν παρουσιαζόταν ἀνάγκη, ὁ κομιστὴς τοῦ τὴν ὑπενθύμιζε: — Δό' μ' τ' φιλουτ'μιά μ'.

6.—Τὴν τιμὴ αὐτὴ, τὰ παιδιὰ, τὴ ζητοῦσαν σὰν ἐκπρόσωποι, ἢ σὰ νὰ ἦταν αὐτά, ὁ ἴδιος ὁ Μάρτης, ποὺ τριγυροῦσε στὰ σπῆτια ἀναγ-

Ἦλιλι, μπίλιλι, (7)
νὰ ζήσουν τὰ πιδόπ'λα·
νὰ φᾶν τὰ λιλικόπ'λα·
νὰ ζήσουν οἱ ἀφιντάδες·
νὰ φᾶν οἱ λιλικάδες.
Μέσα γιὰ μέσα χαρά,
ὅσα γρόσια κι φλουριά.
Ὅσα καρφιὰ κι πέταλα,
στ' Φράγκ' (8) τοῦ κεφάλι'.

* Ἄν κανέννας —σπάνια— ἔδειχνε ἀπροθυμία στὰ φιλο-
δωρήματα, τότε ἡ ὁμάδα τὸν καταριόταν :

γέλλοντας τὴν ἄνοιξη καὶ ζητώντας τὴν ἀμοιβή του γιὰ τὰ δῶρα τῆς,
ποῦ ἔφερενε μαζὺ του.

7.—Τὸ ἦ λ ι λ ι μ π ί λ ι λ ι, μᾶς θυμίζει κάπως τοὺς κιρκινέζους,
τὰ γυποειδῆ αὐτὰ πουλιά, τὰ τόσο χρήσιμα στὴ γεωργία, ποῦ στὰ Γιάν-
νινα τὰ λέμε κ ι λ ι λ ᾶ δ ε ς, ἀπὸ τὴ φωνὴ κίλιλι, κίλιλι ποῦ βγάζουν.
Οἱ κιλιλάδες καὶ τὰ λελέκια, εἶναι τὰ πρῶτα ἀποδημητικὰ πουλιά ποῦ
γυρίζουν στὰ Γιάννινα, καὶ πρὶν ἀπὸ τὰ χελιδόνια· μοῦ θυμίζει ὅμως καὶ
τὰ ξεφτίσματα —ὅσα ἀτόμειναν στὴ μνήμη μου— ἐνὸς ἀπὸ τὰ ἀναρί-
θμητα παραμύθια ποῦ μοῦ ἔλεγε στὰ μικρά μου χρόνια μιὰ καλότατη
γριά συγγένισσά μου, ἡ Κυρά - Καλλιόπη τοῦ Μπαλούγια τὸ γένος Γού-
δα κι' ὅπως τώρα κρίνω, τὰ παραμύθια αὐτά, εἶχαν μέσα τους ἀνεκτί-
μητα λαογραφικὰ κι' ἄλλα στοιχεῖα. Σ' ἓνα τους, ὅπου κάποια καταδιω-
γμένη βασιλοπούλα ἢ ἄλλη κυνηγημένη νεαρὴ ἔπαρξεν, ἀγωνιοῦσε, σὲ
στιχουργημένο τμῆμα τοῦ παραμυθιοῦ, γιὰ τὸ τί θὰ γινόταν καὶ ποῦ
θαῦρισκε σωτηρία, ἀπὸ κάπου —ποῦ νὰ τὸ θυμηθῶ αὐτὸ τώρα— τῆς.
ἔρχόταν μιὰ, ἑμμετρὴ ἐπίσης ἀπάντηση, ποῦ ἄρχιζε μὲ τίς λέξεις: Σ' τ'ς
ἦ λ ι λ ι ς, σ' τ'ς μ π ί λ ι λ ι ς, σ' τ'ς κ ρ ο υ σ τ α λ λ ι ἑ ν ι ς
δ ο ῦ σ ι ς. Καὶ μοῦ μένει ἡ ἐντύπωση ὅτι, οἱ προστάτριες αὐτὲς τοῦ πα-
ραμυθιοῦ, πρέπει νὰ ἦταν πλάσματα, ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο: ξωτικές, ἢ
κάτι ἀνώτερο ἀκόμα· ἓνα εἶδος ἀγγελικῶν θεότιτων, ποῦ προστάτευαν
τοὺς καλοὺς καὶ τοὺς καταδιωγμένους. Ἀπ' ὅλα ὅμως αὐτὰ ποῦ ἀναφέ-
ρω ἐδῶ, ἓνα μόνο θεωρῶ σταθερὸ καὶ βέβαιο: ὅτι στὸ παραμῦθι ἐκεῖνο,
ὑπῆρχε αὐτὸς ὁ στίχος, ποῦ ἄρχιζε μὲ τίς ἦ λ ι λ ι ς μ π ί λ ι λ ι ς.
Πιστεύω ὅτι, μὲ τὰ ὑπερφυσικὰ αὐτὰ ὄντα τοῦ παραμυθιοῦ ἔχει περισ-
σότερο σχέση τὸ ἦ λ ι λ ι, μ π ί λ ι λ ι τοῦ Μαρτιάτικου κάλλαντου, παρὰ μὲ
τοὺς κιλιλάδες, ὅσο δῆποτε χρήσιμα πουλιά κι ἂν εἶναι.

8.—Δὲ συμφωνῶ μὲ τὸ Σουτζῆ, ὅτι Φ ρ ᾶ γ κ ο ἐδῶ ἡ ὁμάδα ἐν-
νοοῦσε, καθε μὴ πιστό, κατὰ συνέπεια καὶ τὸ Ρωμὸ γκιαούρη. Φ ρ ᾶ γ-
κ ο υ ς ἀπάειρναν, καὶ πετροβολοῦσαν κάποτε, τὰ τουρκόπουλα, στὰ Γιάν-
νινα, ἀτσιουὺς φοροῦσαν καπέλλο. Κι' οἱ Τούρκοι, Φράγκους ἐννοοῦσαν,
ἐποθέτω, μόνο τοὺς ξένους, Εὐρωπαίους καὶ Καθολικοὺς κλπ. Τοὺς Ἑλ-
ληνες, τοὺς ὀνόμαζαν γ κ ι ο υ ν ᾶ ν ο υ ς. Κι' οἱ Βυζαντινοὶ μισοῦσαν,
ἀκόμα περισσότερο ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τοὺς Φράγκους τοῦ τότε, γιὰ γνω-
στοὺς ἱστορικοὺς λόγους· κι ἴσως ἡ κατάρα αὐτὴ τοῦ Μαρτιάτικου κάλ-
λαντου, νὰ εἶναι κληρονομημένη ἀπὸ ἀντίστοιχο Βυζαντινὸ στιχοδόγημα.

Μέσα κόρζις, (9)
μέσα ψείρις,
μέσα ζόντις. (10)

Κι' ἦταν ἱκανοί, ὦρες, μπροστὰ στὸ σπῆτι τοῦ στρυφνοῦ νοικοκύρη, νὰ τοῦ τάζουν φωνάζοντας τὰ ὀχληρὰ αὐτὰ ἔντομα.

Αὐτῆς τῆς μορφῆς ὁ χαιρετισμὸς τῆς ᾽Ανοιξης, εἶναι πολὺ ἀρχαῖος, ἀλλὰ Ἑλληνικὸς· ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἄξιο ἰδιαίτερης σημείωσης, εἶναι ὅτι, ὁ χαιρετισμὸς αὐτός, γινόταν, μόνο ἀπὸ τὰ Τουρκογιαννιωτόπουλα, καὶ μόνο στὰ Γιάννινα. — Ὅχι δηλ. σὲ ἄλλα μέρη τῆς Τουρκοκρατούμενης Βαλκανικῆς. Ἄλλοῦ ὅμως τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδας, παρόμοιος χαιρετισμὸς, γινόταν —κι' ἴσως ἀκόμα νὰ γίνεται— ἀπὸ Χριστιανόπαιδα, ποὺ ὁ ἀρχηγός τους, κρατοῦσε στὰ χέρια ἓνα παρόμοιο σφαιρόμορφο στεφάνι ἀπὸ λουλούδια. (11)

«Ἡπειρ. Ἑστία» 1953, σ. 263 καὶ ἐπ.

9 καὶ 10.—Κόρζις λέμε στὰ Γιάννινα τοὺς κορέους· κό ν τ ι ς δὲ τὰ αὐγὰ ποὺ ἀποθέτουν στὰ μαλλιά οἱ ψεῖρες.

11.—Γενικὰ πιστεύω πῶς, ἡ πανηγυρικὴ αὐτὴ θποδοχὴ τῆς ᾽Ανοιξης ἀπὸ τὸν παιδικὸ κόσμον τῶν Γιαννίνων, ἔχει πολὺ παλιὰς τίς ρίζες της· καὶ ὅτι μὲ τὸ πέρασμα τῶν καιρῶν, στὰ σχετικὰ τραγούδια, ἔχουν κατὰ καιροὺς προστεθῇ ὅλο καὶ νεώτερα στοιχεῖα, ὑπολείμματα δὲ ὧν αὐτῶν, ποὺ ἔχουν γίνει δυσνόητα, εἶναι τὰ τραγουδάκια ποὺ περίσσευε ἡ μνήμη τῶν παλιότερῶν μας.

ΤΟ ΖΜΠΟΥΡΟΛΙΘΑΡΟ

Α' -- 'Η «'Αρρώστεις»

Στὸν τελευταῖο πόλεμο, φεύγοντας τὰ Γιάννινα, εἶχαμε —οἰκογενειακὰ— καταφύγει στὸ Κεφαλόβρυσο, μιὰ ὠραιότατη κωμόπολη τῆς Τριχωνίας.

Τὸ ἐπίσημό της ὄνομα εἶναι Θέρμος· δηλ., τὸ ἀρχαῖο της: Στὴ θέση της, ἦταν χτισμένη ἡ διάσημη στὴν ἀρχαιότητα πολιτεία Θέρμα ἢ Θέρμος, ὅπου καθε χρόνο γινόταν ἡ συγκέντρωση τῶν Αἰτωλῶν γιὰ ἀρχαιρεσίες τῶν ἀρχόντων τῆς «Πολιτείας» τους καὶ γιὰ τὴ μεγάλη πανήγυρη ποὺ μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ γινόταν στὴν περιοχὴ της. Ἰδιαίτερος χώρος της ἦταν ἀφιερωμένος στὸ Θέρμιο Ἀπόλλωνα, πού, ὕστερα ἀπὸ ἀνασκαφές, ἀποκαλύφθηκε καὶ ὁ Ναὸς του, καθὼς καὶ —γύρω του— ὑπολείμματα προϊστορικῶν σπητιῶν, σὲ σχῆμα αὐγοειδές.

Τὸ Κεφαλόβρυσο ἔχει ὠραιότατους περίπατους. Ἕνας παρόμοιος πρὸς τ' ἀνατολικά, μ' εἶχε κάποτε ὁδηγήσει πρὸς τὰ χωριουδάκια Μεγάλο Δέντρο καὶ Ταξιάρχες, ποὺ διεκδικοῦν —τὸ καθένα γιὰ τὸν ἑαυτό του— τὴν τιμὴ τῆς γέννησης τοῦ Ἀγίου Κοσμᾶ, ποὺ μολαταῦτα εἶναι περισσότερο Ἑπειρώτης παρὰ Αἰτωλός: Οἱ γονεῖς του, ἦταν Ἑπειῶτες, ποὺ εἶχαν ἐκεῖ καταφύγει, σὲ περιόδους πιθανότατα ἀνωμαλιῶν καὶ διώξεων στὸ γενέθλιό τους τόπο, τὰ Γραμμενοχώρια. Ἡ παράδοση τῆς τέτοιας καταγωγῆς τοῦ Ἀγίου Κοσμᾶ, σώζεται ζωηρότατη στὴν περιοχὴ.

Μοῦ γεννήθηκε ἐκεῖ ἡ περιέργεια, γιὰ τὸ πῶς καὶ γιατί τὸ ἔνα ἀπ' αὐτὰ τὰ χωριά ὠνομάστηκε Μεγάλο Δέντρο. Προ-

θυμοποιήθηκαν τότε νὰ μοῦ ἐξηγήσουν, ὅτι «δέντρο» στὸν τόπο τους, λένε τὴ δρυΐδα —τὸ ἱερὸ αὐτὸ καὶ μαντικὸ δέντρο τῶν πρόγονών μας, μὲ τὰ μυστηριακά του θροίσματα— κι' ὅτι οἱ κάτοικοί του, ὀνομάζονται Μεγαλοδρυῖτες. Μοῦ εἶπαν ἐπίσης πῶς, ὁ συγχωριανὸς τους Σπῦρο Σιάτρας, εἴκοσι χρονῶν τὸν καιρὸ τοῦ Εἰκοσιένα, ποὺ εἶχε πεθάνει σὲ ἡλικία ἑκατὸν δέκα χρόνων, διηγόταν ὅτι ὑπῆρχε στὸ χωριὸ μιὰ μεγάλη καρυδιά —τὸ ἰσκιωμένο δέντρο— ποὺ εἶχε στὸν κορμὸ τῆς μιὰ μεγάλη τρύπα. Στὸν καιρὸ τῆς «ἀρρώστειας», γιὰ νὰ διώξουν τὸ θανατικὸ, πέρασε ἀπ' αὐτὴ ὅλο τὸ χωριὸ καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦταν μιὰ φυσικὴ κουφάλα.

Ἡ «Ἀρρώστεια» χωρὶς ἄλλο ὁ Σιάτρας θὰ ἐννοοῦσε τὴν πανώλη, ποὺ γύρω στὰ 1762*, ἔφτασε καὶ στὴν Ἑλλάδα, κι' ἔκανε μεγάλη θραύση.

Τὸ «τρυποπέρασμα» αὐτό, εἶχε βέβαια συμβολικὸ χαρακτῆρα: καθέννας ποὺ περνοῦσε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τῆς κουφάλας στὴν ἄλλη, ἄφηνε πίσω του ἢ στὸ δέντρο τὸ μόλυσμα ποὺ τυχὸν βρισκόταν ἀπάνω του, κι' ἐβγαίνει καθαρισμένος ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά· μορεῖ μάλιστα τὸ πέρασμα τῆς τρύπας νὰ γινόταν, μόνο ἀπὸ ἀρρώστους. Αὐτὸ δὴ, μπορούσε νὰ σημαίνει κι' ὅτι, ὁ καθέννας ποὺ περνοῦσε ἀπὸ τὴν τρύπα αὐτή, πρόσφερε θεληματικὰ τὸν ἑαυτὸ του στὸ δαίμονα τῆς ἀρρώστειας, ποὺ κατοικοῦσε φυσικὰ στὴν κουφάλα, γιὰ νὰ τὸν ἐξευμενίσῃ, ἢ καὶ γιὰ νὰ τὸν ξεγελάσῃ.

Ἡ «ἀρρώστεια» καὶ τὸ «τρυποπέρασμα», ποὺ εἶναι πολὺ γνωστὸ στὴν Ἑλλάδα,** μοῦ θύμισαν τὸ Καπέσοβο τοῦ Ζαγοριοῦ, ποὺ τόσες φορές μὲ φιλοξένησε.

Λιγάκι ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ —πρὸς τὰ Β.Δ., ἂν θυμᾶμαι καλὰ— εἶναι ἓνα παρακλάδι τῆς βαθύτατης χαράδρας τοῦ Βίκου, ποὺ τὰ πλευρὰ τῆς κόβονται ἀπότομα, σὰ δυνὸ κάθετα τεύχη, σὲ ὕψος πολλὰς φορές χίλιων μέτρων. Τὸ παρακλάδι αὐτό, εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς περίπατους τοῦ Καπέσοβου, καὶ τὸ χάσμα ποὺ σχηματίζεται ἐκεῖ λέγεται «καταφί», ποὺ χωρὶς ἄλλο σημαίνει καταφύγιο: γιὰ τὸ μέρος αὐτό, χρησιμοποιόταν πραγματικὰ σὰν τέτοιο ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ, σὲ και-

* Βλ. «Ἡπ. Χρονικά 1929, σ. 17 καὶ ἄλλοι.

** Βλ. στὰ «Ἡπ. Χρονικά» 1931, τεύχος Γ', σελ. 285 καὶ ἐπ. Κ)τίνου Ρωμαίου, Τὸ «ἀγιολίθαρο».

ρούς δηώσεων κι επιδρομῶν ἴσως κι ἀπὸ πολὺ παλιά, ἴσως καὶ μόνο πιὸ πρόσφατα —τὸν περασμένο ἢ προπερασμένο αἰῶνα—, ὅταν ἡ ληστεία κι ἡ δῆωση, ἦταν μόνιμη κατάσταση στὸ ἄλλοτε πλουσιώτατο Ζαγόρι.

Κάποιο πρωῒνὸ πού εἶχαμε πάει γιὰ κολατσιὸ στὴ βάση του, στὴν παρειὰ τῆς ἀπότομης κοψιάς πού πλαισίωνε κάθεται τὸ ἀριστερό μας πλευρό, πολὺ ψηλά, σχεδὸν στὸ χεῖλος τῆς, σὲ ὕψος 20 - 25 μέτρων, πῆρε τὸ μάτι μου, κολλημένο θαρρεῖς καὶ ριζωμένο στὴν πλαγιά, ἓνα παράδοξο σχήματος ξύλο, πού εἶχε καταπληκτικὴ ὁμοιότητα μ' ἀλέτρι καὶ γυνί.

Ρώτησα φυσικὰ αὐτὸν πού μὲ φιλοξενοῦσε, πῶς τάχα νὰ βρέθηκε ἐκεῖ ἀπάνω τὸ παράξενο ἐκεῖνο ξύλο· δὲν ἔβλεπα ἀντίστοιχα καὶ κανένα δέντρο, γιὰ νὰ τὸ θεωρήσω ρίζα του, πού νάχε κάποτε ἀποκαλυφτῇ ἀπὸ διολίσθηση χωμάτων. Μὲ πληροφόρησε τότε ἐκεῖνος ὅτι, κατὰ πῶς λέγαν οἱ γεροντότεροι, τὸ ξύλο ἦταν πραγματικὸ ἀλέτρι, κι εἶχε μείνει ἐκεῖ, ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς «ἀρρώστειας». Τότε, γιὰ νὰ προφυλάξουν ἀπὸ τὸ ἀμείλικτο θανατικὸ τὸ χωριό, βγῆκαν μ' αὐτὸ τ' ἀλέτρι, καὶ χάραξαν γύρω, τριγύρω ἀπ' τὸ χωριὸ ἓνα αὐλάκι: Σὰ νὰ δημιουργοῦσαν ἔτσι ἓνα φράγμα, μιὰ συμβολικὴ τάφρο, πού δὲ θὰ μπορούσε νὰ τὴν περάσει ὁ δαίμονας τῆς καταστροφῆς, καὶ σὰν νὰ τοῦ ἀπαγόρευαν νὰ πλησιάσει στὸ χωριό.

Μὲ τὸ θέμα αὐτό, ἀσχολεῖται κι' ὁ Λαμπρίδης.* «Εἰς τὸ Καπέσοβον γράφει, διασώζεται παρόδοσις καθ' ἣν, οὐδέποτε εἰς αὐτὸ ἐπιδημία ἐνσχύπει, διότι εἶναι ἐγκαινιασμένον· ἐγένετο δὲ ὁ ἐγκαινιασμός οὗτος, τόνδε τὸν τρόπον. Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τοῦ χωρίου, περιαγαγόντες ζευγὸς βοῶν μετὰ ἀρότρου τρεῖς περὶ τὸ χωρίον τοῦτο, κατέχωσαν ὕστερον αὐτοὺς ζῶντας παρὰ τὴν εἴσοδον αὐτοῦ. Ὅμοιον δέ τι συμβάν, προσθέτει, ἀναφέρει καὶ ὁ Θ. Βενιζέλος, (Εὐαγ. Κῆρυξ, ἔτος 1871, σ. 89)».

Παρόμοια παράδοση στὸ Μονοδέντρι (τοῦ Ζαγοριοῦ κι αὐτό), μοῦ ἔκανε γνωστὴ ὁ παλαίμαχος ἐκπαιδευτικὸς Σκαμνελιώτης Θεοφάνης Φραγκούλης· στὸν καιρὸ δηλ. τῆς «ἀρρώστειας», ἔφεραν γύρω κι αὐτὸ τὸ χωριὸ μ' ἀλέτρι, κι ἔπαυσε τὸ θανατικόν.

Μὰ ὅλα αὐτά, μοῦ θυμίζουν κι ἄλλα παρόμοια καὶ συγ-

* Ζαγορισιὰκὰ Α' σ. 37.

γενῆ, πού, ἢ τὰ ἔζησα ὁ ἴδιος ἢ τὰ διάβασα: Τὸ Κόκκινο Λιθάρι τῆς Πρέβεζας,* τὸ Ζμπουρολίθαρο τῆς Γαστριτσας, τὶς Βατσινιῆς τοῦ Τεζέ τοῦ Σιέη Ραζῆ, τ' Ἀλαφρὸ τῶν Ἑβραϊσῶν τῶν Γιαννίνων, καὶ ἄλλες σχετικὲς παραστάσεις.

Θυμήθηκα ἐπίσης κι ἓνα —σὲ γαλλικὴ μετάφραση— βιβλίο τοῦ διάσημου φολκλολογίστα Τζαίμς Τζιόρτζ Φραϊζερ, μὲ τὸν τίτλο «Le trésor légendaire de l'humanité», ὅπου παρατάσσονται ἀντίστοιχοι θρύλοι, παραδόσεις, ἔθιμα, δεισιδαιμονίες, ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, λατρεῖες καὶ τελετὲς ἀψύχων, καὶ τὰ παρόμοια.

Μά... ἂς τὰ πάρουμε ὅλα αὐτὰ μὲ τὴ σειρά.

Β' —Τὰ πνεύματα τῶν δέντρων

Καὶ πρῶτα - πρῶτα, ἂς τελειώνουμε μὲ τὸ Μεγάλο Δέντρο.

Στὸ χωριὸ αὐτό, σὰ θεραπευτικὸ μέσο γιὰ τ' ἄρρωστα παιδιά, οἱ γριές του, χρησιμοποιοῦσαν αὐτὸ πού ὀνόμαζαν ἐκεῖ «πυροστιά», ὄνομα πού θυμίζει φωτιά καὶ ἐστία: μιὰ πρόχειρη δηλ. ἀψίδα καμωμένη ἀπὸ βέργα δέντρου, ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν ὁποία κάνουν νὰ περάσῃ τὸ ἄρρωστο παιδί, γιὰ νὰ «ρίξουν» στὴ βέργα τὸ κακό, ἢ νὰ τ' ἀφήσουν πίσω της.

Αὐτά, ἐνδέχεται νὰ ἔχουν ἄμεση ἢ ἔμμεση καταγωγὴ ἀπὸ τὶς πανάρχαιες λατρεῖες τῶν ἄγριων δέντρων, τῶν ἀργῶν λίθων, τῶν θεοποιημένων ἄψυχων, πού μὲ τοὺς τρόπους αὐτοὺς, οἱ πρόγονοί μας ἐπικαλιόταν τὴν προστασία τους.

Ὅλες αὐτὲς οἱ λατρεῖες, εἶναι γνωστὲς κι ἀπὸ τὴ δική μας ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα, ἀλλὰ εἶναι διαδομένες, κατὰ ποικίλες σὲ κάθε τόπο μορφές, καὶ σ' ὅλο τὸν κόσμο.

Οἱ Ἴνδοι Χιντατσᾶς τῆς βόρειας Ἀμερικῆς, πιστεύουν ὅτι, κάθε ἄψυχο ἀντιζέιμενο, ἔχει τὸν «ἴσκιό» του· πρέπει νὰ τοῦ δείχνουμε σεβασμό, βαθμολογημένο ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος του. Ὁ «ἴσκιος» π.χ. τῆς μεγάλης λεύκας τοῦ Μισσουρί, δικαιούται πολὺ περισσότερο σεβασμὸ ἀπὸ τοὺς ἴσκιους τῶν θάμνων

* Κων)τίνου Ρωμαίου, Τὸ Ἀγιολίθαρο, Ἑπειρ. Χρονικά 1931 σελ. 285 καὶ ἐπ.

καὶ τῆς γλῶσσης. Δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ κόψουν τοὺς γίγαντες αὐτοὺς τοῦ φυτικοῦ βασιλείου, καὶ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὶς ἀνάγκες τους, τοὺς πεσμένους μονάχα κορμούς.

Καὶ παρόμοιο πίστευαν καὶ οἱ Ἰρακινοί, καθὼς καὶ οἱ Βανίκας τῆς Ἀφρικῆς. Οἱ Ἰνδοὶ τῆς Βρετανικῆς Κολομβίας, πρὶν χρησιμοποιήσουν τὶς πρῶτες ρίζες τοῦ ἡλιοτρόπιου, τὸ πληροφοροῦσαν ὅτι θὰ τὸ φᾶνε, καὶ τοῦ ζητοῦσαν τὴν προστασία, γιὰ ν' ἀποχτήσουν, τρώγοντάς το, δύναμη καὶ ἐπιδεξιότητα στ' ἀνεβάσματα.

Ἄλλοι λαοί, πιστεύουν ὅτι τὰ δέντρα κατοικοῦνται ἀπὸ πνεύματα, καὶ ἄλλοι, ὅτι αὐτὰ ἔχουν ψυχή: οἱ Σιαμαῖοι μοναχοί, δὲ σπάζουν ποτὲ κλαδιὰ ἀπὸ δέντρο, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ δὲ θᾶσπαζαν τὸ βραχίονα ἀθῶου ἀνθρώπου.

Τὸ τελευταῖο αὐτό, μᾶς θυμίζει τοὺς κολασμένους τοῦ δέκατου τρίτου αἰσματος τῆς «Κολάσεως» τοῦ Ντάντε, ποὺ γιὰ τιμωρία τοῦ ἁμαρτήματος τῆς αὐτοκτονίας τους, εἶναι μεταβλημένοι σὲ δέντρα καὶ θάμνους, ποὺ διαρκῶς θρηνοῦν καὶ ὀλολύζουν. Σὰν ἔσπασε —ἀνίδεος— ὁ Ντάντε ἓνα κλαρὶ ἀπὸνα ἀπὸ τὰ δέντρα αὐτά, ἐκεῖνο, μ' ἀνθρώπινη φωνὴ παραπονέθηκε γιὰτὶ τὸ πόνεσαν καὶ ἡ πληγὴ ποὺ ἔγινε, γέμισε μαῦρο αἷμα.

Παρόμοιες πίστεις ἔχουν, ἀκόμα καὶ σήμερα, στὴν Κίνα, ὅπου, στὰ νότια τοῦ Φοὺν - Κιέν, κανένας δὲν τολμάει νὰ κόψῃ δέντρο ἢ μεγάλῃ κλαδιὰ του, γιὰ νὰ μὴν ἐρεθίσῃ τὸ πνεῦμα, ποὺ κατοικεῖ μέσα σ' αὐτὸ καὶ τὸν τιμωρήσῃ μὲ δυστυχίες καὶ ἀρρώστειες.

Στὴν Αἴγυπτο, συναντοῦσε κανένας μοναχικὲς συγκομιεὶς, ποὺ τὸ φύτρωμά τους στὴν ἔρημο, φαινόταν σὰ θαῦμα· τὸ φύλλωμά τους, μιᾶς ἀδιαπέραστης πυκνότητος, ἀντιμετώπιζε νικηφόρα τὸ θερμότερο ἥλιο στὴν καρδιὰ τοῦ θέρους. Σ' αὐτὰ τὰ δέντρα, οἱ περίοικοι καὶ οἱ περαστικοί, πρόσφερναν, ἀποθένοντάς τα στὸν ἴσκιό τους, σταφίδες, σῦκα, ἀγγούρια, καὶ νερὸ σὲ στάμνες, ποὺ, πονετικοὶ ἄνθρωποι κρατοῦσαν πάντοτε γεμάτες· ὁ περαστικός, σίγαζε ἀπ' αὐτὰ τὴν πείνα καὶ τὴ δίψα του, καὶ πλήρωνε τὴν ὀφειλὴ του πρὸς τὸ δέντρο μὲ μιὰ προσευχή· καμμιά φορὰ, τὸ πνεῦμα τοῦ δέντρου, ἔβγαζε γιὰ μιὰ στιγμή τὸ κεφάλι του ἢ ὅλο τὸ κορμί, μ' ἀμέσως ξανακρυβόταν.

Στὶς Ἰνδίες, στὴ Μαλαισία, στοὺς Σλαύους τοῦ Νότου,

στή Λέσβο, ἀπειλοῦσαν μὲ κόψιμο καθε δέντρο πὺν δὲν κάρπιζε, καὶ τοῦ δῖναν ἀναστολὴ ἐκτέλεσης γιὰ τὸν ἐπόμενον χρόνον.

Στὸ Σελαγκάρ, ἓνας ἀπὸ τοὺς μάγους τῆς περιοχῆς, ἔπαιρνε ἓνα τσεκοῦρι, καὶ χτυπώντας ἐπιδέξια τὸν κορμὸ τοῦ ἄγονου δέντρου, τοῦ ἔλεγε: — Θὰ κάνης ἢ ὄχι τώρα καρπούς: ἂν ἀρνεῖσαι, θὰ σὲ κόψω· καὶ τὸ δέντρο ἀπαντοῦσε μὲ τὸ στόμα ἐνὸς ἄλλου ἀνθρώπου κορυμμένου καπνοῦ ἐκεῖ κοντὰ: — Ναί, θὰ καρπίσω· σὲ παρακαλῶ μὴ μὲ κόψης!

Στὴ Βοημία, στὸ Τυρόλο, στὴ Ρωσσία, ποτὰ, ἐκχειλίσματα καὶ ρίζες ἀπὸ δέντρα, θάμνους, φύλλα καὶ ἄνθη, κομμένα καὶ μαζεμμένα τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς τοῦ Ἀη-Γιαννιοῦ, ἔχουν δυνατὲς μαγικὲς ιδιότητες· ἀρκεῖ μονάχα νὰ μαζευτοῦν μὲ κατάλληλο τρόπο. Στὶς Ἰνδίες, λατρεύουν κυριολεκτικὰ τὸν «Ἱερὸ Βασιλικὸ» καὶ τὸν παντρεύουν καθε χρόνο μὲ τὸ θεὸ Κρισνᾶ.*

Τὸ Χριστουγεννιάτικο κούτσουρο καὶ δέντρο, παίζει μεγάλο ρόλο στὰ χριστουγεννιάτικα ἔθιμα τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Βαλκανικῆς.

Θυμίζουμε ἐπίσης ἐδῶ καὶ τὸ περίφημο τραγούδι «Χριστούγεννα τῆς Στρουγκοκαλύβας» τοῦ Κρυστάλλη, ὅπου περιγράφεται τὸ πάντρεμμα ἀπὸ τοὺς τσελιγκάδες τῆς φωτιᾶς, μὲ ξερριζωμένα ὁλόκληρα δέντρα καὶ μὲ σπονδὲς ἀπὸ κρασί καὶ λάδι.

Μὰ ἂς ξαναγυρίσουμε τώρα στὶς θύμησές μας.

Καθὼς κατεβαίνουμε πρὸς τὴν Λίμνη μας ἀπὸ τὸ δρόμο τοῦ Ἀγίου Νικολάου τῆς Ἀγορᾶς, ἐκεῖ πὺν συναντοῦμε τὸν ὑπόσταθμο τῆς Ἡλεκτρικῆς Ἐταιρείας, ἀριστερά, ἀνοίγεται ἓνα στενὸ, πὺν ὁδηγεῖ πρὸς τὰ θερινὰ λουτρά· πρὶν ὅμως φθάσουμε σ' αὐτά, συναντοῦμε καποιο κτίριο, πὺν, ἔτσι ὅπως εἶναι καὶ τώρα, ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἦταν Τεκές, τοῦ Σιέη Ραζή, ὅπως ὀνομαζόταν στὰ παιδικὰ μου χρόνια. Αὐτοῦ τοῦ κτίριου, τὸ παλιότατο, ὅπως ἀργότερα ἐξακρίβωσα, ὄνομα, ἦταν «Τεκές τοῦ Γαζή Βρενός», εἶχε δὲ ἀρχικὰ ἰδρυθῇ ἀπὸ τὸν περίφημο ἐκεῖνο Τοῦρκο Στρατηγὸ τοῦ 14ου αἰῶνα, γύρω στὰ 1388· μὲ τὴν πρώτη δηλ. στοὺς Τούρκους ὑποτέλεια τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, καὶ στὴ θέση ὅπου ἦταν πρὶν ἡ παλιότατη, ἐξωκαστρι-

* Τὰ ἀναφερόμενα γιὰ τὶς παραδόσεις σχετικὰ μὲ τὰ δέντρα στὰ διάφορα ἔθνη τοῦ κόσμου, εἶναι παρμένα ἀπὸ τὸ προσημειωμένο διβλίο τοῦ Τζαίμς Φραϊζερ.

νή τότε, Ἐκκλησία τῆς «Ἀῖα - Τριάδας».*

Στις πλευρὲς αὐτοῦ τοῦ στενοῦ δρομάκου, φύτρωναν στὰ παιδικά μου χρόνια πυκνότετες βασιινιές (βάτα), πὺν τὸ καλοκαίρι, τὶς ἐπισκεπτόμαστε οἱ συμμαχαλιῶτες μου συχνά, γιὰ τὰ κατὰμαυρα βατῶμουρᾶ τους· αὐτὸ ὅμως, κρυφὰ ἀπὸ τοὺς δικούς μας, καὶ μὲ προφύλαξη: γιατί, ὅλες αὐτὲς οἱ βασιινιές, ἦταν σκορπιστὰ σκεπασμένες μὲ κουρέλια ἀπὸ ἐσώρρουχα, κι' οἱ γονιοί μας, δὲ μᾶς ἄφηναν νὰ πᾶμε πρὸς τὰ κεῖ ὅπως μᾶς ἔλεγαν, ὅλα αὐτὰ τ' ἀπορριγμένα ράκη, ἦταν ἀπὸ μάγια.

Ἀργότερα ἔμαθα ὅτι, στίς φεγγαρόλουστες νυχτιές, γυναῖκες πήγαιναν ἐκεῖ μυστικά, κι' ἀπόθεταν ἐκεῖνα τὰ ἐσώρρουχα καὶ τὰ ράκη, πὺν ἀνήκαν σὲ δικούς τους ἄρρωστους, γιὰ νὰ ρίξουν ἀπάνω στοὺς βάτους τὸ κακὸ πὺν προκαλοῦσε τὴν ἀρρώστεια. ἦ γιὰ νὰ προσφέρουν τὸν ἄρρωστο στὸ πνεῦμα πὺν εἶχε διαλέξει τοὺς βάτους ἐκείνους γιὰ κατοικία ἦ ἴσως, μὲ τὸν τρόπο αὐτό, νὰ τὸ ξεγελάσουν.

Στὴν πραγματεία τοῦ Ρωμανοῦ, ἀναφέρεται τὸ περιστατικὸ χωρικοῦ, πὺν σ' ἓνα χωριὸ κοντὰ στὴ Φυγάλεια, καθὼς «ἔβαλε φωτιά σ' ἓνα βατιῶνα γιὰ «ν' ἀνοίξη» τὸ χωράφι του, ἄκουσε ἓνα ἄγ!... κι' εἶδε νὰ πετάγεται ἀπὸ τοὺς βάτους, μιὰ θεώρατη Νερᾶῖδα θυμωμένη. Τὸν ἐλάβωσε τὸν ἄνθρωπο, σύρθηκε αὐτὸς μῆνες, καὶ στὸ χρόνο ἀπάνου πέθανε».

Γ' .. «Τ' Ἀλαφρό»

Αὐτὰ τὰ κουρέλια κι' οἱ βάτοι, μοῦ θύμισαν τὸ Ζμπουρολίθαρο καὶ τ' Ἀλαφρὸ τῶν Ἐδραΐσων τῶν Γιαννίνων.

«Ζμπούρ(η)ς» καὶ «ζμπούρ(ι)κου(ο)», στὸ παλιότερο γιαννιώτικο ἰδίωμα, λεγόταν ὁ ἄτυχος, μεγάλος ἦ παιδί· ὁ κακότυχος, τόσο γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, ὅσο καὶ γιὰ ὅσους ἐπλησίαζε· ὁ χουρσούξης, κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸ «γουῖρλῆ», αὐτὸν δηλ. πὺν ἔχει ἦ φέρνει γοῦρι, καλὴ τύχη.

Τὸ Ζμπουρολίθαρο, ἦταν ἓνας μεγάλος ἀργὸς λίθος, στὴν παραλίμνια περιοχὴ τῆς Γαστριτσας, κοντὰ στὸ Μύλο τοῦ Βεῆπ Ἐφέντη, πὺν ἦταν τρύπιος στὴ μέση. Κοντὰ στὸ λιθάρι αὐτὸ

* Βλ. καὶ Δ. Σαλαμάγκα, «Περίπατοι στὰ Γιάννινα», στὸ περιοδικὸ «Ἡπειρ. Γράμματα», τεύχη 9 - 10, σελ. 31 καὶ ἑπ.

ρίχναν οἱ Ἑβραῖοι, «τ' ἁλαφρό» γιὰ νὰ «ἁλαφρώσουν» βέβαια οἱ ἄρρωστοί τους, ἀπὸ νευρικές τὸ περισσότερο ἁρρώστειες, πὺν τοὺς τυραννοῦσαν χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ βροῦν γιαιρειὰ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους.

Τί ἦταν ὁμως «τ' ἁλαφρό».

Πρωτὶ - πρωτὶ θὰ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὸ Μῶλο ἢ τὴ Σιαράβα, ἓνα μεγάλο καῖκι, μὲ συντροφιά πὺν τὴν ἀποτελοῦσαν, μόνο γυναικες καὶ παιδιὰ· ἐπὶ κεφαλῆς τους — ἢ ἁπλῶς μαζί τους — θὰ ἦταν μιὰ ἀπὸ τίς πολλές γριές πὺν ἦταν εἰδικευμένες στὴν τελετουργία αὐτὴ — καὶ σὰ μάγισσες ἢ ἱέρειες — καὶ φυσικά, ὁ ἄρρωστος. Ἔχω περισώσει τὰ ὀνόματα μερικῶν ἀπὸ τίς εἰδικευμένες αὐτὲς γριές: Κυρὰ Γκογκόνοβα, Γκόρουβα, κυρὰ - Σίμπου (πιθανὸν τούρκισσα), Ραχέλ Γκίγκνου, Ραχέλ Ματσήλ, Χαβὰ Μπλέτσα ἢ Τσιλιπάπ'.

Καθὼς ἔφταναν στὴν περιοχὴ τοῦ τρύπιου λιθαριοῦ, ἀποβιβαζόταν στὴν ξηρά, κι ἀρχίζοντας «τ' ἁλαφρό», περνοῦσαν τρεῖς φορές τὸν ἄρρωστο ἀπὸ τὴν τρύπα, ἀφήνοντας ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τὰ ἐσώρουχά του καὶ φορώντας του καθαρά, μετὰ τὸ πέρασμα.

Πολλές φορές, «τ' ἁλαφρό», περιοριζόταν σ' αὐτὸ μόνον τὸ πέρασμα. Τίς περισσότερες ὁμως, συνεχιζόταν ἡ τελετουργία ὡς ἑξῆς: Ἀναβαν κάπου ἐκεῖ φωτιά, καὶ σὲ κατάλληλο δοχεῖο, ἔλυωναν μολύβι· κατόπι, περνώντας τὸ ἀπὸ κόσκινο, τὸ χύναν καυτὸ μέσα σὲ δοχεῖο μὲ κρύο νερό, κι' ἀνάλογα μὲ τὰ σχήματα πὺν αὐτὸ ἔπαιρνε κρυώνοντας, ἔβγαζαν οἱ γριές τοὺς χρησμοὺς καὶ τοὺς ἐξορκισμοὺς τους· μὲ τὸ νερὸ ἐκεῖνο κατόπι, περίχυναν τὸν ἄρρωστο ἀπ' τὸ κεφάλι, σὰ μὲ νερὸ καθαροῦ, κι ὅταν πιά αὐτὸς στέγνωνε, τὸν ξαναπερνοῦσαν ἀπὸ τὸ τρύπιο λιθάρι. Τὰ ἀκάθαρτα ἐσώρουχά του, τὰ πετοῦσαν κατόπι ἀπάνου σὲ κοντινὲς βατσινιές.

Τὸ «ἁλαφρό» αὐτό, γινόταν καὶ σ' ἄλλα παραλίμνια μέρη, ὅπου ὑπῆρχαν μεγάλοι βράχοι, τρύπιοι ἢ καὶ ὄχι: στὸ Μύτικα τοῦ Νησιοῦ, στὴ Ντραμπάτοβα, ἢ σὲ περιοχὴ τοῦ Πέραμα. Στὴν περίπτωσι μὴ ὑπαρξῆς τρύπιου λιθαριοῦ, τὸ τρυποπέρασμα, τὸ ἀντικαθιστοῦσαν μὲ τρεῖς φορές τριγύρισμα τοῦ βράχου.

Καθαροὺς πολυσύνθετος: φωτιά, νερό, τρυποπέρασμα.

μαντεῖες, ἀπορρίγματα.

Δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε ὅτι, στὸ κοντινὸ βουνὸ τῆς Γαστρίτσας, ἀπάνου ἀπὸ τὸ παλιότατο Βυζαντινὸ Μοναστήρι, πού τιμᾶται στὴν ἐπέτειο τῆς Σύλληψης καὶ τοῦ Γενέθλιου τοῦ "Αἰ-Γιάννη τοῦ Προδρόμου, σώζονται παλιότατα καὶ ἀφθονώτατα ἐρείπια κτισμάτων ἀρχαίας πόλης.*

Κατ' ἀνακοίνωση ἐπίσης τοῦ γηραιοῦ νησιώτη Γούλη Δεσπότη, ἓνα τοπωνύμιο τῆς Λίμνης, κοντὰ στὸ Μοναστήρι τῆς Ντουραχάνης, ὀνομάζεται «Κλήδονας» καὶ στὴ θέση ἐκείνη, ὑπάρχουν «τρύπες στὸ δρόμο στὰ ραϊδιὰ τοῦ βουνοῦ».

Στὰ Ζαγορισιακά του ἐπίσης** ὁ Λαμπρίδης, ἀναφέρει ὅτι, «εἰς τὰς ὑπωρείας (τῆς Ἀρτσιόστας) καὶ ἀπέναντι τοῦ Βιτσικοῦ, ὑπάρχει θέσις Πατσιῶν, ἔνθα καὶ πηγὴ ἀένναος «ζωθκονέρι» (πιθανότατα ξωθκονέρι) καὶ γλυκονέρι κατ' εὐφημισμὸν λεγομένη, παρ' ἣν καὶ φλόγες πολλάκις ἐν καιρῷ νυκτὸς φαίνονται. Προστρέχουσι δὲ εἰς ταύτην τὴν 1ῃ Μαΐου πολλαὶ ἐκ τῶν πέριξ γυναῖκες, πίνουσαι ὕδωρ κατὰ κόρον καὶ νίπτουσαι τὸ πρόσωπον πρὸς ἱασιν».

Στὰ δὲ Μαλακασιακά[†] του, ἀναφέρεται ὅτι «ΝΑ. τοῦ Πατέρου καὶ παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Μπισδένη, ὑψοῦται βράχος βαθὺς μόνον πρὸς δυσμὰς, ὅστις φέρει πρὸς τὰ ἐντὸς σπηλαίου, μήκους 8 περίπου μέτρων. Ἀπέναντι δὲ τοῦ σπηλαίου τούτου καὶ εἰς ἀπόστασιν 4 μέτρων, κεῖται μεγίστη πέτρα, ὕψους 8½ μέτρων καὶ πλάτους 1½, ἥς ἡ κορυφὴ κατακλίνεται εἰς τὰ ἄνω καὶ συμπέφυκε τῷ εἰρημένῳ βράχῳ. Τὸ σύνολον δὲ τοῦτο, ἥτοι ὁ βράχος, τὸ σπήλαιον καὶ ἡ πέτρα, καλεῖται πρὸ χρόνων ἡμνημονεύτων, μαντεῖον, πρὸς ὃ ἀνέκαθεν συρρέουσι πολλοὶ ἐκ τῶν πέριξ δεισιδαίμονες καὶ ἀμαθεῖς, μάλιστα γυναῖκες, τὴν ἀρωγὴν τῶν πονηρῶν πνευμάτων ἐπικαλοῦμεναι πρὸς ἱασιν νόσων, τεκνοποιίαν, καὶ κατάπαυσιν τῆς θνησιτεκνίας των (Παν(δώρα) Τ. Θ' σελ. 532. Πραγματεία περὶ Δωδώνης σελ. 40 καὶ 41). Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τῶν παρακλήσεων αὐτῶν, περὶ τὴν θάσιν τῆς πέτρας ἐκείνης περιστρέφονται, ἀνάπτουσι ἐπ' αὐτῆς κηρία καὶ ἐπικρεμῶσι ἱμάτια διάφορα εἰς ῥάκη». Ἄς προστεθῇ δὲ ἐδῶ ὅτι «ΜΔ. τοῦ Πατέρου, ἐπὶ λόφου

* Δὲς καὶ Σ. Δάκαρη, Ἰωάννινα, ἡ νεώτερη Εὐβοία. Στὸ περιοδικὸν «Ἱεττω». Ἑστία», τεύχος 6ο, σελ. 537 καὶ ἐπ.

** Α' σελ. 9, ὑπόσημ. 1.

† Α' σελ. 24, σημ. 6.

τινος Πύργου καλουμένου, διακρίνονται τάφοι μετ' ἐπιτυμβίων ἑλλ. λίθων, περικλείοντες ὁστὰ ὑπερμεγέθη. ΝΑ. τοῦ Πατέρου καὶ δεξιόθεν τῆς συμβολῆς τοῦ Μπισδένη, ὑψοῦται βράχος ἀπότομος, Κάστρον τοῦ Τομάρου λεγόμενος. Ἀπέναντι τοῦ χωρίου Βασταβέτς καὶ εἰς τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἀράχθου, ὑπάρχει λόφος Ἑλληνικὸς καλούμενος, περὶ τὴν βάσιν τοῦ ὁποίου λείψανα φρουρίου Πελασγικοῦ ὑπάρχουσι. Πρὸς Δ. δὲ αὐτοῦ καὶ ΜΑ. τῶν Μουζακαίων, εἰς ἀπόστασιν $\frac{1}{4}$ τῆς ὥρας, μνημονεύονται θέσεις Ξυλοπάζαρον, Ἑργαστήρια, Κορδολοῖα».

Καθὼς ἐπίσης, ὁ ἴδιος μὲ ἐπληροφόρησε, ὁ δικηγόρος Β. Γιαννάκος, ἐνθυμεῖται ὅτι εἶχεν ἀκούσει νᾶ γίνεται λόγος περὶ Ζμπουρολίθου καὶ στὴν πατρίδα του Σκλήβανη.

Δ'—'Απο τὸ Σμπουρολίθου στὴν Κυρὰ τὴν Κουσιοβίτσα

“Ὅλα αὐτά, μοῦ φέρνουν τώρα στὸ νοῦ τὸ Ἀγιολίθου τῆς Πρέβεζας.

Στὸ δημόσιο δρόμο Γιάννινα - Πρέβεζα, στὸ 19ο ἀπὸ τὴν τελευταία χιλιόμετρο, δίπλα στὸ Ναὸ τῶν Ἀγ. Ἀπόστολων, εἶναι ἓνα προσκυνητὰρι, μέσα στὸ ὁποῖο βρίσκεται ἓνα πορῶδες λιθάρι μὲ κόκκινες φλέβες. Ὁ λαός, τὸ λιθάρι αὐτό, τὸ ἔχει γιὰ προσκύνημα· οἱ ἄρρωστοι τὸ τριγυρίζουν, κι' ἀφήνουν ἐκεῖ ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὰ ροῦχα τους.

Κι' ἐδῶ πάλι στὴ μνήμη τοῦ λαοῦ, μπαίνει τὸ δέντρο: «ἓνα δένδρο παράξενο, πὺν λὲς κι' ἦταν κυπαρίσσι, μὰ δὲν εἶχε πουθενὰ ρίζες. Σὰν τῷκοψαν κάποτε, ἔβγαξε ἀπὸ τὸν κορμὸ του αἷμα ποτάμι· δίνουν παίρνουν νὰ τὸ σταματήσουν πουθενά! Πῆρε τότε κάποιος ἀπὸ κεῖ κοντά, μιὰ παράξενη πέτρα, τὴ βάζει ἀπάνου στὸν κορμὸ, κι' ἀμέσως —ὦ τοῦ θαύματος!— σταμάτησε τὸ αἷμα· κι' ἀπ' αὐτὸ φάνηκε ὅτι ἡ πέτρα ἐκείνη ἦταν θαυματουργή».

Στὴ λατρεία καὶ τὴ θεραπευτικὴ δύναμι τοῦ λιθαριοῦ αὐτοῦ, προστέθηκε ἀργότερα κι' ἡ προστασία τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας: οἱ ἄρρωστοι, κάνουν ἀποβραδὺς νυχτερινὴ λειτουργία, καὶ κατόπι, ἀφοῦ γδυθοῦν, φέρνουν γύρα στὸ προσκυνητὰρι τρεῖς φορές, κάνουν τὸ σταυρὸ τους, ἀλλάζοντας ἐσώρουχα, κι' ἀφήνοντας ἐδεκεῖ τὰ παλιά τους.

Ὁ Ρωμαῖος, διαπίστωσε στὸ μέρος αὐτὸ κι' ἄλλα παρόμοια λιθάρια ἀπὸ παλιὰ ρωμαϊκὰ καὶ παλιοχριστιανικὰ ἐρείπια· καὶ συνδυάζει τὴ λατρεία τοῦ Ἀγιολίθου, μὲ τὴν παλιὰ καμάρα ποὺ εἶναι στὴ Μαργαρώνα τῆς Πρέβεζας — ὅπου παλιὸ βαλανεῖο — ἀπ' ὅπου περνοῦν γδυτοὶ οἱ ἄρρωστοι, καὶ κάνουν ἔπειτα τὸ γύρο της. Τὸ κύριο, παρατηρεῖ, χαρακτηριστικὸ τῆς θεραπείας, εἶναι πάντοτε τὸ τρυποπέρασμα· καὶ τέτοιο πιθανότατα θὰ γινόταν ἀρχικὰ καὶ στὸ μέρος τοῦ Ἀγιολίθου.

Στὴ μελέτη αὐτὴ τοῦ Ρωμαίου, θὰ βρῇ ὁ περιέργος ἀφθονία ἀπὸ παρόμοιες τελετουργίες καὶ θεραπείες, σὲ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας, μὲ παράξενα δέντρα ἢ βότους, μὲ τρυπες, νεράϊδες καὶ μαγικά. Ὅπως δὲ μ' ἐπληροφόρησε ὁ δημοδιδάσκαλος κι' ιστοριοδίφης Κ. Παπαγεωργίου, στὸ Φανάρι τῆς Τσαμουργιάς, πίσω ἀπὸ κάθε Ἐκκλησία, εἶναι χτισμένο καὶ ἓνα εἶδος ἀψίδας (τέταρτο κύκλου) ποὺ ἀκουμπάει σὰν ἀντέρρισμα στὸν τοῖχο τοῦ Ἱεροῦ, ἀφήνοντας ἀνάμεσα ἓνα πέρασμα, ἀπ' ὅπου περνοῦν ἄρρωστοι καὶ λεγῶνες.

Καὶ γιὰ νὰ τελειώσουμε ἐδῶ τὴν ἀφήγησή μας, δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ μεταφέρουμε αὐτούσιον τὸν ἐπίλογο τῆς μελέτης τοῦ Ρωμαίου, ποὺ εἶναι ὅ,τι χρειάζεται γιὰ τὸ κλείσιμό της.

«Τελειώνοντας τώρα — γράφει — τὴν ἔρευνα, πρέπει νὰ εἰποῦμε ὅτι, ἂν εἶδαμε κάτι στὸ βάθος τῆς λαϊκῆς ψυχῆς, τὸ πετύχαμε μόνο μὲ τὸ φῶς τῆς ἀγάπης καὶ συμπάθειας σὲ κάθε ἀνθρώπινη μορφή ζωῆς, ὅσο ξένη καὶ διαφορετικὴ κι' ἂν φαίνεται ἀπὸ τὴ δική μας. Ἕνας βέβαια ἱεροκλήρυκας, μπορεῖ νὰ θυμώσει γιὰ τὴν εἰδωλολατρεία, ἢ ἓνας ψυχρὸς ὀρθολογιστής, θὰ μιλήσῃ μὲ περιφρόνηση γιὰ τὶς δεισιδαιμονίες. Τοῦ χάκου δμως! Θὰ μείνουν κι' οἱ δύο τους ἔξω ἀπὸ τὴ λαϊκὴ πραγματικότητα κι' ἀλήθεια. Γιατὶ ἀγνοοῦν, ὅτι δὲν εἶναι τὸ μεγαλύτερο κακὸ ἢ παχυλὴ ἀμάθεια· καὶ παραγνωρίζουν τὸ γεγονὸς ὅτι, τὰ δυσκολώτερα προβλήματα τῆς ζωῆς, ἀρρώστειες νευρικές, χρόνιες κι' ἀνίατες, εἶναι κοινὰ εἰς ὅλους μας. Καὶ μόνο μὲ τὴν προϋπόθεση αὐτὴ, θὰ μπορέσῃ ἡ ἔρευνά τους νὰ ἰδῇ, τί σπουδαία προσπάθεια κάνει ὁ λαὸς γιὰ τὴ λύση τῶν μεγάλων ζητημάτων, καὶ νὰ ἐκτιμήσῃ τὴ λογικὴ καὶ μορφολογικὴ ἀξία τῆς πορείας του. Θὰ εὕρῃ τότε δικαιολογημένες τὶς μεγαλύτερες ἀντιφάσεις μέσα στὴ ζαλισμένη ἀπὸ τὶς συμφορὲς ἀν-

θρώπινη συνείδηση. Καὶ τὸ προσκυνητὰρι τῶν ᾿Αγίων ᾿Αποστόλων μὲ τὸν ἀλλόκοτο συνδυασμὸ τόσο ἀντιθέτων λατρειῶν, θὰ τοῦ φανῇ ἱδρυμα πολὺ φωτεινὸ καὶ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπινο».

Ἄς προσθέσουμε τώρα κι' ἐμεῖς τελικά, ὅτι παρόμοιο συνδυασμὸ εἰδολωλατρικῶν καὶ χριστιανικῶν στοιχείων, βρίσκουμε καὶ στὴν παράδοση γιὰ τὴν εὕρεση τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας τῆς Χρυσοβίτσας (Μετσόβου).

Μιὰ βοσκοπούλα, βρῆκε τὴ θαυματουργή, ἰδιαίτερα γιὰ τὶς νευροψυχικὲς ἀρρώστειες, αὐτὴ εἰκόνα, μέσα σ' ἓνα παλιὸ παρεκκλήσι, σὲ πυκνὸ δάσος ἐπάνου στὸ Μεγάλο Φτελιά, ποὺ στὴ ρίζα τοῦ χτίστηκε ἀπὸ τότε ἡ ἐκκλησιά της. Ἐνα τμῆμα τοῦ κορμοῦ τοῦ μεγάλου αὐτοῦ φτελιά, σώζεται στὸ ὀστεοφυλάκειο τοῦ Μοναστηριοῦ, ἀπὸ τὰ 1480 μ.Χ., χρονιὰ τοῦ κτισίματός του.*

Κι' οἱ σημερινοὶ χριστιανοί, μαζὺ μὲ τὸ προσκύνημα τῆς θαυματουργῆς εἰκόνας, παίρνουν καὶ λίγες σκίζες ἀπὸ τὸ μεγάλο αὐτὸ Δέντρο, καὶ τὶς κάνουν «ἀγκῶλφια», δηλ. φυλαχτά, χωρὶς νὰ περνᾷ καθόλου ἀπὸ τὸ μυαλό τους, οὔτε ὑποψία κἂν ὅτι πέφτουν ἔτσι στὸ ἀμάρτημα τῆς εἰδωλολατρείας.

Πολλὲς ἀπὸ τὶς εὐλαβικὲς προσκυνήτριες τῆς Εἰκόνας, πῆγαιναν στὸ Πανηγύρι τῆς Χάρης Της, πεζές, ἔξη ὥρες δρόμο, σχεδὸν γυμνόποδες.

Ἔτσι τὸ εἶχαν ἀπὸ πρὶν ταμμένο.

«Ἡπειρ. Ἑστία» 1953, σ. 1055 καὶ ἐπ., 1163 καὶ ἐπ.

* Δὲς Δ. Σαλαμάνγκα, «Ἡ Κυρὰ ἡ Κουσιοβίτσα», εἰς ἐφημ. Ἰωάννινων «Ἡπειρος», 22 - 8 ἕως 2 - 9 - 1937.

Η ΠΕΡΠΕΡΑΝΙΑ

Κι' ἄλλα παλιὰ συνήθεια

«Παραδοσιακὸ θησαυρὸ τῆς ἀνθρωπότητος», ὀνομάζει ὁ Ἀγγλὸς ἀνθρωπολόγος, θρησκευολόγος καὶ λαογράφος σὲρ Τζαίημς Φραιζερ, τὸ σύνολο τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων, παραδόσεων, δοξασιῶν, μύθων κλπ. στὸ διεθνῶς γνωστὸ ἔργο του «Χρυσὸ Κλωνάρι», ὅπου θησαυρίστηκαν παρόμοιες συνήθειες ὅλων τῶν λαῶν τῆς γῆς.

Ἡ Λαογραφία, εἶναι σήμερα ὁλόκληρη ἐπιστήμη, κι' ἐντατικὰ ἀσχολοῦνται μ' αὐτή, καὶ στὴν πατρίδα μας.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῇ, ἐπιβάλλεται σὲ ὅλους μας ν' ἀποθησαυρίζουμε, κάθε παρόμοια παράδοση ποὺ πέφτει στὴν ἀντίληψή μας κι' ἂν ἀκόμα γι' αὐτὴ ἔχουν ἀσχοληθῇ, κι' ἄλλοι πρὶν ἀπὸ μᾶς.

Σὲ μιὰ οἰκογενειακὴ συγκέντρωση, ἄκουσα ἐδῶ καὶ λίγες μέρες, μερικὰ τέτοια συνήθεια, ποὺ δὲν ἔχω τώρα πρόχειρα τὰ μέσα νὰ ἐξακριβώσω, ἂν κι' ἄλλοι τὰ ἔχουν διασώσει, περιγράφοντάς τα.

1.—Περπεράνια.

Ἡ τελετὴ τῆς Περπεράνιας, δὲν γίνεται κατὰ, κανονικὰ ἐπαναλαμβανόμενα χρονικὰ διαστήματα, κι' εἶναι μᾶλλον σπάνια ἢ ἀφορμὴ ποὺ δίνει λαβὴ γιὰ ἐπανάληψή της. Οἱ χρονιὲς δηλαδὴ κατὰ τίς ὁποῖες σημειώνεται ἐξαιρετικὴ ἀνομβρία.

Ἡ Περπεράνια, εἶναι πάντοτε ἓνα ἄνηβο κορίτσι, ἰσαμε δώδεκα χρονῶν. Ὁμήλικές της, τῆς σκεπάζουν ὅλο τὸ σῶμα

μὲ πρασινάδα (κλαδιά, θάμνους, κισσοὺς καὶ τὰ παρόμια).
“Όταν συμπληρωθῇ ἡ συγκάλυψή της, ἡ Περπεράνια, βγαίνει
ἔξω στὸ χωριὸ ἢ τὴν κωμόπολη (ἄκουσα ἀφηγήσεις τῆς τελε-
τῆς αὐτῆς γιὰ τὴν Πυρσόγιαννη (Κόνιτσα), τὸ Μέτσοβο καὶ
τ’ Ἀγναντα), καὶ περνάει ἀπ’ ὅλα τὰ σπίτια. Συνοδεύεται ἀπὸ
συνομίληκές της (δέκα - δεκαπέντε κορίτσια), ποὺ περπατῶν-
τας μαζύ της, τραγουδοῦν τὸ παρακάτω τραγοῦδι:

Περπεράνια περπατεῖ
τὸ Θεὸ παρακαλεῖ
Θέ μου βρέξε μιὰ βροχή,
μιὰ βροχὴ βασιλική,
νὰ γενοῦν τὰ στάρια μας
καὶ τὰ καλαμπόκια μας.

Καθὼς περνάει ἡ συνοδεία, οἱ νοικοκυρές, βγαίνουν στὶς
πόρτες, κρατώντας δοχεῖα γεμάτα μὲ νερό, καὶ καταβρέχουν μ’
αὐτὸ τὴν Περπεράνια, δίνοντας ταυτόχρονα χρήματα ἢ τρόφι-
μα, ποὺ μ’ αὐτά, ἡ ὁμάδα, ὅταν τελειώσει τὸ τριγύρισμά της,
φκιάνει μπουρέκια ἢ γλυκίσματα καὶ τὰ μοιράζονται μεταξύ
τους. Ἡ παρθένα αὐτὴ τῆς βροχῆς, στὴν Πυρσόγιαννη, λέγεται
Περπερόνια· στὸ Ζαγόρι, Παπαρούνα, στὸ Μέτσοβο, Περπε-
ροάνια, στὰ Ἀγναντα, Μπαρμπαρόσα, ἀλλοῦ, Περπερίτσα.

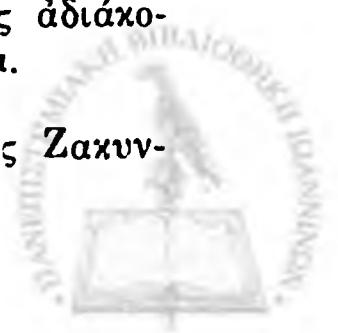
Ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Φραῖζερ, παίρνω στοιχεῖα ἀπὸ ἀφή-
γηση, γιὰ τὸ τί μέτρα ἔπαιρναν οἱ Κινέζοι σὲ ἀνάλογη περί-
πτωσι :

Ἀπὸ χαρτὶ ἢ ξύλο, ἔφκιαναν ἓνα τεράστιον δράκοντα
καὶ τὸν περίφερναν σὲ λιτανεία. Ἄν ὁ Θεὸς δὲν ἔδινε τὴν βρο-
χὴ, τὸν χτυποῦσαν καὶ τὸν ἀπειλοῦσαν· ἂν τὴν ἔδινε, μὲ αὐτο-
κρατορικὸ διάταγμα τοῦ ὤριζαν προαγωγή.

Στὰ μέσα τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδας, οἱ μανταρινῶν τῆς
Καντόν, ἀλυσσόδεσαν κάποτε κι’ ἐξέθεσαν στὴν αὐλὴ τοῦ ἰδίου
τοῦ ναοῦ ἐπὶ ὁλόκληρες μέρες στὸ κάμμα τοῦ ἡλίου, τὸ Θεὸ
Λούγκ Βόγκ, γιὰ νὰ καταλάβῃ ἀπ’ αὐτοῦ τοῦ πόσο ἡ ἀνάγκη
τῆς βροχῆς ἦταν ἐπείγουσα κι’ ἐπιτακτική.

Τὰ ἴδια μέτρα ἔπαιρναν ἐκεῖ καὶ σὲ περιόδους ἀδιάκο-
πων βροχῶν, σὲ καιρὸ ποὺ εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ ξηρασία.

Σὲ διήγημα τοῦ Ξενόπουλου, κάποιος σταφιδῆς Ζακυν-

θινός, βλέποντας ένα συννεφάκι νὰ ἔχη ρίξει τοὺς κατακλυσμούς του, ἀπάνω, στὸ δικό του μόνο ἁλώνι, καὶ νὰ τοῦ καταστρέφη ἔτσι τὴν ἔτοιμη σχεδὸν ξερὴ σταφίδα του, ἐνῶ τριγύρω του ἔλαμπε ὁ ἥλιος, πῆρε τὸ ντουφέκι, κι' ἔρριξε μιὰ ντουφεκιὰ τοῦ Θεοῦ του.

Ένας ἄλλος, πρὶν ντουφεκίσῃ τὸν οὐρανό, ἔβγαξε ἔξω τὸ εἰκόνισμα τῆς Παναγίας· κι' ὅταν εἶδε ὅτι ὁ Θεὸς ἔβρεχε καὶ τὸ εἰκόνισμά Της, τὸν πυροβόλησε.

2.—Τὸ διώξιμο τῶν φιδιῶν.

Τὴν ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἔξω στὴν ὑπαιθρο, (Πυρσόγιαννη) τὰ παιδιά τοῦ χωριοῦ ἔβγαιναν στὶς παρυφές του, κρατώντας στὰ χέρια κουδούνια (κυπριά)· καὶ κουδουνίζοντάς τα ἀπάνω ἀπὸ τοὺς περιτρίγυρα θάμνους, τραγουδοῦσαν.

Φευγάστε φίδια
καὶ γκουστερίτσες
γιατ' ἔρχεται ὁ Βαγγελισμὸς
μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι
νὰ σᾶς κόψῃ τὸ κεφάλι.

Τὴ συνήθεια αὐτὴ, κράτησε κάποτε καὶ στὰ Γιάννινα μιὰ ὑπηρέτρια ἀπὸ χωριό, πού, ἀφοῦ μάζεψε τὰ παιδιά τοῦ σπιτιοῦ, βγῆκε μαζὺ τοὺς στὸν κῆπο του, κρατώντας ὅλοι τους τεψιά καὶ ἄλλα ἡχηρὰ σκεύη, κι' ἄρχισαν νὰ τὰ χτυποῦν, λέγοντας τὸ ἴδιο αὐτὸ τραγοῦδι.

3.—Τὸ ὑ ταξιδιοῦ.

Οἱ συγγενεῖς πού ξεπροβόδιζαν στὸ ὠρισμένο μέρος τὸν ταξιδιώτη τους, καθὼς γύριζαν στὸ χωριό, ἀποσποῦσαν πρασινάδα ἀπὸ τὴν πανοδρομιὰ (τὴν πλαγινὴ δηλ. ἀνηφοριὰ τοῦ δρόμου, κι' ὄχι τὴν κατωδρομιὰ), καὶ τὴν τοποθετοῦσαν στὸ ἀπάνω μέρος τῆς πόρτας τοῦ σπιτιοῦ. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, πίστευαν ὅτι θὰ γυρίσῃ πάλι ὁ ταξιδιώτης· κι' ὥς τότε, τὴν ἄφηναν στὴ θέση πού τὴν εἶχαν βάλει.

4.—Ἀγιοβασιλιάτικα συνήθεια.

Πολὺ πρωτὶ, ἔβγαιναν (Πυρσόγιαννη) ἀνήμερα γιὰ νὰ

πάρουν φρέσκο νερό για τὴν Ἀγιοβασιλόπητα· μέσα στὸ δοχεῖο τοῦ νεροῦ, ἔπρεπε ἀπαραίτητα νὰ βάλουν τὸ νόμισμα ποὺ θὰ ἔβαζαν μέσα στὴν πήττα.

Καθὼς γύριζαν στὸ σπίτι τους, μάζευαν ἀπ' ἔξω ξερόκλαδα, γιὰ ν' ἀνάψουν μ' αὐτὰ τὴν πρώτη φωτιά τῆς χρονιάς.

Πρὶν ὅμως τὴν ἀνάψουν, καθάριζαν τὸ τζάκι ἀπὸ κάθε ἄλλο ἵχνος τῆς παλιάς. Καὶ κρατώντας σπυριὰ σιτάρι, τὰ ἔρριχναν πάνω στὴν πλάκα του, ἀρχινώντας μὲ τὴν ἀράδα ἀπὸ τὸ νοικοκύρη τοῦ σπιτιοῦ. Καθὼς αὐτὴ ἦταν ζεστή, τὰ σπυριὰ πεταζόταν σὲ λιγάκι, ψηλά· κι' ἀναλόγως μὲ τὴ διεύθυνση ποὺ θάπαιρναν, προμάντευαν γιὰ τὸ μέρος ποὺ θὰ ταξίδευε ἐκεῖνος γιὰ τὸν ὁποῖο εἶχαν ὀνοματίσει τὸ σπυρί, καθὼς καὶ γιὰ διάφορα ἄλλα ἐνδιαφέροντά του

Ἐφ. «Ἐθν. Ἀγών», 21 - 12 - 1947

ΤΟ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΙΑΤΙΚΟ ΚΟΥΤΣΟΥΡΟ

(Κατὰ τὰ κείμενα τοῦ Τζαίημς Φραϊζερ)
Συνήθεια τῆς παλιᾶς Σερβίας

Σὲ κανένα ἄλλο μέρος τῆς Εὐρώπης δὲν ἔχει, φαίνεται, διατηρηθῇ τόσο τέλεια ἴσαμε τίς μέρες μας τὸ εἰδωλολατρικὸ τυπικὸ τοῦ Χριστουγεννιάτικου κούτσουρου, ὅσο στὴ Σερβία.

Τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων, ἀπὸ τὴν αὐγὴ, κάθε οἰκογένεια τοῦ χωριοῦ, στέλνει δυὸ ἀπὸ τοὺς πιὸ δυνατοὺς ἄντρες τῆς στὸ πλησιέστερο δάσος, γιὰ νὰ κόψουν μιὰ νέα δρῦ καὶ νὰ τὴν κουβαλήσουν κατόπι στὸ ὑποστατικό. Ἐκεῖ, αὐτοί, κάνουν μιὰ σύντομη προσευχή, ἢ τρεῖς φορές τὸ σταυρό τους, ρίχνουν μιὰ χούφτα στάρι ἀπάνου στὸ δέντρο ποὺ διάλεξαν, καὶ τὸ χαιρετοῦν μ' αὐτὰ τὰ λόγια:

—«Εὐτυχισμένα σου Χριστούγεννα».

Ἦστερα, ἀρχίζουν νὰ τὸ κόψουν μὲ τὸ τσεκοῦρι, φροντίζοντας νὰ πέσῃ ἀνατολικά, τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς κατὰ τὴν δροίαν ὃ ἡλιακὸς δίσκος ἐμφανίζεται ἀπάνου ἀπ' τὴ γραμμὴ τοῦ ὁρίζοντα. Ἄν τυχὸν συμβῇ τὸ δέντρο νὰ πέσῃ δυσμικά, αὐτό, θὰ ἦταν γιὰ ὅλη τὴν οἰκογένεια ἢ χειρότερη κακοσημαδιὰ γιὰ τὴ χρονιά ποὺ ἐρχεται· κακὸ σημάδι θάταν ἐπίσης ἂν τὸ δέντρο, πέφτοντας, μποδισθῇ ἀπὸ ἄλλο δέντρο καὶ σταματήσῃ. Δίνουν μεγάλη σημασίαν στὸ φύλαγμα τοῦ πρώτου κομματιοῦ ξύλου ποὺ θὰ πεταχτῇ ἀπὸ τὴ δρῦ καὶ ποὺ τὸ παίρνουν στὸ σπίτι.

Πριονίζουν τὸν κορμὸ σὲ δυὸ ἢ τρία κούτσουρα, καὶ τὸ ἓνα τους, τ' ἀφήνουν πιὸ μακρύτερο ἀπ' τ' ἄλλα. Μιὰ γυναῖκα, φέρνει ἀπὸ τὸ σπίτι μιὰ κουλούρα ζυμωμένη, χωρὶς προζύμι καὶ

μέ τὸ πιὸ καθάριο σιταρένιο ἀλεῦρι, καὶ τὴν κομματιάζει ἀπάνου στὸ μεγάλο κούτσουρο.

Ἀφήνουν πρὸς ὥρας ἔξω τὰ κούτσουρα, ἀκουμπισμένα σ' ἓνα ἀπὸ τοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ καθένα ἀπὸ τὰ κούτσουρα αὐτά, παίρνει τὸνομα τοῦ Χριστουγεννιάτικου κούτσουρου.

Στὸ μεταξύ, παιδιά καὶ νέοι γυρίζουν ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι, τραγουδώντας εἰδικὰ τραγούδια ποὺ τὰ λένε Κόλλεντα, ἀπὸ τὸνομα ἀρχαίας εἰδωλολατρικῆς θεότητας Κόλλεντα, ποὺ τὸνομά της, ἀναφέρεται σὲ κάθε στίχο. Σ' ἓνα τραγούδι, τὴν ὀνοματίζουν «ὥραία μικρὴ κόρη» σ' ἄλλο, τὴν παρακαλοῦν νὰ φέρη πολὺ γάλα στὶς γελάδες.

Ὅλη τὴν μέρα τὴν περνοῦν μὲ πολυάσχολες προετοιμασίες. Οἱ γυναῖκες, φτιάχνουν μικρὰ κουλούρια, εἰδικὰ γιὰ τὴ γιορτὴ αὐτή, σὲ σχήματα γουρουνιῶν, ἀρνιῶν καὶ κοτόπουλων· οἱ ἄντρες, ἐτοιμάζουν ἓνα γουρουνὶ γιὰ ψήσιμο· γιατί σὲ κάθε σέρβικο σπίτι, τὸ ψημμένο γουρουνὶ, εἶναι τὸ κυριώτερο Χριστουγεννιάτικο φαί. Φέρνουν στὴν αὐλὴ ἓνα δεμάτι ἄχυρο δεμένο μὲ μιὰ τριχιὰ καὶ τ' ἀφήνουν κοντὰ στὰ χριστουγεννιάτικα κούτσουρα.

Τὴ στιγμὴ ποὺ δύνει ὁ ἥλιος, ὁλόκληρη ἡ οἰκογένεια, μαζεύεται στὴ μεγάλη σάλα ποὺ εἶναι καὶ τὸ μαγεριὸ τοῦ κυρίως σπιτιοῦ. Ἡ μάνα τῆς οἰκογένειας ἢ ἡ γυναῖκα τοῦ ἀρχηγοῦ της, δίνει σ' ἓνα ἀπὸ τοὺς νέους, ἓνα ζευγάρι μάλλινα γάντια· αὐτὸς τότε, βγαίνει ἔξω, καὶ ξαναγυρίζει σὲ λιγάκι, κρατώντας στὰ γαντοφορεμένα χέρια του, τὸ πιὸ χοντρὸ ἀπ' τὰ κούτσουρα. Ἡ μητέρα, τὸν δέχεται στὸ κατώφλι, καὶ ρίχνει ἐπάνω του μιὰ χούφτα ἀπὸ τὸ στάρι, ποὺ μέσα του, ἔχουν φυλάξει ὅλη τὴ μέρα, τὸ πρῶτο κομμάτι ξύλο ποὺ ἔκοψαν τὸ πρῶτ.

Μπαίνοντας στὴ μεγάλη σάλα μὲ τὸ χριστουγεννιάτικο κούτσουρο, ὁ νέος, χαιρετάει ὅλη τὴ συντροφιά μ' αὐτὰ τὰ λόγια: —«Καλησπέρα καὶ χαρούμενα Χριστούγεννα!». Κι' ὅλοι μαζὺ τοῦ ἀπαντοῦν: —«Ὁ Θεὸς καὶ τ' ἅγια Χριστούγεννα νὰ σὲ φυλάνε». Σὲ μερικὰ μέρη τῆς Σερβίας, ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογένειας, κρατώντας ἓνα ποτήρι κόκκινο κρασί στὰ χέρια, εὐχεται τὸ καλῶς ὥρισεσ στὸ χριστουγεννιάτικο κούτσουρο, σὰν νᾶταν ἄνθρωπος, καὶ πίνει στὴν ὑγεία του.

Ἐπειτα, χύνουν ἄλλο ποτήρι κρασί ἀπάνω στὸ κούτσου-

ρο, τὸ βάζουν στὴ φωτιά, φροντίζοντας ὥστε, τὸ πιὸ χοντρὸ μέρος, νὰ ξεπερνάη τὸ τζάκι, ἴσαμ' ἓνα πόδι. Σὲ μερικὰ μέρη, ἀλείφουν αὐτὸ τὸ ἄκρο μὲ μέλι.

Ἡ μάννα τῆς οἰκογένειας, φέρνει ἔπειτα τὸ δεμάτι ἄχυρο, ποὺ εἶχαν ἀφήσει ἔξω. Ὅλα τὰ παιδιά, μπαίνουν στὴ σειρὰ ἀπὸ πίσω της. Κάνει, τότε, πολὺ ἀργὰ τὸ γῦρο τῆς σάλας καὶ τῶν γειτονικῶν δωμάτων, σκορπώντας χουφτες ἄχυρο στὸ πάτωμα καὶ κακκαρίζοντας σὰν ἡ κόττα· ὅλα τὰ παιδιά, τὴν ἀκολουθοῦν, κάνοντας τοῖου - τοῖου, σὰν πουλάκια. Ὅταν τὸ ἔδαφος σκεπαστῇ καλὰ μὲ ἄχυρα, ὁ πατέρας, ἢ ὁ πιὸ ἡλικιωμένος ἄντρας τῆς οἰκογένειας, ρίχνει λίγα καρύδια σὲ κάθε γωνιὰ τῆς κουζίνας.

Στὴν ἀνατολικὴ γωνιά, βάζουν ἓνα μεγάλο δοχεῖο, ἢ ἓνα μεγάλο ξύλινο κασόνι, γεμάτο μὲ στάρι, καὶ στὴ μέση τοῦ σταριοῦ, στήνουν μιὰ μεγάλη λαμπάδα ἀπὸ κίτρινο κερί. Ὁ πατέρας, ἀνάφτει τῇ λαμπάδα μὲ μεγάλη εὐλάβεια, καὶ παρακαλεῖ τὸν Θεὸ νὰ δώσῃ, στὴν οἰκογένεια, ὑγεία καὶ εὐτυχία, στὰ χωράφια, καλὴ σοδειά, στὰ κρινιά, πολὺ μέλι, στὰ ζῶα καὶ στ' ἄρνια, πολλὰ γεννητούρια, στίς γελάδες, πολὺ γάλα καὶ παχειὰ κορφή. Ὅλοι τότε ἀρχίζουν νὰ τρῶνε καθισμένοι χάμου, γιατί ἀπαγορεύεται αὐτὴ τὴ βραδεῖα νὰ μεταχειρισθοῦν τραπέζι καὶ καρέκλες.

Στίς τέσσερις τὸ πρωῒ, τῆς ἐπόμενης μέρας (ἀνήμερα τῶν Χριστουγέννων), ὅλο τὸ χωριό, βρίσκεται σὲ διαρκῇ κίνηση· πολλοί, δὲν κλείνουν μάτι ὅλη τὴ νύχτα. Εἶναι γι' αὐτοὺς ἐξαιρετικὰ σπουδαῖο, τὸ Χριστουγεννιάτικο κούτσουρο, νὰ καίη· ζωηρὰ ὅλη τὴ νύχτα. Ἀπὸ πολὺ νωρίς, ἐπίσης, βάζουν τὸ γουροῦνι νὰ ψήνεται, καὶ τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς αὐτὴ, ἓνας ἀπὸ τὸ σπίτι, βγαίνει στὴν αὐλή, καὶ ρίχνει μιὰ ντουφεκιὰ ἢ μιὰ πιστολιά, καὶ ξαναρρίχνει ἄλλη μιὰ, ὅταν τὸ ψητὸ τραβιέται ἀπὸ τὴ φωτιά. Ἔτσι, γιὰ πολλὰς ὥρες, τὸ πρωῒ τῶν Χριστουγέννων, ἀκούει κανένας ἓνα τέτοιο θόρυβο ἀπὸ ἐκπυρσοκροτήσεις, ποὺ ὁ ξένος, θὰ μπορούσε νὰ διερωτηθῇ, τί εἶδους, χωρὶς οἰκτο πόλεμος γίνεται ἐκεῖ.

Ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου, ἓνα νέο κορίτσι, πάει νὰ πάρῃ νερὸ ἀπὸ τὴ βρύση τοῦ χωριοῦ ἢ τὸ ποτάμι. Πρὶν γεμίσῃ τὸν κάδο της, εὔχεται εὐτυχισμένα Χριστοῦγεννα στὸ νερό, καὶ ρίχνει στὴν πηγὴ μιὰ χούφτα στάρι. Ἡ πρῶ-

τη ποσότητα νεροῦ πὺν φέρνει στὸ σπίτι, χρησιμοποιεῖται γιὰ τὸ φκειάσιμο τῆς Χριστουγεννιάτικης κουλούρας, ἀπ' τὴν ὁποία, ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας, τρῶνε στὸ δεῖπνο· κρατοῦν μερᾶδια γιὰ τοὺς ἀπόντες συγγενεῖς. Βάζουν μέσα ἓνα μικρὸ ἀσημένιο νόμισμα, κι' ἐκεῖνος πὺν θὰ τὸ βρῇ, θάβαι τυχερὸς ὅλη τὴ χρονιά.

“Ὀλη τότε ἡ οἰκογένεια, μαζεμμένη γύρω ἀπὸ τὸ Χριστουγεννιάτικο κούτσουρο, περιμένει ἀνυπόμονα τὸ φτάσιμο τοῦ Χριστουγεννιάτικου ἐπισκέπτη πὺν φέρνει τὸν τίτλο Πολαζνίχ. Γενικά, αὐτός, εἶναι ἓνα παιδὶ φιλικῆς οἰκογένειας. Κανένας ἄλλος, οὔτε κι' ὁ παπᾶς ἢ ὁ πρόεδρος τῆς Κοινότητος, δὲ θᾶπαιρνε τὸ θάρρος νὰ μπῇ στὸ σπίτι, πρὶν ἀπὸ τὸ σημαντικὸ ἐκεῖνο πρόσωπο. Γι' αὐτό, πρέπει νᾶρθῇ, καὶ γενικά ἔρχεται, ἀπὸ πολὺ νωρὶς, τὸ πρωτῆ.

Φορεῖ μάλλινο γάντι γεμάτο στᾶρι, κι' ὅταν τοῦ ἀνοίξουν τὴν πόρτα, ρίχνει ἀπ' αὐτὸ χουφτιές ἀπ' ἀπάνω ἀπ' τὴν οἰκογένεια πὺν εἶναι γύρω στὸ τζάκι, καὶ τὴ χαιρετάει μὲ τὴ φράσι: —«Χριστὸς γεννήθηκε!». “Ὀλοι τότε ἀπαντοῦν: —«Ἀληθινὰ γεννήθηκε»· κι' ἡ νοικοκυρὰ τοῦ σπιτιοῦ, ρίχνει μιὰ χουφτιὰ στᾶρι πάνω στὸ Χριστουγεννιάτικο ἐπισκέπτη. Ἐκεῖνος ρίχνει ἐπίσης μέρος ἀπ' τὸ στᾶρι τοῦ στίς γωνιές τοῦ δωμάτιου, καθὼς καὶ στὰ πρόσωπα πὺν εἶναι μέσα σ' αὐτό. Ἐπειτα, βαδίζει κατ' εὐθειᾶν πρὸς τὴ φωτιά, παίρνει ἓνα φκιᾶρι, καὶ χτυπάει τὸ ἀναμμένο κούτσουρο· σύννεφο ἀπὸ σπινθῆρες, πέφτει στὴν καπνοδόχο καὶ ταυτὸχρονα λέει: —«Μακάρι τὴ χρονιά πὺν ἔρχεται, νᾶχετε ἄλλα τόσα (ὅσοι καὶ οἱ σπινθῆρες) βόδια, ἄλογα, πρόβατα, γουρουνία, κρινιὰ μελίσσια, εὐτυχία καὶ χαρὰ!».

Ἄφου πῇ αὐτὲς τὶς εὐχές, ἀσπάζεται τὸ νοικοκύρη. Ἐπειτα, ξαναγυρίζει πρὸς τὴ φωτιά, πέφτει στὰ γόνατα, κι' ἀσπάζεται τὸ ἄκρο τοῦ κούτσουρου τῶν Χριστουγέννων πὺν προεξέχει. Ἀνασηκῶνεται, καὶ βάζει ἓνα νόμισμα ἀπάνω στὸ κούτσουρο· αὐτὸ εἶναι τὸ δῶρο του.

Στὸ διάστημα αὐτό, μιὰ ἀπὸ τὶς γυναῖκες, ἔχει φέρει ἓνα χαμηλὸ ξυλένιο σαμνί, καὶ ὁδηγοῦν ἐκεῖ τὸν ἐπισκέπτη. Τὴ στιγμὴ ὅμως πὺν αὐτὸς πάει νὰ κάτση, ἓνας ἀπὸ τοὺς ἄντρες, τραβάει ἀπότομα τὸ κάθισμα, κι' ὁ Πολαζνίχ ξαπλώνεται φαρδύς - πλατύς. Μὲ τὸ πέσιμο αὐτό, στερεώνει στὴ γῆ ὅλες αὐτὲς τὶς εὐχές, γιὰ εὐτυχία, πὺν πρόσφερε τὸ πρωτῆ. Ἡ νοικοκυρὰ τότε, τὸν περιτυλίγει σὲ μιὰ χοντρή κουβέρτα, καὶ

μένει ἀκίνητος μερικὰ λεπτά· ἡ χοντρὴ κουδέρτα, μέσα στὴν ὁποία εἶναι κουλουριασμένος, εἶναι μιὰ ἀπόλυτη ἐγγύηση, ὅτι, τὸ γάλα ἀπὸ τὶς γελάδες, θᾶχτη τὴ χρονιά πὺν ἔρχεται, παχειὰ κρέμα. Ἐνῶ λοιπὸν μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ πλουτίζει τὰ γαλάρια, τὰ παιδιὰ πὺν θὰ φυλάξουν τὰ κοπάδια τὸν ἐρχόμενο χρόνο, πλησιάζουν τὴ φωτιά, γονατίζουν, καὶ φιλιῶνται ἀπάνω ἀπὸ τὸ ἄκρο τοῦ Χριστουγεννιάτικου κούτσουρου πὺν προεξέχει. Μὲ τὴν ἐκδήλωση αὐτὴ τῆς ἀγάπης, πιστεύουν ὅτι σφραγίζουν τὴν ἀγάπη τῶν ἀρνάδων πρὸς τ' ἀρνάκια τους.

(Ἐκ τὸ βιβλίου τοῦ Τζαίμς Φραϊζερ «Ὁ παραδοσιακὸς θησαυρὸς τῆς ἀνθρωπότητος»).

Ἐφ. «Ἐθν. Ἀγών», 22 καὶ 23 - 12 - 1951.

“Τ’ ΑΡΓΑΝΑ ΚΑΙ ΤΑ ΤΟΥΜΠΑΝΑ...,,

Στὸ φίλο δημοδιδάσκαλο κ. Κοντοσάκκο, χρωστῶ τὸ λαϊκὸ σὲ στίχο χαρακτηρισμό, ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸν ἐπικεφαλῆς τίτλο :

«Τ’ ἄργανα καὶ τὰ τούμπανα
κι’ οἱ δέκα ντουμσανάδες».

‘Ο παροιμιακὸς αὐτὸς στίχος, κατὰ πᾶσα πιθανότητα, εἶναι ἐκφραστικὸς περιφρόνησης ἢ προσδιοριστικὸς κατωτερότητας μιᾶς, κοινωνικοῦ χαρακτῆρα συγγέντρωσης ἢ ὁμάδας. Κάτι, φαντάζομαι, ἀντίστοιχο, μὲ τὸ ἐπίσης λαϊκόν: «Ἡ σάρα κι’ ἡ μάρα καὶ τὸ κακὸ συναπάντημα».

Λέγοντας «τ’ ἄργανα», ὁ παλιὸς γιαννιώτης, ἐννοοῦσε κατὰ βάση, τὰ νταούλια, Δηλ. τῇ γκράν - κάσσα· τὸ «μέγα τύμπανον» τῆς στρατιωτικῆς ἢ ἄλλης ὀρχήστρας.

‘Απὸ τὸ Γλωσσάριο τοῦ ‘Αραβαντινοῦ, παίρνω κι’ ἄλλο σχετικὸ στίχο, ἀπὸ δημοτικὸ ἄσμα, πού, δυστυχῶς, ὅπως φαντάζομαι, δὲ σώζεται ὁλόκληρο :

«Μὲ τ’ ἄργανα βραχνὰ - βραχνά,
μὲ τοὺς ἀνακαράδες».

«Ἀνακαράδες», ἐξηγεῖ ἐκεῖ, ὁ ‘Αραβαντινός, ὠνόμαζαν τὸν καιρὸ ἐκεῖνο τὰ «πνευστὰ μουσικὰ ὄργανα». Καὶ τέτοια λαϊκά, ἦταν τὸ κλαρίνο, ἢ φλογέρα, ὁ τζουρνᾶς, ἢ καραμούζα (corne - muse) ἢ ἄλλου πίπιζα.

“Ολα αὐτά, ὅπως ξέρουμε, τᾶπαιζαν οἱ γύφτοι. Λέγοντας δὲ «γύφτους», ἐννοοῦσαμε τότε —καὶ σήμερα ἀκόμα— τόσο τοὺς τσιγγάνους, ὅσο καὶ τοὺς ὀργανοπαῖκτες: τὰ βιολιά, τὰ

ζυγιά, τὸ τακίμι.

Τοὺς γύφτους, γενικά, τοὺς βαραίνει μιὰ κατάρρα, ἀπὸ τὸν καιρὸ πὺν σταυρώθηκε ὁ Χριστός· καὶ στὴ διαβάθμιση τῶν παλιῶν κοινωνικῶν τάξεων, οἱ γύφτοι, στεκόταν σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ περιφρονημένες θέσεις.

«Γύφτο» λέγαν, τότε, τὸν ταπεινῆς γενιᾶς, τὸν ἀποκρουστικὸ καὶ μαυρισμένο συντοπίτη, τὸ χωρὶς ἀγωγὴ ἄνθρωπο, ἀλλὰ καὶ τὸν τσιγκούνη καὶ ποταπό.

Γύφτοι ἦταν, συνήθως, κι' αὐτοὶ πὺν παίζαν τὰ Ραμαζάνια, τὸ νταούλι στοὺς Τουρκομαχαλάδες καὶ τὶς Ἀπόκριες, τὸ γνωστό, στοὺς παλιούς, νταούλι· «τ' ἄργανο», ὅπως τὸ λέγαμε.

«Ἀ ρ γ α ν ᾶ ἢ Ἀ ρ γ α ν τ ζ ἦ», λέγαν αὐτὸν πὺν βαροῦσε τὸ νταούλι.

Τὸ «τούμπανο» τοῦ λαϊκοῦ στίχου, μπορεῖ νὰ σημαίνει τὸ ἴδιο μὲ «τ' ἄργανο»· μπορεῖ ὅμως νὰ σημαίνει καὶ τὸ γνωστὸ ντέφι.

Συνήθως, ἦταν κι' αὐτὸ ἓνα ἀπ' τὰ ὄργανα τῶν τακμιῶν, πὺν τ' ἀποτελοῦσαν: τὸ βιολί, τὸ κλαρίνο, τὸ λαοῦτο (ταμπράς, ταμπουράς), ἡ φλογέρα καὶ τὸ ντέφι.

Πολὺ παλιότερα —στὰ χρόνια τῆς μητέρας μου— τὸ ντέφι στὰ τακίμια, τῷπαιζαν γυναῖκες, πὺν ἦταν ἀπαραίτητες στοὺς γάμους· οἱ γυναῖκες αὐτές, ἦταν ἐπίσης «γύφτισσες». Νὰ καὶ μερικὰ ὀνόματα: ἡ Ζινέτ, ἡ Κακαρίνα, ἡ Σόφια, ἡ Κίχκου ἡ βιουλτζίνα.

Ἰσαμε τὴν ἀπελευθέρωση, ζοῦσε ἀκόμα καὶ μιὰ πραγματικὴ βιολιτζίνα, γύφτισσα κι' αὐτή, ἡ πασίγνωστη Λιγινή.

Τὸ ἴδιο μὲ τὴ λέξη «γύφτος», περιφρονητικὸ περιεχόμενο, ἔχει κι' ἡ λέξη «ντουμσανάς», κι' ἐκάλυπτε κι' αὐτὴ τὴν ἴδια μ' αὐτὴ ἔννοια.

«Ντούν», τουρκικά, λένε τὸν εὐτελῆ, τὸν ταπεινὸ, τὸν κατώτερο... Τὸ «σανά», εἶναι προσωπικὴ ἀντωνυμία: ἡ ἔνωση τῶν δυὸ λέξεων, ντούν - σανά, σημαίνει: «ἐσύ, τιποτένιε, γύφτο!...».

“Ὅταν λοιπὸν ὁ παλιὸς Γιαννιώτης ἔλεγε, τὸ σὲ στίχο λαϊκὸ αὐτὸ χαρακτηρισμό, (π.χ. τὸν ρωτοῦσες: —Ἦταν κόσμος στὸ γάμο τοῦ Β; —Μμ!..., ἀπαντοῦσε περιφρονητικὰ ὁ συνολιτῆς σου: «Τ' ἄργανα, τὰ τούμπανα κι' οἱ δέκα ντουμσανά-

δες)· ἦταν σὰ νᾶλεγε: «ή σάρα κι' ή μάρα...».

Χαρακτηριστικό ἀνακατώματος τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἢ ξεπεσμοῦ, ἦταν καὶ τὸ ἄλλο λαϊκὸ ρῆμα:

«Ἐκεῖ ποὺ κρεμοῦσαν οἱ κλέφτες τᾶρματα, τώρα κρεμοῦν οἱ γύφτοι τᾶργανα».

Ὁ ντουμσανάς, ὁ γύφτος, λεγόταν τὸν παλιὸ καιρὸ, καὶ «ζαργκανάς», καὶ «τσιενγγενές».

Καμμιά φορά, μερικὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ ἐπίθετα, σήμαιναν, κυριολεκτικὰ καὶ μεταφορικά, «ἀρκουδατζής», ὅπως λέγαμε τότε τὸν ἀρκουδιάρη.

Τὸ «τσιενγγενές», ἦταν βρισιά. Στὰ χρόνια μου, βρίζαν ἔτσι τὸν ἀχαίρεφτο, τὸν ἀνυπρόκοπο, τὸ φερέοικο, τὸ μπαγκαμπόντη. Τούρκικα, «τσιαγγενέ», ἀπὸ τὸ «τσιγγάνος», χωρὶς ἄλλο.

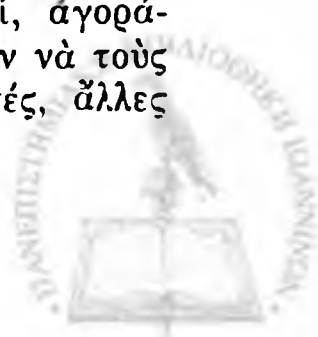
Καὶ τὴν ταξιδεύτρα ὅμως καὶ μποέμικη αὐτὴ ράτσα, δὲν τοὺς λέγανε τσιγγάνους, ἀλλὰ γύφτους.

Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς, τριγύριζαν μὲ γυμνασμένες κᾶπως μαῖμοῦδες ἢ ἀρκουδες, ποὺ ἔκαναν ἓνα σωρὸ καμώματα καὶ χόρευαν κάτω ἀπ' τὸν ἀχὸ τραγουδιοῦ, ποὺ τὸ συνώδευε μὲ τὸ ντέφι τοῦ ὁ δαμαστής τοὺς κι' ἐκμεταλλευτὴς τοὺς.

Τὸ ντέφι, τὸ χρησιμοποιοῦσαν ἐπίσης γιὰ συνοδεία τραγουδιοῦ καὶ χοροῦ, καὶ οἱ «τσιγγῖστρες»· οἱ τραγουδίστρες, δηλ. ἢ καὶ χορεύτρες ταυτόχρονα· οἱ γυναῖκες τοῦ πάλκου, ὅπως λέγαμε τότε τὶς γυναῖκες τῶν καφέ - ἁμάν· ἢ συχνότερα, «πριμαντόνες».

«Τσιεγγί» περσικά, σημαίνει δημόσιος χορευτής· κι' εἶναι φανερὴ ἡ φθογγολογικὴ συγγένεια ποὺ ἔχει μὲ τὸ τσιεγγενέ.

Τὸ συμπλησίασμα αὐτὸ τοῦ τσιγγάνου μὲ τὸ χορευτή, μοῦ θυμίζει τὴ γοητευτικὴ μορφή τῆς Σμεράλδας τοῦ Βίκτορ Οὐγκώ, στὸ περίφημο ἔργο του «Παναγία τῶν Παρισίων», ποὺ γιὰ τὸ δεισιδαίμονα ὄχλο τῆς ἐποχῆς, ἦταν ταυτόχρονα καὶ μάγισσα. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ καὶ σήμερα, πολλοί, ἀγοράζουν ἀπὸ τὶς γύφτισσες φίλτρα καὶ φυλαχτά, καὶ ζητᾶν νὰ τοὺς ποῦν χειρομαντικὰ τὴν τύχη τοὺς, ἢ ζητοῦν ἀπ' αὐτές, ἄλλες μαγεῖες.

Μιά τέτοια χορεύτρια, συντοπίτισσα ὅμως, εἶχε γίνει στὰ Γιάννινα διάσημη στὰ τέλη τοῦ προηγούμενου αἰῶνα, καὶ τὶς ἀρχές τοῦ σημερινοῦ: Ἡ γνωστή, στοὺς τότε Γιαννιῶτες, «Τουμπουρτέλλω».

Τὸ ἐπίθετο αὐτό, πὺν ἀργότερα ἔγινε προσωνύμιο, εἶναι, χωρὶς ἄλλο, ὀνοματοποιία ἀπὸ τὸ «τούμπουρ - τούμπουρ», δηλωτικοῦ τοῦ ρυθμικοῦ ἤχου τοῦ νταουλιοῦ. Μὲ τὸ παρακάτω τραγούδι, χόρευαν στὰ γόνατα τὰ μωρά:

«Τούμπουρ - τούμπουρ τ' ἄργανα
κι' οὐ Κατῆς στὰ Γιάννινα
δυὸ ψαράκια τοῦστειλαν
στὴν κουμπλίτσα τᾶβαλι,
πάει ἡ γάτα τᾶφαι.
Τσίτ! ἀπέδου, τσίτ! ἀπέκι,
τσίτου μέσ' τοῦ μουστερέκι».

Ἡ λέξι, «τ ο υ μ π ο υ ρ τ έ λ λ ω», δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔχη σχέσι καὶ μὲ τὸ ἰταλικὸ «Ταραντέλλα».

Μὲ τὴ Βενετιὰ καὶ μὲ τὴν Ἱταλία, ἡ Ἡπειρος καὶ τὰ Γιάννινα, εἶχαν μεγάλες ἐπαφές. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐμπόριο καὶ τὰ Πανεπιστήμιά της, ἀπὸ κεῖ μᾶς ἐρχόταν καὶ ὄπερες, κι' ἐλαφροὶ μουσικοὶ ὅμιλοι (ταραντέλλες) κι' ἀκροβάτες κι' ἰσορροπιστὲς καὶ τραγουδίστρες ἀκόμα, (σιαντέζες).

Ἡ Τουμπουρτέλλω, ἦταν κάτι παρόμοιο· ἦταν μιὰ «μεγαλοπρόστυχη», ὅπως τὴ θυμᾶται ἡ μητέρα μου. Οἱ γυναῖκες τοῦ εἶδους της, ἦταν, ὅχι τίποτε κοινές, ἐλευθέρων ἡθῶν γυναῖκες, ἀλλὰ ἓνα εἶδος ἑταῖρες.

Ἡ Τουμπουρτέλλω, ἦταν κάτι παρόμοιο: Ντυνόταν μὲ πολλὴ χάρι, ἀπλότητα, κι' ἐξαιρετικὴ κομψότητα.

Εἶχε γίνει ἐρωμένη τοῦ Βαλῆ τῶν Γιαννίνων Ὁσμὰν Πασσᾶ, τοῦ περίφημου ἐκείνου φιλοχριστιανοῦ Τάταρου· ἄσκούσε ἐπάνω του μεγάλῃ ἐπιρροή, κι' ἔκανε χρησιμοποιῶντας την, πολλὰς καλwsύνες στοὺς ραγιαδες τῆς ἐποχῆς.

Νὰ κι' ἓνα λαϊκὸ τραγούδι, ἐπηρεασμένο — ἂν ὅχι τίποτε περισσότερο — ἀπὸ τὴν περίφημὴ αὐτὴ ἑταῖρα τῶν Γιαννίνων :

«Τούμπουρ - τούμπουρ - τέλλου
τοῦ Φράγκου δὲν τοὺν θέλου

μόν' θέλου τοῦ Μανώλη
ἀπ' οὐρῆ ἀποὺ τὴν Πόλι».

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νταούλι, τὰ νταμπούρλα τῆς Τούρκικης Στρατ. Μουσικῆς, καὶ τὸ ντέφι, εἶχαμε τότε καὶ τὶς «ντραμποῦκες»· κάτι σὰ στάμνες χωρὶς πάτο, κομμένες στὴ μέση καὶ κλεισμένες μὲ κατεργασμένο δέρμα, σὰν τοῦ ντεφιοῦ· αὐτό, ποὺ τούρκικα, ἀργότερα τὸ γνῶρισα, σὰν τουμπελέκι. Καὶ νά, ποὺ φτάσαμε πάλι στὰ τούμπανα.

Γιὰ τὰ τούμπανα ἔχουμε καὶ δυὸ λαϊκὲς παροιμιακὲς φράσεις;

«Ὁ κόσμος τῶχει τούμπανο κι' ἐμεῖς κρυφὸ καμάρι».

Ἡ φράση αὕτη, δὲ θέλει περισσότερη ἐξήγηση: εἶναι ἀρκετὰ γνωστή.

Κι' ἡ ἄλλη :

«Τὴ (ἢ τὸν ἢ τὸ) φυλάει, σὰν ὁ τούμπανος τὰ παιδιά του».

Τούμπανος ὅμως ἐδῶ, εἶναι ἓνα παράξενο ἀποδημητικὸ ὑδρόβιο, ὁ γνωστὸς πελεκάνος. Ὁ τουμπανὸς κατὰ τὸν Ἀραβαντινὸ, τουμπανιάς, κατὰ τὸν Ἑλευθερουδάκη.

Σὲ πρώτη ματιά, ὁ πελεκάνος, δὲ φαίνεται νὰ ἔχη σχέση μὲ τὰ τούμπανα· ἔχει ὅμως στὸ κάτω ράμφος του, μιὰ μεμβράνα, σὰ σακκούλα, ὅπου μαζεύει τροφή γιὰ τὰ μικρά του. Ὅταν ἔρχεται ἡ ὥρα νὰ τὰ θρέψη, κάνει μιὰ κίνησι τοῦ ράμφους, τέτοια, ποὺ φαίνεται σὰ νὰ σκίζη τὴν κοιλιά του καὶ νὰ βγάξη ἀπὸ κεῖ τὴν τροφή. Γι' αὐτό, πίστεψαν ὅτι, ἔτσι, πραγματικά, βγάξει αὐτὴν τὴν τροφή, καὶ θεωρεῖται γι' αὐτό, σὰ σύμβολο τῆς μητρικῆς φιλοστοργίας.

«Φυλάω», σημαίνει συντηρῶ, τρέφω, ἀνατρέφω: ὁ νοικοκύρης, φυλάει τὸ σπίτι του, τὴ γυναῖκα του κ.τ.λ., ἡ μάνα φυλάει τὰ παιδιὰ της, ἡ σκύλα τὰ μικρά της κ.ο.ὔ.ε. Ἡ παροιμία, ἐφαρμόζεται σὲ περιπτώσεις φιλοστοργικῆς αὐτοθυσίας.

Ἴσως, λοιπόν, γιὰ τὴ μεμβράνα τοῦ αὐτῆ, ποὺ μοιάζει μεμβράνα τούμπανου, νὰ ὠνομάστηκε τουμπανὸς ἢ τουμπανιάς, ὁ πελεκάνος, ποὺ πέφτει κάποτε καὶ στὰ μέρη μας.

Τούμπανα, με τὸ «ου» προφερόμενο σὰν τὸ γαλλικὸ κλει-
στοὶ ε, ὀνομάζουσι στὸ Μέτσοβο τὰ μουσικὰ ὄργανα. Ἐκεῖ, ἡ
πρόσκληση στὸ χορὸ γίνεται μετὰ τὸ νταούλι.

Τύμπανα ὅμως δὲν εἶναι μονάχα τὸ νταούλι, τὸ νταμ-
ποῦρλο, ἡ ντραμπούκα, τὸ ντέφι· ἀλλὰ ἀπ' τοὺς Συρακινοὺς ἀ-
κόμα καὶ τοὺς Βυζαντινοὺς, καὶ οἱ «ἀνακαράδες» τοῦ Ἀρα-
βαντινοῦ.

Νακέρ, γαλλικά, νάκερα, ἰταλικά, σημαίνουν εἶδη δι-
πλῶν τυμπάνων, ποὺ χτυπιόταν καὶ ἀπάνου στ' ἄλογα. Τουρκι-
κά, νεκαρέ, σημαίνει μικρὸ τύμπανο.

Πολλοί, διαβάζοντας Πιερ Λοτὶ καὶ Τζιάκ Λόντον, θὰ
αἰσθάνθησαν νὰ χορεύουν τὰ ἐσωτερικά τους, ἀπὸ περιγραφὰς
διεισδυτικῶν ἤχων τῶν τὰμ - τὰμ τῶν ἀγρίων. Καὶ ἴσως τὸ ἴ-
διο ἐσωτερικὸ τράνταγμα νᾶχουν δοκιμάσει ὠρισμένες στιγμὲς,
καὶ ἀπ' τὸ νταούλι καὶ τὸ ντέφι.

Ἔτσι μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῇ, γιατί, αὐτὲς οἱ λέξεις, οἱ δη-
λωτικὲς ἀρχικά τῶν μουσικῶν ὄργανων ὡς ὀμάδας (τακιμιού,
ξυγιαῖς) κατάντησαν νὰ σημαίνουν τὸ τυμπανοειδὲς ὄργανο καὶ
ταὐτόχρονα, ἀνάκατα, καὶ τὰ μουσικὰ ὄργανα, καὶ τὰ κάθε
εἶδους νταούλια καὶ νταϊορέδες.

Ἐφ. «Ἐθν. Ἀγών», 14 καὶ 15 - 12 - 1951.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΑΤΑ

Α'.—«Μὲ τ ᾱ ρ γ α ν α . . . ».

«Μὲ τ ᾱ ρ γ α ν α βραχνά - βραχνά,
μὲ τοὺς ἀνακαράδες».

Τὸ στίχο αὐτὸ τοῦ ἄγνωστου —σὲ μένα— λαϊκοῦ(;) τραγουδιοῦ —ποὺ τὸν ἀναφέρει στὸ Γλωσσάριό του ὁ Ἀραβαντινὸς— θυμᾶμαι καθε φορὰ πού, μὲ τὴ βοήθεια ἀπόμακρης ἀνάμνησης, ἀκούω στὰ σπλάχνα μου τὸ γιαννιώτικο τ ᾱ ρ γ α ν ο, ὅπως λέγαμε τὸ νταούλι τῆς γιαννιώτικης ἀποκριᾶς(1) καὶ τῶν γλεντιῶν στὰ Ζευγάρια(2) καὶ τὰ Γύφτικα τῆς Καλούτσιας(3). Τὴ λαϊκὴ αὐτὴ γκρὰν - κάσα, τὸ μέγα τύμπανο, ποὺ μ' αὐτὸ ἄκουσα νὰ καλοῦν στοὺς κυριακάτικους χορούς, τὶς νιές καὶ τὰ παλληκάρια τοῦ Μετσόβου.

Ἀπ' τοὺς μακρυνοὺς καιροὺς, ἀναθυμιέμαι τώρα, τὰ τούρκικα Ραμαζάνια, ὅταν τὰ βράδια τῆς παράδοξης αὐτῆς τριαντακοστῆς, ποὺ εἶναι, μὲ τὸ φῶς τῆς μέρας, ἀπόλυτη ἀποχή, τὶς νύχτες, ὀργιαστικὴ πανδαισία, τὰ νταούλια, γέμιζαν τὶς τουρκοκρατημένες πόλεις, μὲ τὴ διαπεραστικὴ ἀναταραχὴ καὶ τὸ συγκλονισμὸ τῆς ψυχῆς, ἀπὸ τοὺς κραδασμοὺς τῶν ὀργιαστικῶν τους ρεσιτάλ.

Καὶ σὲ ἀτελείωτη πίσω τους σειρὰ, ἀπὸ τὰ μάρχη τῶν

1, 2 καὶ 3.—Ἀπαραίτητο τὸ μεγάλο τύμπανο στίς ἀποκριάτικες συνοδεῖες ποὺ ἐρχόταν, ἀπὸ τὶς ἀκραίες αὐτὲς συνοικίες· (ἡ πρώτη, στὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ Μανωλιάσσας, ἡ δεύτερη, περιοχὴ τῆς ὁδοῦ 21ης Φεβρουαρίου. Στὸ τέρμα τους, κατοικοῦν κατὰ μεγάλη πλειοψηφία, οἱ ἐδῶ λεγόμενοι γύφτοι, ποὺ ἐργάζονται συνήθως σὰ σιδεράδες καὶ ὀργανοπαῖχτες, ἀλλὰ καὶ παντοδαποὶ ἐργάτες: καρραγωγεῖς, σὲ λατομεῖα κτλ., συνοδευόταν δὲ μὲ τὸ τζουρνὰ (τὴν ἀλλοῦ πίκιζα).

καιρῶν καὶ τῶν τόπων, ἀκούονται τὰ καθ'ε λογῆς τύμπανα καὶ τυμπανίδια: ἀπὸ τὶς καντερές καὶ ματωμένες σελίδες τοῦ Πιερ Λοτὶ καὶ τοῦ Τζάκ Λόντον, τὰ παντοδαπὰ τὰ μ-τάμ, πὺν καλοῦν, σὲ πολεμικοὺς ἢ αἰσθησιακοὺς συναγε-μούς, τῇ φλογισμένη Ἀφρικῇ καὶ τὸν ἀμείλικτο Εἰρηνικό. Μ' ἀντίθετα: ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητά μας, ἀκούονται χαρωπὰ τὰ τύμπανα πὺν συνώδευαν τὶς ὀρχηστρίδες, στὸν ἀνέερο καὶ ρυθμικὸ χορὸ τους.

Ἀπ' τοὺς σκληροὺς Σαρακηνοὺς καὶ τὰ Βυζαντινὰ στρα-τόπεδα, τοὺς κατάφρακτους τοῦ Μεσαίωνα καὶ τὸν Ἑρωτόκρι-το, τρέχουν σὲ συνάντησή μας, οἱ ζευγαρωτοὶ ἀνακαρά-δες(4). Καὶ κατόπι τὰ τουμπελέκια κι' οἱ νταϊρέ-δες, τὰ ντέφια κι' οἱ ντραμποῦκες(5). οἱ τσιγ-γῆστρες(6) καὶ τὰ τακίμια(7), οἱ γύφτοι κι' οἱ λα-λητάδες.

Σὰ μιὰν ἀνάκληση στὴν περισυλλογή, σὰ νὰ προστά-ζουν σὺνταξη καὶ προσοχή, σὰ σὲ θριαμβικὸ ξεκίνημα, τὰ ντραμποῦρλα, ἀνοίγουν τὸ ρυθμικὸ κροτάλισμα, μέσα σὲ θούρια καὶ παιᾶνες.

Κι' ὕστερα, σὲ κάποιες μεγαλόπρεπες ὀρχῆστρες, στὶς κορυφές ξεσπάσματος ἢ θριάμβου, ἀπάνω ἀπὸ τοὺς μουσικοὺς καταρράχτες, σὲ συγκλονίζει τελειωτικὰ σὲ μιὰ κυρίαρχη κορῶ-να, ἡ γκράν-κάσσα καὶ τὰ κύμβαλα(8).

Β' — Τσαγκαρίδες καὶ Σαρατσίδες.

Ἡ λέξη τσαγγάρης, γιὰ ὑποδήλωση γενικὰ ἐκεί-νων πὺν φτιάχνουν παπούτσια, μᾶς ἤρθε στὰ Γιάννινα μὲ τὸ

4.—Ἰταλικά *pacchera*· γαλλικά *pacaires*· στὸν Ἑρωτόκριτο, νιά-καρες.

5.—Στὰ Γιάννινα, εἶδος τουμπελεκιοῦ, μὲ κατεργασμένο δέρμα, δεμένο, ὅχι σὲ μισὸ πῆλινον δοχεῖο (στάμνα), ἀλλὰ σὲ εἰδικὸ κολοκύθι. Νταϊρέδες καὶ ντέφια, εἶναι συνώνυμα.

6.—Χορεύτριες πάγκου καὶ καφε-ῶμάν, προμαντόνες· ἀπὸ τὸ περ-σιζὸ τσεγγίς = δημόσιος χορευτής.

7.—Τὸ μουσικὸ συγκρότημα τῆς ἐποχῆς: βιολί, λαοῦτο, κλαρίνο καὶ ντέφι, (χαμμιά φορὰ κατὰ προσθήκη ἢ ἐναλλαγὴ) φλογέρα, σαντούρι.

8.—Τσιαμμτσιαράδες, στὴ Γιαννιώτικη διάλεκτο, λέξη τούρκικη.

9.—Δ. Σαλαμάγκα, «Τὰ ἰσνάφια καὶ τὰ ἐπαγγέλματα ἐπὶ Τουρ-

«ρωμέϊκο». Ἰσαμε τότε, σὲ στοιχεῖα πὺν μάζεψα γιὰ μιὰ ἐργασία μου γύρω ἀπὸ τὰ Ἰσνάφια ἐπὶ Τουρκοκρατίας(9), μονάχα στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα τῇ βρῆκα, καὶ μόνο ὡς ἐπώνυμο. Τὸν κατασκευαστὴ γενικὰ ὑποδημάτων, ἀναλόγως τοῦ εἵδους ὑπόδησης πὺν ἔφκIANE, τὸν λέγαν παπουτσῆ ἢ κοντουρατζῆ(10). Ἦταν ἐπίσης κι' οἱ σαράτσιδες κι' οἱ τσαρουχάδες. Ἀλλὰ αὐτοί, φκIάναν τσαρούχια καὶ κᾶτι συγγενῇ παπούτσια, πὺν τὰ λέγαν σαράτσια.

Ἡ λέξη τσαγγίον, εἶναι ἀρχαιότατη, Παρθικὴ ἢ Περσικὴ· κοινότατα τὰ τσαγία στὸ Βυζάντιο, ἦταν ἓνα εἶδος ψηλὲς μπότες, ποδήματα, ὅπως τὰ λέγαμε ἐπὶ Τουρκοκρατίας, πὺν τὰ φοροῦσαν οἱ γεωργοί, οἱ στρατιῶτες κι' οἱ βασιλιάδες· οἱ τελευταῖοι ὅμως, ἀπὸ κόκκινο δέρμα καὶ κεντημένα με ἀετοὺς καὶ πολύτιμα πετράδια(11).

Ἀπὸ τὰ τσαγγία τοῦ Βυζάντιου, βγῆκε ὁ τσαγγάρης ἢ τσαγγάριος καὶ παλιότερα ὁ σαγγάριος, ὅπως τότε λέγαν τὸ σκυτέα, τὸ σκυτοτόμο, τὸν ὑποδηματοποιό.

Κι' ἡ λέξη σαράτσης, εἶναι ἐπίσης ἀρχαία: Παλαιότατο Τάγμα στοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Ἀραβες, ἦταν τὸ Τάγμα τῶν σαράτζ (ἱππέων)· τὸ διαδέχτηκαν ἀργότερα οἱ σπαχή (σπαῆδες, ἱππεῖς) καὶ οἱ γενίτσαροι (γιενι = καινούργιο, νέο, τσιαρῆ = στράτευμα). Φοροῦσαν κι' αὐτοὶ ἓνα εἶδος τσαγγία, μυτερὰ στὴν ἄκρη. Τὸ τσαροῦχι, ἦταν κι'

κοκρατίας», εἰς ἐφημ. Γιαννίνων «Ἐθνικὸς Ἀγών», ἀπὸ 26)8 μέχρι 19)9)50, 27)9)50, καὶ («Ἀθτιῆδες»), 20, 29 Δεκεμβρίου 1951, 1, 4, 6 Ἰανουαρίου 1952. Δὲς ἐπίσης ὁμότιτλο ἀνάτυπο, Γιάννινα, 1959.

10.—Οἱ παπουτσῆδες, ἔφκIANAN τὰ ἐσώρραφα μὸνὰ ἢ κορδέλες· οἱ κοντουρατζῆδες, ἐμφανίστηκαν ἐδῶ, περίπου κατὰ 1850, ἀπὸ Ἰταλοὺς, στὰ Γιάννινα φυγάδες ἔχοντας μάθει τὴν τέχνη τοῦ σημερινοῦ εἵδους ὑπόδησης.

11.—Παρόμοια ποδήματα, χρωματιστὰ μυτερά, φοροῦσαν στὰ Γιάννινα —ὅπως μερικὲς τῆκες (χανούμισες, μουλωμένες)— καὶ μερικοὶ Χοτζιάδες· ἀπὸ μέσα, φοροῦσαν τὰ λεγόμενα μέστια· μαλακὴ πέτσινη ὑπόδηση, κατὰ τὸ εἶδος τοῦ τερλικιοῦ, λαποῦδας (καλτσάκιου). Αὐτό, γιὰ νὰ εἶναι πάντοτε ἑτοιμοὶ γιὰ προσκύνημα, χωρὶς νὰ μπαίνουν στὸ τζαμί, με τίς κάλτσες μόνο: ἡ μωαμεθανικὴ λατρεῖα, ἀπαγορεύει στοὺς πιστοὺς νὰ μπαίνουν στὸ τζαμί με τὴν ὑπόδηση τοῦ δρόμου, πὺν θεβηλώνει τὸ ἱερό· οἱ νεώτεροι Τούρκοι, φοροῦσαν γαλότσες ἀπὸ λουστρίνι, σὲ φόρμα πατικιοῦ, (πατημένης ἐμβάδας), με σπηρουνάκι ἀπὸ πίσω γιὰ τὸ βγάλσιμο.

αὐτὸ μυτερὸ στήν ἄκρη, καὶ τούρκικα λέγεται *τσιαρὶκ*, ἀπὸ τὴν ἴδια πιθανῶς ρίζα τοῦ *τσιαρῆ*.

Σαράτσιδες λέγαν ἐπίσης καὶ τοὺς κατασκευαστὲς ἵπποσκευῶν (σαγματοποιούς, σελλάδες).

Φαίνεται ὅτι τὰ παλαιότατα αὐτὰ ἵππικὰ Τάγματα, ἦταν αὐτάρχη ἀπὸ τὴν ἄποψη εἰδικῶν τεχνιτῶν κατασκευῆς τῆς ὑπόδησης καὶ τῆς ὑποσκευῆς τους· κι' ἔτσι, τὸ ὄνομα τοῦ Τάγματος, μεταπήδησε εὐκόλα σὲ ὄνομα τεχνίτη τῶν εἰδῶν αὐτῶν.

Ὁ λογικωτατισμός, ἐπανάφερε σὲ χρῆση τὴν παλαιότατη λέξη *σκυτεῦς* καὶ *σανδάλιον*: Σὲ κατάλογο τοῦ 1911(12), ἐμφανίζονται συντεχνίες ὑπαλλήλων ὑποδηματοποιῶν καὶ *σκυτέων*, καὶ *σανδαλοποιῶν*(13).

Γ'.—Σιδηρουργοὶ καὶ μουσικοί.

Στὸν κατάλογο τῶν στεφάνων γιὰ τὸν ὁποῖο θὰ μιλήσουμε στὸ ἐπόμενο σημεῖωμα, ἀναφέρεται καὶ ἡ συντεχνία τῶν *σιδηρουργῶν* καὶ *μουσικῶν*.

Ἀπορεῖ κανένας, τί εἶδους ὁμοτεχνία νὰ ὑπάρχῃ ἀνάμεσα στίς δυὸ αὐτὲς ἐπαγγελματικὲς τάξεις: Δὲ λέω· τὸ θέαμα ἑνὸς σιδεράδικου, μὲ τὸ βοερό του φυσερό, τὸ βούϊσμα τῆς φωτιᾶς ποὺ βγάζει γαλάζιες φλόγες, τὸν ἤχο τῆς βαρειᾶς, καθὼς πέφτει μὲ δύναμη στ' ἄμόνι —πιὸ πολὺ ὅταν εἶναι τρεῖς μαζὺ ποὺ χτυποῦν ρυθμικὰ τὸ φλογισμένο σίδερο— τὸ θέαμα λοιπὸν αὐτό, σοῦ φέρνει στὸ νοῦ, Προμηθεά, Ἡφαιστο, Δαντικὲς σελίδες· καὶ τὴ μουσικὴ ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ ἄκουσμα αὐτῆς τῆς παντοδυναμίας τοῦ μυαλοῦ καὶ τοῦ χεριοῦ τοῦ ἀνθρώπου, μπορεῖς νὰ τὴν πῆς καὶ μεγαλόπρεπη. Ὅσο ὁμως κι' ἂν εἶναι, αὐτὴ, ἀποκλείει τὴν ἄλλη, τὴν πραγματικὴ μουσικὴ: θέλω νὰ πῶ, αὐτὴ ποὺ βγαίνει ἀπ' τὰ μουσικὰ ὄργανα. Ἴσως μιὰ γκράν-κάσσα, ποὺ θὰ τὴν χτυποῦσαν μανιακά, δαιμονισμένοι ἄγριοι!... Μὰ πῶς ν' ἀκουστῇ μέσα στὰ μπουμπουνητὰ τοῦ σιδεράδικου τό... κλαρίνο καὶ τὸ σαντοῦρι;

12.—Βλ. στήν ἐκδομ. ἐφημ. Γιαννίνων «Θρησκευτικὴ Σάλπιγξ», κατάλογο στεφάνων ποὺ κατατέθηκαν στὸ μνημόσυνο τῶν Γρεβενῶν Αἰμιλιανοῦ, ποὺ δολοφονήθηκε στίς 22 Ὀκτώβρη 1911.

13.—Σανδάλια ὠνόμασαν τὰ... τσαρούχια!

Κι' ὅμως· στὰ Γιάννινα, καὶ τώρα ἀκόμα, δίπλα στὸ φουσερό, μπορεῖ νὰ ἰδῇς κι' ἓνα βιολὶ ἢ ἓνα ντέφι. Αὐτὰ τὰ δυὸ ἐπαγγέλματα, τὰ συνδέει στήν Ἑπειρο μιὰ — πῶς νὰ τὴν πῶ; — «προσωπικὴ ἔνωση», ὅπως λέγαν στοὺς καιροὺς τῶν μοναρχιῶν, τὴν ἔνωση δυὸ κρατῶν, κάτου ἀπὸ ἓνα καὶ τὸν αὐτὸ μονάρχη. Μὰ φταίει ὁ λογιωτατισμός, κι' ἡ μανία τῆς κακῶς ἐννοούμενης καλλιέπειας, ποὺ δὲ μᾶς ἀφήνει νὰ τὸ καταλάβουμε αὐτὸ στίς δυὸ αὐτὲς ἡπειρώτικες τέχνες.

Πρόκειται ἀπλούστατα γιὰ τοὺς γύφτους, ὅπως λέγαμε τὸν παλιὸ καιρό, καὶ τοὺς σιδεράδες, καὶ τοὺς βιολιτζίδες· γιατί κι' οἱ δυὸ, προερχόταν ἀπ' τὸ τέρμα τῆς Καλούτσιας καὶ τὰ Ζευγάρια, τίς γύφτικες ὅπως λέγαμε παλαιότερα συνοικίες.

Δ'.—Οἱ... «πνευματοπῶλαι».

Στὸν κατάλογο τῶν Ἰσναφιῶν, ποὺ στὰ 1906, κατάθεσαν στέφανο στὸ μνημόσυνο τοῦ Φώτιου Κορυτσᾶς, ποὺ δολοφονήθηκε κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν κοιμιτᾶτων καὶ τῶν ἀνταρτικῶν(14), ἀναφέρεται κι' ἡ συντεχνία τῶν «...πνευματοπωλῶν καὶ ξενοδόχων».

Αἰσθάνομαι τὸν πειρασμὸ νὰ κάνω τώρα κι' ἐγὼ λιγάκι πνεῦμα εἰς βάρος τῶν πνευματοπωλῶν τοῦ 1906· μιὰ ποὺ τὸ πουλᾶν, γιατί νὰ μὴν ἀγοράσουμε κι' ἐμεῖς λιγάκι;

Εἶναι, ὅμως, τάχα, αὐτοὶ θύματα τῆς λογιωτατίστικης κομποέπειας; ἢ μήπως μονάχα τοῦ κατασκευαστῆ τῆς ταινίας τοῦ στέφανου ποὺ κατάθεσαν, ποὺ νὰ νόμιζε οἰκονομικώτερο γι' αὐτόν, νὰ συντομεύσῃ, στὰ χρυσᾶ γράμματα, τό... ἀτελείωτο οἶνοπνευματο... κτλ.; Ποῦ ξέρεις; μπορεῖ νὰ μὴ τὸ χωροῦσε κι' ἡ ταινία.

Πρὸς δικαιολογία πάντως τοῦ Ἰσναφιοῦ, ὀφείλουμε νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι, καὶ οἱ Ἱταλοί, τὸ οἶνοπνευμα τὸ λένε πνεῦμα, *spirito*, καὶ συντομώτερα *spirit*· μήπως κι' ἐμεῖς, σπέρτο δὲ λέμε τὸ πνεῦμα; εἶναι σπέρτο μοναχὸ λέμε γιὰ τὸν εὐφυῆ καὶ πνευματώδη ἄνθρωπο, ποὺ λάμπει γύρω μὲ τὸ πνεῦμα του· γι' αὐτὸ ἴσως λέμε καὶ τὸ... σπέρτο (πυρεῖο), σπέρτο.

14.—Ὁ κατάλογος, βρίσκεται στὸ ἀτομικὸ μου ἀρχεῖο.

Κατὰ ποιὸν ὅμως τρόπο συνεργάζεται τὸ πνεῦμα μὲ τὰ ξενοδοχεῖα; Καθὼς μαντεύετε, συμβαίνει κι' ἐδῶ τὸ ἴδιο ποὺ εἴπαμε σὲ ἄλλο σημείωμα, γιὰ τοὺς σιδηρουργοὺς καὶ μουσικούς: Τὰ ξενοδοχεῖα τοῦ 1906, ἦταν, τὰ περισσότερα, ξενῶνες: λογικῶν ἀλλὰ καὶ... ἄλογων ζώων. Καὶ σ' αὐτὰ δίναν, καὶ κριθάρι, καὶ φαγητό· καὶ πότιζαν, καὶ μὲ νερό, καὶ μὲ ρακὶ (σπίρτο, ὄνομα καὶ πρᾶγμα): ἦταν, ἀπλουστάτα, χάνια, ποὺ ἦταν, καὶ ξενοδοχεῖα, γι' ἀνθρώπους, καὶ σταῦλοι (γιὰ ζῶα, ἐννοεῖται)· καὶ παχινιά, καὶ ἐστιατόρια, κρασο-ρακοπωλεῖα.

Νὰ λοιπὸν πῶς τὸ πνεῦμα, μπορεῖ θαυμάσια νὰ φιλοξενεῖται καὶ μέσα στὰ χάνια· εἶναι τρομερὰ δημοκρατικό. Πάντως, οἱ ἀναγνώστες ἃς μᾶς συγχωρήσουν τὸ πολὺ φτηνὸ πνεῦμα ποὺ κάνουμε· σ' αὐτό, ὅμως, φταῖνε κυρίως οἱ... πνευματοπῶλαι.

Ε'.—«Ένα γοργολίδιον...»

Κάτι ἀπὸ τίς «Κωμικὲς Ἐπιτηδευόμενες»* τοῦ Μολιέρου, μᾶς θυμίζει μιὰ προσπάθεια ἐπιτηδευμένης κομποῦπείας τῶν γκαρσονιῶν μερικῶν καφενεῖων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, στὴ στεντόρεια ἐκφώνησιν τῶν παραγγελιῶν τους.

Ὅπως ξέρουμε ἀπὸ τὴν ἱστορία, στὶς ἀρχὲς τοῦ XVII αἰῶνα, μερικὲς Παρισινές, γιὰ νὰ ἀντιδράσουν στὴν ἀπαθλίωση τῶν ἡθῶν ποὺ ἐπακολούθησε τοὺς θρησκευτικούς πολέμους, συγκεντρώθηκαν σὲ σαλόνια, ὅπου προσπάθησαν νὰ ἐπιβάλλουν τοὺς πιὸ ἐκλεπτισμένους καὶ παλαιότερους τρόπους συμπεριφορᾶς· μέσα ὅμως στὴν ὑπερβολή τους, βάλθηκαν νὰ μιλοῦν καὶ μιὰ γλῶσσα, ποὺ θέλησαν νὰ τὴν κάνουν τελείως διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν κοινὴ λαλούμενη, ποὺ ὅμως, ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τῆς παραδοξότητα, ἔπεσε τελικὰ στὸ γελοῖο: Ἡ πολυθρόνα π.χ. ἔγινε γι' αὐτὲς ἀνεση τῆς συνομιλίας. Τὸ καθῆστε, ἵκανοποιῆστε τὸν πόθο τῆς καρ ἐκ λας νὰ σᾶς ἀγκαλιάσῃ. Τὰ μάγουλα, ἔγιναν θρόνοι τῆς αἰδοῦς. Τὰ ζάρια, κυλιόμενα μαντεῖα τοῦ περωμένου. Ἡ βεντάγια, ζέφυρος, καὶ τὰ παρόμοια**.

* Βλ. *Almanach Hachette*, σελ. 88. *Au temps des precieuses ridicules*.

** Βλ. τίς ἀντίστοιχες γαλλικὲς φράσεις, ὅπου ἀμέσως πιὸ πάνω.

Ἔτσι καὶ μερικὰ μουσοτραφῇ γκαρσόνια (ἡ λέξη δὲ μοῦ ἀρέσει, μὰ ἔχει πιά καθιερωθῇ) καφενείων, κάποιο διάστημα (πρῶτα χρόνια τοῦ αἰῶνα μας), ἀγνοῶ ἀπὸ ποιά αἰτία ἢ παρακίνηση, μιὰ τράπουλα (τράμπολα ἰταλικά, σημαίνει παγίδα, δόλο, ἀπάτη), πὺν ζητοῦσαν πελάτες γιὰ νὰ περάσουν τὴν ὥρα τους παίζοντας κοντσίνα, μπάτσικα ἢ τριόμφο, τὴ φώναζαν πρὸς τὸ μπάγκο τοῦ καφενείου, μιὰ διασκέδασ(η)!.. Τὸ βορβορίζοντα ναργκιλιὲ πὺν ζητοῦσε κάποιος θεριακλῆς, ἕνα γοργολίδιον!

Γιὰ ν' ἀνάβουν τότε τὰ τσιγάρα οἱ πελάτες, εἶχαν ἕνα μικρὸ τενεκεδένιο δοχεῖο μὲ στάχτη, πὺν ἀπάνω της ἀπόθεναν ἀναμμένα κάρβουνα, ἀπὸ τὸν καράμπαμπα. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ σύνεργο, τὸ γκαρσόνι, τὸ διαλαλοῦσε στὸ διάστημα ἕναν πυροδότῃ!..

Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο —ἀργότερα— τὸ λουκούμι, ἔγινε *τερψιλαρύγγιο*,** κι' ἡ βανίλια ὑποβρύχιο. Τὸ ρακάκι, (μιὰ πενταρίτσα τῶνα!) τὸ εἶπαν ἐμπορικὸ (κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸ κανονικὸ τῆς δεκάρας)· καὶ τὰ οἶνοπνευματοποιεῖα, *φάμπρικες*.

Δὲν μπορεῖ ὅμως νὰ πῇ κανένας ὅτι, τὸν καιρὸ ἐκεῖνο, τὰ γκαρσόνια δὲν εἶχαν, ἀντίθετα πρὸς τὶς κωμικὲς ἐπιτηδευόμενες, εὐτράπελη διάθεση (ἂν ἔτσι μπορούμε νὰ ἀποδώσουμε τὴν ἔνοια τοῦ ξενικοῦ *χιουμορ*). Καὶ νὰ σκεφτῆς, ὅτι τότε, δὲν ἔπαιρναν καὶ *φιλοτιμιὰ* (ὅπως λέγαν τότε αὐτὸ πὺν λέμε σήμερα *πουρμπουάρ, φιλοδώρημα*).

Τὰ γκαρσόνια τότε, τὰ φώναζαν ἀπλῶς παιδιά.

Καὶ δὲν ἦταν τόσο βλοσυρά, ὅσο εἶναι σήμερα.

ΣΤ'.—Γλυκολογία.

Τέσσερα ἦταν τὰ γλυκὰ πὺν σερβίριζαν στὰ καφενεῖα τὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας: Τὸ λουκούμι, τὸ *μανταλάμαρι*, ὁ *καραμπιές* κι' ἡ *πάστα*. Σερβίριζαν ἐπίσης καὶ τὰ ἀναψυκτικά: *βυσσινάδα*, *λεμονάδα* καὶ *σιομάδα*· ἀπὸ τὰ ποτὰ δέ, τὸ ρακί

*Τὸ λουκούμι ἀραβικά, λέγεται *ραχάτ-οὐλ-ἀλκούμ*, πὺν σημαίνει ἡ *τέρψη* τοῦ *λάρυγγα*.

ἡ τ σ ί π ο υ ρ ο, τὸ κ ο ν ι ά κ ι, τὸ ρ ο ὕ μ ι καὶ τὴ μ α σ τ ί χ α. Τὸ οὕζο, ἦταν ἄγνωστο. Σερβίζιζαν ἐπίσης κ α φ έ, τ σ ά ι (ὄχι ντόπιο) καὶ κ α ν έ λ λ α.

Τὸ λουκούμι, οἱ ἔβραῖοι πρὸ παντός, οἱ ὅποιοι, σὲ μερικὰς λέξεις, κρατοῦσαν μιὰ παλαιότερη προφορά, πιὸ κοντινὴ πρὸς τὴν ἐτυμολογικὴν ἢ ἄλλη προέλευσίν τοις, ἀλλὰ κι' οἱ δικοὶ μας, τὸ λέγαν ἄ λ κ ο ὕ μ. ἡ προέλευση αὐτῆς τῆς λέξης εἶναι ἀραβικὴ: (X) α λ κ ο ὕ μ, ἀραβικά, σημαίνει ὁ λάρυγξ ρ α χ ά τ - ο ὕ λ - ἄ λ κ ο ὕ μ λοιπόν, σημαίνει ἡ ἡδονή, ἡ τέρψη τοῦ λάρυγγα, τὸ τερψιλαρύγγιον.

Ἡ λέξη ἄ λ κ ο ὕ μ, λ ο υ κ ο ὕ μ, ἔχει ἐπίσης, στενὴν συγγένειαν, μὲ τὴν λέξιν λ ο υ κ μ ᾱ, πού σημαίνει κομμάτι κρέας, μπουκιά κ.τ.λ. καθὼς ἐπίσης καὶ μὲ τοὺς λ ο υ κ ο υ μ ᾱ δ ε ς, πού μᾶς ἤρθαν στὰ Γιάννινα μὲ τὴν ἀπελευθέρωση: εἶναι κι' αὐτοὶ μιὰ ἡδονικὴ μπουκιά.

Εἶδος ἐλαφρότατου λουκουμιοῦ, πού μόνον σὲ σπίτια γινόταν, ἦταν καὶ τὸ χ α κ α ν ι πού σημαίνει ἡγεμονικόν, σουλτανικόν, ἀπὸ τὸ ἀραβ. χ α κ ᾱ ν (ἡγεμόνας σουλτάνος).

Τὸ μ α ν τ α λ α μ ᾱ ρ (ι) ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ m a n - d o r l o (μύγδαλο) a m a r e (πικρό), (πικραμύγδαλο), ἦταν φκιαγμένο ἀπὸ τὴν ἴδια σχεδὸν ζύμη, ἀπὸ τὴν ὁποία σήμερον οἱ ἔ ρ γ ο λ ᾱ β ο ι καὶ τὰ ἄ μ υ γ δ α λ ω τ ᾱ, μὲ σύσταση ὅμως, κάπως μαστιχωτὴ καὶ πυκνότερη, καὶ σὲ σχῆμα ὀριζόντιας τομῆς βομβυκιοῦ μεταξοσκώληκα (κουκοῦλι). Ἡ πάστα, ἦταν ἓνα εἶδος, πολὺ μελαψόν, μᾶλλον σκληρὸν κέϊκ, ἀρωματισμένο μὲ κανέλλα καὶ γαρύφαλα, ἀρκετὰ νόστιμο (ὅπως θυμᾶμαι). Ἀπὸ τὸ εἶδος τὶς σημερινὲς πάστες, δὲν ὑπῆρχαν τότε· κυριαρχοῦσε ὅμως ἡ ρ ε β α ν ή, τὸ γ κ α τ α ῖ φ, καὶ τὸ κ ο υ σ μ ι ρ ί, εἰδικότητα στὰ Γιάννινα τῶν Σακελλαρίου, (Μπουγατσιατζίδων), γλυκὸν κι' αὐτό, καμωμένο μὲ βάση τὸ φρέσκο, γίδινο, κατὰ προτίμηση, τυρί.

Ὑπῆρχαν ἐπίσης καὶ οἱ παντοδαποὶ χαλβάδες.

Ἡ λέξη (γ) κ α τ α ῖ φ, εἶναι πληθυντικὸς τοῦ ἀραβικοῦ κ α τ η φ έ, πού σημαίνει, αὐτὸ πού λέγαμε, καὶ λέμε καὶ τώρα κ α τ η φ έ, φ έ λ π α, β ε λ ο ὕ δ ο, ὀ λ ο σ η ρ ι κ ό. Τὰ νήματα τοῦ καταΐφιοῦ, παρουσιάζουν ἀληθινὰ μιὰ ἐπιφάνεια, πού προσομοιάζει τὸ βελούδο.

Ἡ λέξι ρ ε β α ν ί, συγγενεύει μὲ τὶς λέξεις: ρ ε μ - π α ν ι (ἀραβική), ποὺ σημαίνει, θεῖον, θεϊκός, καὶ τὴν (περ- σική) ρ ε β ᾶ ν ποὺ σημαίνει, πηγαίνων, ρέων, πνεῦμα.

Ρ α χ β ᾶ ν ἐπίσης λέγαν ἓνα εἶδος τροχασμοῦ τοῦ ἁ- λόγου, ποὺ ἀπὸ μικρό, μὲ εἰδικές πέδες (κιουστέκια), τὸ μά- θαιναν νὰ ρίχνῃ κάθε φορὰ στὴ γῆς, τὰ πόδια μιᾶς καὶ τῆς αὐ- τῆς πλευρᾶς (ἀλληλοδιάδοχα, τὰ δυὸ δεξιά, καὶ τὰ δυὸ ἀριστε- ρά). Μὲ τὸ ρ α β ᾶ ν ι αὐτό, τὸ ὑποζύγιο, δὲν ἀναταράσ- σει καθόλου τὸν ἀναβάτη, καὶ φαίνεται σὰν νὰ ρέῃ, νὰ γλυ- στράῃ ὁμαλά.

Τὸ κ ο υ σ μ ι ρ ί, (οἱ Τοῦρκοι λένε), ὀνοματίστηκε ἀπὸ τὴν ἀπαντητικὴ φράση χ ό σ ι - ἐ μ ί ρ: Χ ό σ ι ἀραβικά, ση- μαίνει εὐάρεστος. (Χ ό σ ι - γ κ ε λ τ ί ν, (καλῶς ὥρισε). ἐ- μ ί ρ, εἶναι ὁ ἀρχηγός, ὁ ἐμίρης. Κάποιος λοιπόν, λένε, Ἐμίρης, ρώτησε ἓναν ποὺ δοκίμασε τὸ καινούργιο - παρουσιαζόμενο αὐτὸ γλυκό, πῶς τὸ βρίσκει· κι' αὐτός, λένε, ἀποκρίθηκε—Χόσι! Ἐ- μίρ! κι' ἀπὸ κεῖ χ ο σ μ ί ρ, κοσμίρ κ.τ.λ.

Ξεχάσαμε ὅμως προτύτερα νὰ ἀναφέρουμε τὸ περιφημό- τατο τούρκικο γλυκὸ μ π α κ λ α ῖ, τὸ σπιτίσιο δηλ. μ π α κ λ α - β ᾶ, μὲ τὰ ἑκατὸ πέτρα, (πέτουρα, φύλλα), τὸ τριμένο μύγδαλο καὶ τὸ μπόλικο βούτυρο: Ἐνα γλυκὸ ἐξαίσιο. Δὲν ἔχει μῶλα ταῦτα ὥμορφη, ὅσο τὰ ἄλλα, ἐτυμολογία: μ π α κ λ α β ᾶ στὰ τούρκικα σημαίνει τὸ ναστό, τὸ συμπιεσμένο, τὸ σφιχτό, τὸ πα- τιωμένο. Π λ α κ ο ὦ ς ν α σ τ ό ς, ἦταν κι' ἓνα γλύκι- σμα τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων.

Ἄ χ α λ β ᾶ ς τέλος, εἶναι ἡ ἀραβικὴ λέξι χ ε λ β ᾶ· καὶ τὸ οὐσιαστικὸ χ ε λ β ῆ τ σημαίνει γλυκύτητα. Χαλβάδες ἔ- χουμε πολλαπλούς: τὸν κοινὸ καθουρδιστό, τὸ λευκὸ σ α π ο ὗ ν - χ α λ β ᾶ - ἢ σ α π ο υ ν γ ι έ, τὸν τ α χ ί ν η, τὸν κ α ρ - δ έ ν ι ο, τὸν κ α ρ (υ) δ ᾶ τ ο κ. ᾶ. Στὴν Προῦσσα, δι- κίμασα ἓνα εἶδος χαλβᾶ, ποῦμοιαζε σὰν ματσάκι (τσικλίδι, οὔ- για), ἀπὸ μεταξωτὲς λεπτότατες κλωστές: ἓνα εἶδος ἀέρινο. Ὁ καρδένιος (καρυδένιος), εἶναι ἓνα εἶδος μαντολᾶτο: ὁ καρ(υ)- δᾶτος, εἶναι μελαχροινός.

Ξεχάσαμε ἐπίσης, στὴν οἰκεία θέση τοῦ σχεδιάσματος, νὰ μιλήσουμε γιὰ τὸν κ ο υ ρ α μ π ι έ, ποὺ προσφερόταν μονάχα στὰ καφενεῖα, καὶ δὲν ἦταν, ὅπως σήμερα, γλυκό, γιορταστικὸ

τῶν σπητιῶν. Τὸ σχῆμα του, ἦταν πλακέ ρομβοειδές· κι' ἡ ἔτυμολογία του, μᾶς εἶναι ἄγνωστη· μοιάζει τούρκικη.

Ἡ γνωστὴ μπουγάτσια, μοιάζει μὲ τὸ ἀνάλογης σημασίας ἰταλικὸ focaccia (ἀπὸ τὸ fuoco φωτιά, πῦρ).

Ὁ σαπουνγιές (ἢ σαποὺν χαλδᾶς) γίνεται μὲ νισιτὲ (ἄμυλάλευρο, ποὺ εἶναι παραφθορὰ τῆς περσικῆς λέξης νεσιαστέτζ, ἄμυλο).

Ἡ βυσινάδα, ἡ λεμονάδα καὶ ἡ σιουμάδα, ἦταν παχύρρευστα σιρόπια, ποὺ τὰ ἀραίωναν μὲ νερό. Ἡ σιουμάδα, γινόταν ἀπὸ γάλα ἄμυγδάλων. Ἀντίστοιχο (σπιτικὸ αὐτὸ) ποτό της, ἦταν τὸ θιάσο, ποὺ προσφερόταν συνήθως σὲ ἐπικήδειες συγκεντρώσεις. Ἡ λέξη, ἀπὸ τὸ θάσια (τῆς Θάσου) κάρυα (ἄμύγδαλα) (1).

Τὸ ροῦμι ἦταν τότε κοινόχρηστο· περιφημότερο δέ, τῆς Τζαμάικας.

Θερμαντικὸ ἐπίσης ποτὸ κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ χειμῶνα, ἦταν καὶ τὸ κουσιάφ(ι), ἀφέψημα ἀπὸ ξηρὰ δαμάσκηνα· ἀπὸ τὸ σύνθετο περσικὸ χόσι—(εὐάρεστον) ἄπ(λίαν): νερό διανγές καὶ εἶδος ποτοῦ ἀπὸ ὀπωρικὰ καὶ ζάχαρη.

Ἀπὸ τὰ γλυκὰ τοῦ κουταλιῦ ποὺ προσφερόταν στὸ νταμπάκι (τουρκικὰ ταμπάκ, τρυβλίο), δηλ. σὲ δίσκο, ἀναφέρουμε τὸ κούμπλο, τὸ κορόμηλο· (στοὺς ἀρχαίους, ὁ καρπὸς τῆς κοκκυμηλέας. μτγν. κοκκομπλιάς, κομπλιάς, σὲ μᾶς κουμπλιάς) καὶ τὸ ζέντερλο, τὸ βερύκοκο (ἀπὸ τὰ περσικὰ ζέρντ, κίτρινο, ἀλλοὺ κοκκύμηλο: βερύκοκο τὸ πικροπύρηνο).

Οἱ Ἑβραῖοι ἐπίσης πρόσφεραν σὲ γάμους καὶ παρόμοιες περιπτώσεις, τὸ λεγόμενον ἀπ' αὐτοὺς φινιρό, καμωμένο μὲ ὠμοὺς κροκοὺς αὐγῶν, μέλι καὶ μύγδαλα.

1.—Βλ. καὶ Ἀδ. Κοραῆ. Τὰ μετὰ θάνατον εὑρεθέντα συγγράμματα. Τόμ. πρῶτος, Γαλλοελληνικὸ Λεξικὸ στὴ λέξη Amandes.

Στὴν κατηγορία τῶν γλυκῶν τοῦ — ὅπως τὰ χαρακτηρίζουν— ταψιού, ἦταν καὶ τὸ λεγόμενον ἀπ' αὐτοῦς, μαρτζαπάν, ἰταλικῆς ἐτυμολογίας καὶ —πιθανότατα— προέλευσης: τὸ *marzapane*, ποὺ γινόταν ἀπὸ ἀμύγδαλα καὶ ζάχαρη.

Ζ'.—«... γ ρ ό σ ι α καὶ φ λ ω ρ ι ᾶ...»

Ἡ τούρκικη μονέδα ἦταν διμεταλλική: χρυσῇ δηλαδὴ ἀσημένια. Βασικὴ νομισματικὴ μονάδα, ἦταν τὸ γ ρ ό σ ι (τουρκ. γρούσι, ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ *grosso*, (1) ποὺ σημαίνει τὸ χοντρό, τὸ πιὸ μεγάλο, τὸ πιὸ οὐσιῶδες μέρος κάποιου πράγματος, καὶ ἦταν — καὶ στὴν Ἰταλία — ἓνα εἶδος νομίσματος).

Τὸ γρόσι, ἦταν ἀσημένιο· πολλαπλάσιά του ἦταν, τὸ δ ί γ ρ ο σ ο (δύο γρόσια), τὸ κ ά ρ τ ο (πέντε γρόσια) τὸ με τ ζ ῆ τ ι (εἴκοσι γρόσια). Τουρκικά, με ν τ ζ ι τ ι έ (ς). — Ὑποδιαίρεσή του, τὸ μισὸ γρόσι. Ὅλα ἀσημένια.

Ἡ Τούρκικη χρυσῇ λίρα, ἰσοδυναμοῦσε βασικά, μὲ ἑκατό, (κατὰ τόπους ὅμως, ἴσαμε ἑκατὸν δέκα) γρόσια· πολλαπλάσιά της, τὸ δ ί λ ι ρ ο καὶ τὸ π ε ν τ ό λ ι ρ ο· ὑποδιαίρεσεῖς της, ἡ μ ι σ ῆ λ ί ρ α καὶ τὸ κ ά ρ τ ο (2) - λ ί ρ α ς. Τὸ δίλιρο, λεγόταν καὶ ν τ ο ύ π ι α (ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ *denaria* = διπλῇ).

Κέρματα μεταλλικά, μεταλλίκια(3) (ἀπὸ μίγμα, ὄχι εὐγενῶν μετάλλων), ἦταν ὁ πα ρ ά ς, ποὺ ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὸ 1)40 τοῦ γροσιού, οἱ δὺὸ πα ρ ά δ ε ς, ἡ π ε ν τ ά ρ α, ἡ δ ε κ ά ρ α, ἡ (εἰ)κοσιάρα, ἡ π ε ν η ν τ ά ρ α, κί ἡ κ α τ ο σ τ ά ρ α. Τὸ 1/4 τοῦ γροσιού, σὰν ὑποδιαίρεση, λεγόταν ρ ο ύ π (ι) (4)· π.χ., τρία κί ρούπ' (5) = τρία γρόσια καὶ δέκα παράδες. Τὰ 3/4 ζ ο (υ) λ ό τ α (6)· π.χ., δυὸ κί ζουλότα = δυὸ γρόσια καὶ τριάντα παράδες.

1.—Τις ἐξηγητεῖς τῶν ἰταλικῶν νομισματικῶν ὄρων, τῆς παύσεως ἀπὸ τὸ *Dizionario* τοῦ Francesco Cardinali, Bologna, 1826.

2.—Ἀπὸ τὸ ἰταλ. *quarto* = τέταρτο.

3.—Ἀπὸ τὸ ἑλληνοτουρκικόν, μεταλλίχι.

4.—Ρ ο ύ π ι ἐπίσης εἶναι καὶ τὸ 1)8 τοῦ πήχυ.

5.—Ἡ παροιμιακὴ φράση *επ ῆ γ ι μ ι τ ρ ί α κ ι' ρ ο ὀ π σ τ ο ὀ γ ά μ ο υ*, σημαίνει: ξεκίνησε γιὰ κατὶ σοβαρὸ, ἀνέτομος καὶ ἀπροετοίμαστος· ἀσυλλόγιστα.

6.—Τὸ ζ λ ό τ, εἶναι πολωνικὸ νόμισμα.

Τὸ γρόσι λεγόταν παλιότερα, κι' ἀσλάνι, (ἢ ἀραβ. λέξι ἀρσλάν, σημαίνει λιοντάρι) ἀπὸ ἀντίστοιχη παράστασι πού ἦταν τυπωμένη ἀπάνω του· πιθανόν, ἀπὸ ἰσότημο Ἑνετικὸ νόμισμα, μὲ τὸν Ἑνετικὸν λέοντα ἀπάνω του, καὶ ἦταν ἰσης ἀξίας καὶ μὲ τὴ ρεγγίνα (regina).

Τὸ γρόσι παλαιότερα, εἶχε καὶ μικρότερες ἀκόμα ἀπὸ τὸν παρὰ ὑποδιαίρεσεις. Ὁ κάθε παράς, εἶχε τρία ἄσπρα (τουρκικὰ ἀκτσιέ=ὑπόλευκος, λευκοειδής)· καὶ τὸ κάθε ἄσπρο, τρία ρούπια: Στὴν ἀκμὴ δηλ. τῆς τούρκικης αὐτοκρατορίας, μπορούσες ν' ἀγοράσῃς κἄτι, μὲ ἓνα τριακοσιοστὸ ἔκτο τοῦ γροσιοῦ, δηλ. τὸ ἓνα τριανταεξάκις χιλιοστὸ τῆς χρυσῆς λίρας.

Τὸ πουγγί, εἶχε 500 γρόσια.

Ἡ γαζέτα,(7) ἦταν κι' αὐτὴ παλιὸ νόμισμα (ἰταλ. γὰ *gazzetta*) κι' ἰσοδυναμοῦσε μὲ ἓνα ἄσπρο καὶ 35%, δηλ. μὲ ἓνα ἄσπρο κι' ἓνα ρούπι· κἄποτε μ' αὐτὴ ἀγόραζαν (στὴν Ἰταλία) μιὰ ἐφημερίδα τῆς ἐποχῆς, πού γι' αὐτὸ ὀνομάστηκε κι' αὐτὴ γαζέτα· κι' ὁ ἐφημεριδογράφος κι' ἐφημεριδοπώλης (τουρκικὰ), γαζετατζῆς.

Νόμισμα ἐπίσης ἦταν καὶ τὸ φλωρί, ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ *fiorino*. Τὸ φιορίνι, ἦταν χρυσὸ νόμισμα πού ἔβγαινε στὴ Φλωρεντία (τὴν ἰταλικὰ, Φιρέντσε), κι' εἶχε ἀπάνω του ἀποτυπωμένο τὸ λουλούδι (ἰταλ. *fior*, ο καὶ ὑποκοριστικὸ *fiorino* λουλουδάκι), κρῖνο.

Τὸ ἐλλειποβαρὲς ἀπὸ τὴν πολλὴν χρῆση μεταλλικὸ νόμισμα, λεγόταν γλυμμένο,(8) (χωρὶς δηλ. τὰ ἀνάγλυφα σημάδια του) καὶ περνοῦσε γιὰ λιγότερο. Τὸ ἀλλαγμα, τὸ χάλασμα, τὸ νὰ κἀνὴ κανεὶς ψιλὰ, λιανὰ, λιανώματα, χαρὰ-κτηρίζοταν σὰν τσάκισμα, καὶ τὸ ρῆμα τσακίζω. Αὐτό, ἴσως νὰ ἔχῃ καταγωγὴ, ἀπὸ τὸν καιρὸ πού, τὸ κοινὸ μέσο ἀνταλλαγῆς, δὲν εἶχε γίνῃ ἀκόμα νόμισμα, δηλ. κομμάτι ἀπὸ μέταλλο ὠρισμένου βάρους, σφραγισμένον καὶ καθωρισμένης ἀπὸ

7.—Ἡ φροῦ-(φλωρο) γαζέτα, κατήντησε νὰ εἶναι μεταλλικὴ ἀπομίμηση χρυσοῦ νομίσματος, πού τὴν κρεμοῦσαν (ἀκόμα καὶ στὶς γάτες, γκαθες πού πιάναν τὰ παιδιὰ κ.ἄ.), γιὰ φανταχτερὸ στολίδι ἀντὶς τὰ πραγματικὰ φλωριά τῶν εἰσφορῶν, πού ἦταν ἀπαραίτητο ἔξοδον, τῆς βαρύνουσας κι' αὐτῆς, στολῆς τῶν γυναικῶν.

8.—Λέγαν γιὰ κἄποιον ὅτι ἔγινε ἐσὰ γλυμμένο κἄτοι, ὅταν ἀδυνατίζε καὶ χλόμιαζε πολὺ ἢ ἦταν φυσιογνωμικὰ ἀνέκφραστος ἀπὸ λιγνότητα.

τὸ Κράτος ἀξίας, ἀλλὰ οἱ ἀνταλλαγῆς γινόταν μὲ διάφορου κά-
θε φορὰ βάρους ἀτόφιο μέταλλο, ποὺ τσακιζόταν σὲ ἀντίστοιχα
κομμάτια.

Στὸν καιρὸ τῆς ἀπελευθέρωσης, μιὰ δραχμὴ ἰσοδυνα-
μοῦσε μὲ πέντε γρόσια. Σὲ κάποια περίσταση, ἡ Τουρκία, εἶχε
ἀναγκασθῇ νὰ βγάλῃ χαρτονόμισμα. Αὐτά, ἦταν ἀργότερα
γνωστὰ ὡς *καϊμέδες*. Ἔτσι ὀνομάτισαν ἔπειτα καὶ κάθε
ἄλλον τίτλο ποὺ εἶχε ἐκμηδενιστῇ νομισματικά(9).

Συνθηματικὴ λέξη γιὰ ὑποδήλωση τῆς ἔννοιας ὅτι κά-
ποιος «τὸν ἔχει τὸν παρά», ἦταν ἡ λέξη *ἄβερ* (ἀπὸ τὸ ρ. *ἄ-
βέρω*, τὸ περσικὸ *ἄβερ* = ἐκεῖνος ποὺ ἔχει, φέρνει. Ἴσως καὶ
τὸ ἰταλικὸ *avere*). Γιὰ τὴν ἴδια ἔννοια χρησιμοποιοῦσαν τὴν λέ-
ξη *φ'(ν)σάει*, ἢ *τοὺν φ'σάει* (τὸν παρᾶ).

Ζα'.— *Μιὰ (χρήσιμη) παρέμβαση*

Grossus—γ ο υ ρ ο ὺ ς

Γράφων διὰ τὰ «γρόσια καὶ φλωριά» ὁ κ. Δ. Σαλαμάγ-
κας εἰς τὰ ἀξιολογώτατα «Λαογραφικὰ Σχεδιάσματά» του, τὰ
δημοσιευόμενα εἰς τὴν «Ἡπ. Ἑστίαν» τοῦ Ἰουλίου 1953, ἐτυ-
μολογεῖ εἰς τὴν σελ. 704 τὴν τουρκικὴν λέξιν *γ ο υ ρ ο ὺ ς*, (τὸ
παρ' ἡμῖν δηλ. λεγόμενον *γ ρ ό σ ι*), ἀπὸ τὸ ἰταλικὸν *grosso*,
«πού, καθὼς λέγει, σημαίνει τὸ χοντρό, τὸ πιὸ μεγάλο, τὸ πιὸ
οὐσιώδες μέρος κάποιου πράγματος, καὶ ἦταν —καὶ στὴν Ἱτα-
λία— ἓνα εἶδος νομίσματος».

Τὴν ἐρμηνείαν ταύτην, ἀρύεται, ὡς δηλοῖ ἐν ὑποσελί-
δῳ σημειώσῃ ὁ ἀκαταπόνητος ἐρευνητὴς τῶν γιαννιώτικων
πραγμάτων, ἀπὸ τὸ *Dizionario* τοῦ *Francesco Cardinali* τὸ ἐν
Bologna τῷ 1827 ἐκδοθέν.

Καθ' ὑποσημείωσιν ὁμως τοῦ διδασκάλου τοῦ Γένους
καὶ τῶν παλαιότερων Ἑλλήνων φιλολόγων ἀειμνήστου Παύλου
Καρολίδου, κατακεχωρισμένην κατὰ τὴν 39 σελίδα τοῦ Ε' τό-
μου (βιβλ. ΙΓ') τῆς ἐπιμελείας του ἐκδοθείσης «Ἱστορίας τοῦ
Ἑλληνικοῦ ἔθνους» τοῦ κλεινοῦ ἐκείνου Κων. Παπαρηγοπού-

9.—Σὰν δὲ πῶς λέμε σήμερα, *μ ε ν τ ι τ ε ρ ᾶ ν ε α* (χαρτονο-
μίσματα τῆς Ἱταλικῆς κατοχῆς).

λου, τὸ τουρκικὸν γ ο υ ρ ο ύ ς, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχον πρὸς τὸ τοῦ μεταγενεστέρου λατινισμοῦ *grossus* (=μέγας, χονδρός), προέρχεται ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ *gersch*. Ἐν Πράγα τὸ πρῶτον ἐκόπη νόμισμα *grossus*, ἀξίας 12 *pfennig*, ὀνομαζόμενον *grossus pragensis* Ἡ λέξις, ὡς γνωστόν, εἰσῆλθε καὶ εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν ὑπὸ τὴν μορφὴν *grosschen*.

Moneta — μ ο ν έ δ α

.....

Ἡ νεοελληνικὴ λέξις μ ο ν έ δ α μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὸ ἰταλικὸν *moneta* τὸ ὁποῖον πάλιν κατηφοράει ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν Ρώμην, ὅπου εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Μονήτης (*Moneta -ae* Ἡρας εἶχεν ἰδρυθῆ νομισματοκοπεῖον. Οὕτως ἡ λέξις *Moneta* πρὸς τῇ παλαιᾷ της ἐπιθετικῇ χρήσει (*Moneta Juno*) ἀπέκτησε καὶ δύο ἄλλας σημασίας παρὰ τοῖς Λατίνοις, σημαίνουσα 1) νομισματοκοπεῖον, 2) νόμισμα. Καὶ δὲν ἐδηλοῦντο μόνον τὰ ἐκ τοῦ νομισματοκοπεῖου τῆς *Monetae junonis* προερχόμενα νομίσματα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξ ἄλλων νομισματοκοπειῶν.

Ταύτην τὴν τελευταίαν σημασίαν, ν ό μ ι σ μ α, διατηρεῖ ἤδη καὶ παρ' ἡμῖν ἡ ξένη λέξις.

Γ λ ύ φ ω—γ λ ε ί φ ω

Εἰς τὴν σελ. 750 (6' στήλη) ἔνθ' ἀναγράφεται ὅτι τὸ «ἐλλιποβαρὲς ἀπὸ τὴν πολλὴν χρῆσιν μεταλλικὸ νόμισμα λεγόταν γ λ υ μ μ έ ν ο (χωρὶς δηλ. τὰ ἀνάγλυφα σημάδια του)».

Ἐδῶ, ἃς μοὶ ἐπιτραπῇ μία ἀντίρρησης. Πρῶτα - πρῶτα, ἂν ἐσώζετο εἰς τὴν σύγχρονον ἑλληνικὴν τὸ ρῆμα γ λ ύ φ ω καὶ ἡ μετοχὴ τοῦ παρακειμένου του (γ ε) γ λ υ μ μ έ ν ο ς, αὕτη θὰ ἐσήμαινεν ἄλλο καὶ ὄχι αὐτὸ πού τῆς ἀποδίδεται. Γ λ ύ φ ω εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν σημαίνει σκαλίζω, χαράττω καὶ ἀκόμη - ἀκόμη σημειῶνω ἢ γράφω, ὅπως ἔκαμναν οἱ τ ο κ ο - γ λ ύ φ ο ι, οἱ σημειοῦντες (γ λ ύ φ ο ν τ ε ς) τοὺς τόκους καὶ μέχρι λεπτοῦ ὑπολογίζοντες αὐτούς, ὅπως πάντοτε, καὶ ἄλλοτε καὶ σήμερον καὶ εἰς τὸ μέλλον. Ὡστε ἡ λέξις γ λ υ μ μ έ ν ο ς (γεγλυμμένος) θὰ ἐσήμαινεν, ἂν ἐσώζετο, ὄχι τὸ μὴ ἔχον, ἀλλὰ τὸ ἔχον ἀνάγλυφα τὰ σημάδια του.

Τί συμβαίνει λοιπὸν ἐδῶ; Ἡ λέξις εἶναι γ λ ε ι μ έ ν ο ς καὶ ὄχι γ λ υ μ μ έ ν ο ς, μὲ τὸ Εἰ καὶ ὄχι μὲ τὸ Υ.

Γ λ ε ί φ ω λοιπὸν καὶ ὄχι γ λ ύ φ ω. Τοῦτο τὸ γ λ ε ί φ ω τὸ ἡτυμολόγησεν ὁ Κοραῆς (Ἄτ. β' 91 - 92) ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον λ ε ί χ ω.

Τώρα πῶς τὸ λ ε ί χ ω ἔγινε γ λ ε ί φ ω, εἶναι ἄλλη κουβέντα ἢ μᾶλλον δύο καὶ τρεῖς κουβέντες .

Τ σ α κ ί ζ ω—χ α λ ῶ—ἀ λ λ ᾶ ζ ω

Τὸ ρῆμα τ σ α κ ί ζ ω δηλ. χ α λ ῶ, ἀ λ λ ᾶ ζ ω ἔνα χονδρὸν νόμισμα καὶ τὸ κάμνω ψιλὰ, σχετίζεται εἰς τὴν αὐτὴν σελ. 705, (στήλην β') μὲ «τὸν καιρὸ πού τὸ κοινὸ μέσο ἀνταλλαγῆς δὲν εἶχε γίνεи ἀκόμα νόμισμα, ἀλλὰ οἱ ἀνταλλαγῆς γινόταν μὲ διάφορον κάθε φορὰ βάρους ἀτόφιο μέταλλο, πού τσακίζόταν σὲ ἀντίστοιχα κομμάτια».

Θὰ ἠμποροῦσε νὰ παραδεχθῇ κανεὶς αὐτὴν τὴν ἐξήγησιν τῆς λέξεως τ σ α κ ί ζ ω, ἂν δὲν ἐκνυκλοφόρουν ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ Ζ' π.Χ. αἰῶνος νομίσματα λυδικὰ εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Αἰγιναν, Χαλκίδα, Ἐρέτριαν, Μέγαρα, Ἀθήνας καὶ ἀλλαχοῦ. Τόσοι αἰῶνες παρῆλθον καὶ διατηρεῖ τὸ νεοελληνικὸν ρῆμα τ σ α κ ί ζ ω τὴν ἀνάμνησιν ἐνὸς παλαιοῦ τρόπου πληρωμῆς μὲ μεγαλύτερα ἢ μικρότερα τμήματα πολυτίμου λίθου; Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει ὡς δῶρα καὶ ὡς ἔπαθλα καὶ ὡς ἀποζημίωσιν ποσὰ ἐξ ἐνὸς ἢ δύο ἢ ἑπτὰ καὶ δέκα ταλάντων χρυσοῦ· εἰς τὸ Ψ 751 τῆς Ἰλιάδος ἀναφέρεται ἡμῖς τάλαντον χρυσοῦ, ἀλλὰ αὐτὰ εἶναι μία πολὺ παλαιὰ ἱστορία, πού θὰ ἦτο θαῦμα, ἂν ἐσώζετο ἡ ἀνάμνησίς της εἰς τὸν γλωσσικὸν πλοῦτον τῆς νεοελληνικῆς.

Τ σ α κ ί ζ ω λοιπὸν καὶ χ α λ ῶ καὶ (σήμερα) ἀ λ λ ᾶ ζ ω, σημαίνει δίδω ἔνα νόμισμα μεγάλο καὶ παίρνω τῆς αὐτῆς ἀξίας μικρότερα νομίσματα, χωρὶς καμμίαν ἀναδρομὴν εἰς τὰ πρὸ τοῦ 650 π.Χ. συμβαίνοντα ἐν ταῖς συναλλαγαῖς.

ΑΘΑΝ. Χ. ΠΑΠΑΧΑΡΙΣΗΣ

Κ α ἰ ἡ ἀ π ᾶ ν τ η σ η :

Εὐχαριστῶ θερμότατα τὸν κ. Ἀθ. Παπαχαρίση γιὰ δλες τὶς παρατηρήσεις (συμπληρώσεις καὶ διορθώσεις) πού — ἐπιστήμων αὐτὸς καὶ ἔμπειρος— κάνει στὰ Λ α ο γ ρ α φ ι κ ᾶ Σ χ ε δ ι ᾶ σ μ α τ α, πού ὁ ὑποφαινόμενος —ἐρασιτέχνης καὶ

ἄπειρος— δημοσίευσεν στήν «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία». Ἡ προσοχὴ αὐτῇ τοῦ κ. Ἀ. Π. εἶναι —καὶ τὴν αἰσθάνομαι— πολὺ τιμητικὴ γιὰ τὰ κείμενά μου.

Βασικὰ, πρέπει νὰ δηλώσω ὅτι συνήθως ἀποφεύγω νὰ δίνω κατηγορηματικὰς ἐρμηνεῖας καὶ ἐτυμολογίας στὰ ἀνακοινούμενα κάθε φορὰ λαογραφικὰ στοιχεῖα· τόσο περισσότερον ὅσο γιατί, ἐμεῖς ἐδῶ κάτω, δουλεύουμε, χωρὶς οὔτε ἴχνος βιβλιοθήκης. Ἐνδέχεται ὅμως —ὅπως ἴσως στὸ προκείμενον— μερικοὶ τρόποι ἔκφρασής μου, νὰ δίνουν στήριγμα παρεξήγησης ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτῇ. Γενικά, ἡ παράθεσις ἀπὸ τὸν ὑποφαινόμενο ἀντιστοιχιῶν στήν ἑλληνικὴ ἢ σὲ ξένες γλῶσσες, δὲν ἔχουν, προσπαθῶ νὰ ἀποφεύγω νὰ στενεύουν σὲ ὀριστικὸ ἢ περιοριστικόν, ἀλλὰ νὰ ἔχουν, ἐνδεικτικὸ ἢ μᾶλλον παραλληλιστικὸ χαρακτῆρα. Δὲν ἀποκλείω ὅτι εἶναι δυνατό, ὁ ἐρμηνευτικὸς πόθος νὰ ὦθῃ κάποτε σὲ ὑπέρβασις αὐτῶν μου τῶν προθέσεων. Οἱ ἀξιώσεις μου πάντως, δὲν εἶναι τόσο μεγάλες. Κυρίως, προσπαθῶ, νὰ δώσω, καὶ νὰ καταγράψω τὸ ὕλικόν.

Κάτου ἀπ' αὐτὰς τίς προϋποθέσεις καὶ συνθῆκες, δέχομαι —καὶ θὰ δέχομαι πάντοτε— μὲ χαρὰ, ὅλες τίς παρατηρήσεις, —ὅποιεςδήποτε κι' ἂν εἶναι— τοῦ κ. Ἀ. Π. καὶ ἄλλων εἰδικῶν· τόσο περισσότερον, ὅσο καὶ γιατί, αὐτοί, ἔχουν εὐχέρεια χρήσεως συμβουλευτικῶν κειμένων.

Λεπτομεριακότερα τώρα γιὰ τὸ θέμα, ἃς μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ ἀντιπαρατηρήσω πρὸς δικαιολόγησίν μου τὰ ἑξῆς: — Γιὰ τὸ γρόσι, διαβάξω στὸ Λεξικὸ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γλώσσης Ἰ. Δ. Σταματάκου, τὰ ἑξῆς: λέξη Τουρκικὴ ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ *grosso* ἐκ τοῦ μεσαιων. λατιν. *denarus grossus* — Γιὰ τὸ γλύφω, στὸ ἴδιο Λεξικόν: κατ' ἐσφαλμ. γραφὴν ἀντὶ τοῦ γλείφω (κι' ἀπὸ τὰ κείμενά μου φαίνεται καθαρὰ ὅτι ἀντὶ αὐτοῦ τὸ χρησιμοποίησα).

...—Τὸ τσακίζω, στὸ Γιαννιώτικον ἰδίωμα, σημαίνει καὶ κάνω κάτι (μικρότερα) κομμάτια: τσιακῆλι (ἀπὸ τὸ ὀμ. τουρκικόν=χαλίχι) λέμε στὰ Γιάννινα, τὰ σκύρα, τὸ σπασμένο δηλ. γιὰ τοὺς δρόμους χαλίχι. — Στὰ παλιὰ ἐπίσης Γιάννινα, εἰδικοὶ ἐργάτες, τσάκιζαν μεγάλα κομμάτια στουρνάρια, γιὰ νὰ βγάλουν τὰ εἰδικοῦ σχήματος μικρότερα, ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὰ τσιακμάκια ποὺ —μὲ τὴ βοήθεια ἱσκάς— ἀναβαν τὰ τσιγάρα. Ὑπόθεσις μονάχα διατύπωσα περὶ καταγωγῆς τῆς ἑννοίας αὐτῆς ἀπὸ παλαιότατους τρόπους κο-

πῆς μετάλλων γιὰ νομισματικούς (ἀνταλλαγῆς) σκοπούς. Καὶ φυσικὰ —ὕστερα ἀπὸ τὰ διαφωτιστικὰ γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ τοῦ κ. 'Α. Π.—δὲν ἐπιμένω.

Πάντως τὸν κ. Α.Π. τὸν εὐχαριστῶ καὶ πάλι θερμά.

Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Η'.—Παζάρια καὶ Μπεζεστένια

Εἶναι ἀρκετὰ γνωστή, ἡ μεγάλη πυρκαϊὰ —ἐμπρησμός μᾶλλον— ποὺ ἔγινε στὸ παζάρι τῶν Γιαννίνων τὸν 'Ιούλιο τοῦ 1869, ἐπὶ Βαλῇ Γιαννίνων (τὸν περίφημο στὴν ἱστορία τοῦ τόπου) Ρασσίμ Πασιᾶ, κατὰ τὴν ὁποία κάηκαν 1017 ἀκίνητα: «519 «ἐργαστήρια»(1) (καταστήματα δηλ.) 435 οἰκίαι, 20 χάνια, εἷς λουτρὸς (sic) 43 φοῦρνοι, καφενεῖα, καζίνα(2) καὶ οἶνοπνευματοπωλεῖα», μὲ συνολικὲς ζημιές ἀξίας 600 χιλ. χρυσῶν τούρκικων λιρῶν. Ἡ εἶδηση αὐτῇ, ἀναφέρεται στὰ φύλλα τῆς 31ης 'Ιουλίου καὶ 7ης Αὐγούστου τῆς ἰδίας χρονιᾶς, τῆς Τουρκοελληνικῆς ἐφημερίδας τῶν Γιαννίνων «'Ιωάννινα - Γιάνγια».

Στις 18 τοῦ Σεπτέμβρου —σχεδὸν μετὰ δυὸ μῆνες— ἀπὸ τὴν ἴδια ἐφημερίδα ἀναφέρεται νέα πυρκαϊὰ στὸ Κρεμμυδοπάζαρο(3).

Μέσα στὴν πόλη τῶν Γιαννίνων καὶ εἰδικότερα μέσα στὴν περιοχή τοῦ Παζαριοῦ της, ὑπῆρχαν, ἀκόμα καὶ στὰ χρόνια μου, καὶ μικρότερης μορφῆς παζάρια, σὲ καθένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα πουλιόταν, εἰδικῆς κατηγορίας καὶ συγγενικὰ προϊόντα, συνήθως, ἀπ' εὐθείας ἀπ' τοὺς παραγωγούς.

Ἔτσι, ὑπῆρχαν στὰ Γιάννινα τῆς παλιᾶς ἐποχῆς, τὸ κρεμμυδοπάζαρο, ποὺ εἶπαμε, γιὰ τὴν πώληση ξηρῶν κρεμμυδιῶν καὶ σκόρδων, τὸ ἀλευροπάζαρο, τὸ κριθαροπάζαρο, τὸ σταφυλοπάζαρο, ποὺ μὲ τὸν καιρὸ, ἔγιναν καὶ τοπωνυμικά.

1.—'Αργαστήρι (ι) ὠνόμαζαν τότε τὸ κατάστημα γενικὰ, κ' ἀργαστηριὰ φ'ς ἐοῖ, τὸν καταστηματάρχην.

2.—'Απὸ τὸ Ἰταλικὸ *casino* = ἑπαυλὴ, λέσχη· καζίνα εἶχαν καταντήσῃ νὰ λένε ἐδῶ τοὺς κᾶποιας περιωπῆς καφενέδες.

3.—Στὸ γιαννιώτικο ἱώμα, κροουμυδοουπάζαροῦ τὰ κατόπι παζάρια, κατὰ ἀνάλογο προφορά.

Τὸ Κ ρ ι θ α ρ ο π ά ξ α ρ ο, ἦταν στὴν τριγωνικὴ πλα-
τειοῦλα ποὺ σχηματίζεται μπροστὰ στὸ Χάνι τοῦ Κιτσιολάμπρου,
τὸ Ρολογάτικο Κιούρη καὶ τὸ Φοῦρνο(4) τοῦ Δούβλη· συγκεν-
τρωνόταν δὲ ἐκεῖ χωρικοὶ ἀπὸ τὰ γύρω, γιὰ πώληση γενικὰ σι-
τηρῶν καὶ ὄσπριων. Τὸ ἄ λ ε υ ρ ο π ά ξ α ρ ο, ἦταν στὴν καμπυ-
λόγραμμη πᾶροδο, ποὺ ἀνοίγεται ἀμέσως, δεξιά, καθὼς κατε-
βαίνουμε τὸ δρόμο ποὺ ἀρχίζει ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Ἐμπορικὸ
Μαρνέλη,(5) καὶ στρίβοντας δεξιά, στὸ δρόμο ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς
τὸ Κουρμανειὸ(6) τώρα (Πλατεῖα Νεομάρτυρα)· ἐκεῖ ἦταν
συγκεντρωμένοι οἱ ἄλευράδες, οἱ μεταπωλητὲς δηλ. ἐγγώριων
ἀλευροποιημένων ἀλλὰ καὶ αὐτούσιων σιτηρῶν. Τὸ ἐπαγγελμα-
τικὸ αὐτὸ ὄνομα, μεταβλήθηκε καὶ σὲ ἐπώνυμο.

Τὸ Σ τ α φ υ λ ο π ά ξ α ρ ο, ἦταν κυρίως στὴν πλατεῖα
ποὺ εἶναι ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Ὀρφανοτροφεῖο Γεώργιου Σταύ-
ρου,(7) ποὺ τότε λεγόταν «στὸν Πλάτανο», κι' ἀργότερα Γυα-
λὶ - Καφενέ.(8) Ἐκεῖ οἱ παραγωγοί, τὸν καιρὸ τῆς συγκομι-
δῆς, συγκέντρωναν τὰ γιὰ πάτημα (στοῦ πατ'(η)τήρ(ι)) προ-
οριζόμενα σταφύλια.

Ἐπίσης, γιὰ τὸν καιρὸ τῆς παραγωγῆς, στὸ χῶρο ποὺ
ἀνοίγεται μπροστὰ ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Φλώρου, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ
Χάνι τοῦ Γκάβα, συγκεντρωνόταν οἱ μικρῶν ποσοτήτων παρα-
γωγοὶ φρέσκου βούτυρου. Τὸ κουβαλοῦσαν ἐκεῖ, συνήθως μέσα
σὲ ἄσκιᾶ, καὶ προμηθευόταν ἀπὸ κεῖ τὸ βούτυρο τῆς χρονιάς,

4.—Γιὰ ψήσιμο ψαμιοῦ καὶ φαγητῶν· ὁ ψομᾶς, φ ο υ ρ τ ζ ῆ ς.
Οἱ περισσότεροι, ζυμώναν τότε στὰ σάιτια τὸ ψωμί, καὶ τὸ στέλλαν στὸ
φοῦρνο μέσα στὸ π ι ν α κ ω τ ό, ποὺ στηρίζεταν στὸ κεφάλι, ἀπάνω
στὸν π ι δ ο υ λ ό γ ο υ (κουλοῦρα).

5.—Οἱ συνοικίες ποὺ ἀνοίγονται δεξιά τοῦ δρόμου αὐτοῦ, στὴν πε-
ριοχὴ ποὺ κλείνεται ἀπὸ τὴν ὁδὸ Καλλάρη καὶ Κουντουριώτη, ἦταν ὅλες
Ἑβραϊκὲς καὶ ὀνομαζόταν β α κ ο ύ φ ι κ α· εἶχαν φκιαστῇ μετὰ τὴν
πυρκαϊὰ τοῦ 1869, καὶ ἐξυπηρετοῦσαν οἰκονομικὰ κάποιον Τζαμί. Γιὰ τίς
ἴδιες περιοχάς, χρησιμοποιοῦνταν καὶ τὸ τοπωνύμιον Σ κ α τ ι ο ὕ σ ε ς.

6.—Ἀπὸ τὸ περσικὸ κ α ρ α μ ά ν, μελαψό: στὸν καιρὸ ποὺ ὁ
Ἄλῃ - Τεπελενλῆς ἔφκιανε τὸ Φρούριο, στὴν πλατεῖα αὐτὴ, μοίραζε στοὺς
ἐργάτες, μελαψὴ ποιότητα ψαμιοῦ, ποὺ ὀνομάστηκε Καραμάνικο, ἴσως
καὶ Κουραμάνο.

7.—Βλ. στὸ τεῦχος Μαῖου ἐ.ἔ. τῆς «Ἡπ. Ἐστίας», ἐργασία μου
«Ἡ Βρῦση τοῦ Παζαριοῦ».

8.—Ἀπὸ κλεισμένον μὲ τζαμαρίες, ἐκεῖ, καφενεῖο.

οἱ περισσότεροι νοικοκυραῖοι Γιαννιώτες, πὺν συνήθιζαν νὰ βά-
ζουν, ὅλα σχεδὸν τὰ τρόφιμά τους, τῆς χρονιᾶς· (κάρβουνα, ξύ-
λα, λάδι, βούτυρο, κρασί, τυρί, σκόρδα, κρομμύδια, ἀλεῦρι· ἀ-
κόμα καὶ ζάχαρη).

Τὸ Ἀλογοπάζαρο, γινόταν στὸ πλάτωμα κάτω ἀ-
πὸ τὸ σημερινὸ Δημαρχεῖο, ἄλλοτε Γυμναστήριον Στρατοῦ καὶ
Δήμου, τώρα σταθμὸς αὐτοκίνητων, τὸ τούρκικα Ἄτ —(ἄλο-
γο)— Παζάρ.

Ὅλα αὐτὰ τὰ Παζάρια, ἦταν ὑπαίθρια καὶ περιοδικά.
Κατὰ ὅμοιο ὅμως τρόπο, ἦταν παλιὰ συγκεντρωμένα καὶ ἄλλες
βιοτεχνικὲς ἢ ἐπαγγελματικὲς τάξεις: Τὰ Καλλαντζίδικα
(κυρίως τὰ καζαντζίδικα), οἱ κατασκευαστὲς δηλ. οἰκια-
κῶν ἀπὸ χάλκωμα σκευῶν τὰ γνωστὰ χαλκώματα: κα-
ζάνια, ντιψιά,(9) τιντζιρέδεις, σαγάνια,
ντ(η)γάνια,(10) νταβάδεις, τζιούμεις,(11)
γκιούμια,(12) μπρίκια, λιγγέρες,(13) σ' (ι)
νια,(14) καφόμπρικα, μπακράτσια,(15) σι-
φὲρ-τάσια, (16) μαγγάλια, κί' ἄλλα ἀκόμα)· αὐ-
τοὶ πὺν καλλαῖζαν τὰ χαλκώματα, οἱ καλλαντζήδες (γανο-
ματῆδες σήμερα), ἦταν περιφερόμενοι —χαλκώματα γιὰ καλ-
λάισμα!..— καὶ σκορπισμένοι σὲ διάφορα μικρομάγαζα τῆς πό-
λης), τὰ καλλαντζίδικα λοιπὸν (τῶν χαλκωμάτων), ἦ-
ταν συγκεντρωμένα κοντὰ στὸ τέρμα τῆς ὁδοῦ Ἀνεξαρτησίας.

Τὰ Γύφτικα, («σιδηρουργοὶ καὶ μουσικοί»),(17) στὸ
τέρμα τῆς ὁδοῦ Μανωλιάσσας, στὰ Ζευγάρια καὶ τὸ τέρμα Καλ-

9.—Τεψιά.

10.—Τηγάνια.

11.—Κουβάδες ἀντλησης νεροῦ ἀπὸ τὰ πηγάδια.

12.—Δοχεῖα μεταφορᾶς νεροῦ.

13.—Πιατέλες.

14.—Σινιά, μεγάλα τεψιά, πὺν χρησιμοποιοῦνταν γιὰ ἐναπόθεση τῶν
φαγητῶν, σὲ καιροὺς πὺν τρώγαν καθισμένοι σταιροπόδι, γύρω-γύρω.

15.—Μικρὰ ἐπιτραπέζια δοχεῖα νεροῦ.

16.—Σεφὲρ ἀραβικὰ πόλεμος. Σκεῦος ἀποτελούμενο ἀπὸ τρία
μικρὰ δοχεῖα, καμωμένα ἔτσι ὥστε, περνώντας ἀπὸ δυνὸ ἐλάσματα, νὰ
στέκουν τὸ ἓνα ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἄλλο, γιὰ μεταφορὰ διάφορων εἰδῶν φα-
γητοῦ. Τὸ τὰς, εἶναι κί' αὐτὸ τούρκικο=τὸ τὰσι.

17.—Δὲς πὺν πάνου, σελ.

λούτσιας (21ης Φεβρουαρίου).

Τὰ Μπρουζάδικα, (λάμπες, σιαμνιάνια, (18) παλλάντζες, καντάρια, στατέρια, λυχνάρια, γκδούνια κ.ἄ.) κοντὰ στὰ Καλλαντζίδικα.

Τὰ Τσαρουχάδικα, κατὰ μῆκος τοῦ αὐτοῦ δρόμου καὶ στὶς ἀρχὲς τῆς ὁδοῦ Ἀβέρωφ (Καμάρες).

Τὰ Χασάπικα τῶν Ἑβραίων, στὸ δρόμο πρὸς τὸ Κουρμανιό.

Τὰ Ζαρζαβατ-τζίδικα (μανάβικα), (κοιμ-poupláχανα, (19) καρναμπίκια, (20) μακιδουνίσ(ι), (21) πατριτζιάνια, (22) καστραβέτσια, (23) μῆλατσ' γῆς (24) κ.ἄ.), γύρω ἀπὸ τὸ Κουρμανιό.

Μπιζιστένια, (25) λεγόταν οἱ κάθετοι δρόμοι ποὺ ἀνοίγονται ἀριστερὰ στὸ τέλος τῆς ὁδοῦ Ἀβέρωφ καὶ βγάζουν στὴν ὁδὸ Λόρδου Βύρωνος.

Ἀπὸ τίς βιοτεχνίες αὐτές, βγῆκαν καὶ τὰ ἐπώνυμα Ἀλευρᾶς, Κριθαρᾶς, Σταφυλᾶς, Καλλαντζῆς, Μπρουζᾶς, Χασάπης, Κανταρᾶς, Στατηρᾶς, Κουδουνᾶς.

Θ'.—Οὐτρές καὶ πιατάντζες.

I

Οὐτρά, λέγαμε τὸ σπάγγο (τὸ ἰταλ. σπάγ-

18.—Κηροπήγια.

19.—(Κραμβο) λάχανο.

20.—Τουρκικὸ = κουνουπίδι.

21.—Μαϊντανό.

22.—Τουρκικὸ = μελιτζάνες.

23.—Ἀγγούρια, πιθανόν, βενετσιάνικης προέλευσης, ἀπὸ τὸ διάλημα *castrati-vecchi*.. (περισσότερο δὲν ἐπεκτείνονται). Οἱ Ἑβραῖοι, πρόφεραν καστραβέκι.

24.—Ντομάτες.

25.—Περσικά, μπιζιστέν, σκεπαστή, ὁργανωμένη ἀγορά.

κο)(1)· Ένα είδος δηλ. νήμα, στριφτό, πολύκλωνο (κατ' αντί-
θεση πρὸς τὸ σιτζίμ,(2) ἀπὸ τὸ ὅμοιας σημασίας ὁμώνυμο
τουρκικό, πὺν εἶναι μονόκλωνο), ἀρκετοῦ πάχους γιὰ τὸ στέρ-
ρεο ράψιμο, π.χ. τοῦ π ά τ ο υ τοῦ τσαρουχιοῦ (τοῦ πετσιοῦ δηλ.
τοῦ κάτου μέρους) μὲ τὸ ἐπάνω του, δηλ. τὴν π ό χ α, πὺν μ'
αὐτὴ καὶ μορφοποιεῖται.

Τὸ λευκόχρωμο αὐτὸ νήμα, (τὸ σιτζίμ, ἦταν μελαψό),
πουλιόταν συνήθως κομμένο σὲ κλωστὲς ὠρισμένου μήκους,
μιας ὀργυᾶς περίπου· ὅσο δηλ. ἔφτανε νὰ τεντώνη τὰ χέρια του
ὁ τεχνίτης, πὺν ἔραβε μὲ δυὸ ταυτόχρονα βελόνια.

Στὸ Γαλλογραικικὸ λεξικὸ τοῦ Κοραῆ ('Αθήνα 1881),
συναντοῦμε τὴ λέξι 'Ο τ ρ ά,(3) σὰν ἐξήγηση τῆς ἀντίστοιχης
γαλλικῆς α ἰ γ κ ι γ ι έ, πὺν σημαίνει τὸ ὠρισμένου μήκους ἐκεί-
νο νήμα, πὺν κάθε φορὰ χρησιμοποιεῖται, γιὰ ράψιμο, κέντημα
κ.τ.λ. μὲ βελόνα τοῦ χεριοῦ.

Στὴν ἴδια αὐτὴ λέξι, ὁ Κοραῆς, παραθέτει καὶ τὴν ἔν-
νοια «χ ρ υ σ ῆ κ λ ω σ τ ῆ». Γνωρίζουμε πόσο στὰ Γιάννινα εἴ-
χεν ἀκμάσει ἡ ἀσημο-κεντιστική, ἡ γνωστὴ ἐδῶ ὡς σ υ ρ μ α-
κ έ σ (ι)(4). Ἡ τελευταία αὐτὴ λέξι, μπορεῖ νὰ ἐτυμολογεῖται
ἀπό: 1) Τὸ τουρκικό, σ ί ρ μ α (ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ σ ύ ρ μ α) πὺν
σημαίνει χρυσὸ νήμα, 2) τὸ περσικὸ σ ί μ, πὺν σημαίνει ἄργυ-
ρος, (ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ ἄ σ η μ ο ν, τὸ μὴ σημασμένο δηλ., τὸ
μὴ σφραγισμένο ἄ ρ γ ύ ρ ι ο ν, καὶ 3) τὸ ἐπίσης περσικὸ σ ι μ-
κ έ ς, πὺν σημαίνει χρυσοῦφαντῆς. ('Ο ἀσημένιος, περσικὰ λέ-
γεται σ ι μ ί ν).

Ἀπὸ τὴν ὀνοματολογία τῶν λεπτῶν νημάτων πὺν χρη-
σιμεύουν γιὰ ράψιμο πανικῶν, ὑφασμάτων κ.τ.λ., παίρνομε

1.—Τὸ γ κ, μὲ προφορὰ πρὸς τὸ γάμμα. Κατὰ τὸν Κοραῆ (Γάλλο-
λο-γραικικὸ Λεξικό), πιθανὸν ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ σ φ ῆ κ ο ς (δωρικά,
σ φ ά κ ο ς)· τὸ ὑποκοριστικὸ σ π α γ ι έ τ ο, λεπτὸς σπάγγος, καὶ
τὸ γνωστὸ ξυμαρικό).

2.—Ένα εἶδος λεπτὸ σ ι τ ζ ί μ, χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴ ραφὴ
τῶν παπουτσιῶν καὶ τὸ λένε (ἀπὸ τὴ φόρμα στὴν ὁποία πουλιέται) κ ο υ-
β α ρ έ τ τ ο (μὲ ἰταλικὴ ὑποκοριστικὴ κατάληξη).

3.—Κατὰ τὸν Κοραῆ, καὶ τ ρ ά. Πιθανὸν ἀπὸ τὰ γερμανικὰ
ν τ ρ ά χ τ καὶ τ ρ ά α τ, πὺν σημαίνουν κλωστή καὶ γ κ ό λ ν τ
- ν τ ρ ά χ τ, χρυσόσυρμα.

4.—'Ο τεχνίτης, συρμακέ(σ)ης (πληθ.-κέσδης), πὺν ἔγινε καὶ
ἐπώνυμο. Ἡ βιοτεχνία αὐτή, ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀσκεῖται στὰ Γιάννινα,
ἀκόμα καὶ στὰ χρόνιά μου.

τὸν ὄρο οὕγια, πὺν ἦταν εἰδικὸ ἐγγλέζικο νῆμα· σήμερα, ὁ-
πάρχει ἢ οὕγια τῆς μηχανῆς. Τὸ νῆμα αὐτὸ —ὅπως καὶ
τ' ἄλλα— πουλιόταν σὲ τσικλίδια (ἐνικός, τσικλίδι, ξ-
να ἀπὸ τὰ κομμάτια τοῦ σκόρδου). Τὸ ξύλινο καρούλι στὸ ὁ-
ποῖο τύλιγαν τὰ ράμματα, τὸ λέγαν γκούργκ(ου)λα (ἡ ση-
μερινὴ ρικέλα, κουβαρίστρα).

Γιὰ νὰ τυλίγουν καὶ ξετυλίγουν τὸ νῆμα, χρησιμοποιουῖ-
σαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνέμη, καὶ τὸ τυλιγᾶδι καὶ τὴ ζβί-
γα (ἓνα εἶδος μικρῆς ἀνέμης τοῦ χειροῦ, πὺν μ' αὐτὸ τῆς ἔδι-
ναν περιστροφικὴ κίνηση).

Ἐπάρχει ὁμοῦ καὶ παρεμφερῆς λέξη οὕβια, μὲ τὴν
ὁποία χαρακτηρίζουν τὴν ἄλλης σύστασης ἢ χρώματος παρυφῇ
τῶν ὑφασμάτων (τουρκικά, ὦγια, ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ ὦα).

Τις λέξεις αὐτές, τίς συναντοῦμε σὲ διάφορες μορφές καὶ
στὰ κείμενα τοῦ «Κώστα Γραμματικοῦ», (5) (ὑποκάμισα μὲ οὐ-
βγαίς, μεταξωτές· σινδόνι μὲ οὐβγαίς), ὅπου φαίνεται νὰ
εἶναι μὲ τὴ σημασίαν τῆς ἄκρας, παρυφῆς. Στὴ Λέσβο : (6)
(...οὕγια τοῦ πελάγου), μὲ τὴ σημασίαν τοῦ γυαλός, περιγιά-
λι. Στὰ χωριά τῆς Δυτ. Θεσσαλίας (7) (οὕγια - οὕγια, στὸ Ψευ-
τονῆσι), μὲ τὴ σημασίαν τοῦ ἄκρη - ἄκρη.

Μὲ τὴν εὐκαιρίαν, ἃς ἀναφέρουμε ἐδῶ μερικὰ ἀπὸ σχε-
τικὴ ὀνοματολογία τῶν ὑφασμάτων.

Πανὶ λέγαν τὸ σημερινὸ χᾶμποτο. Αὐτὸ πὺν λέμε
τώρα χασέ, τὸ λέγαν χουματ (πληθ. χουμαγιά). Τὸ τόπι
τοῦ χουμαγιοῦ, στὸ ἀρχίνισμά του, ἦταν σταμπαρισμένο μὲ γα-
λαζιόχρωμα ποικίλματα καὶ γράμματα, πὺν στὴ μέση τους, εἴ-
χαν τὴν ἀναπαράσταση ἑνὸς πουλιοῦ μὲ ἀνοιχτὲς φτεροῦγες, ἐ-
πάνω ἀπὸ φλόγες. Μὲ τὴν ἀραβικὴ δὲ λέξη χουμά, ἐκφρά-
ζεται ἡ ἔννοια, μυθολογικὸ πτηνόν, πτηνὸ τοῦ παραδείσου, φοί-
νικας. Ἐπῆρχε ἓνα ἄλλο πανί, τραχύτερης ἀπὸ τὸ χασέ ποιότη-
τας, πὺν τὸ λέγαν τουττί (πληθ. τουττά) πὺν στὴν ἀρχή του,
μαζὺ μὲ ἄλλα, ἦταν —ὅπως καὶ στὸ χουματ— σταμπαρισμένος
ἓνας παπαγάλος. Στὰ τούρκικα, τουττί, σημαίνει τὸν ψιτ-
τακό.

5.—Δὲς Ε. Σούρλα, Κώστας Γραμματικός, σὰ ε'Ηπ. Χρονικά 1938, σ. 59 καὶ 60.

6.—Δὲς Μαρ. Κλωνάρη, «Ἡμεροὶ ἀνθρώποι», Ἀθ. 1953, σ. 51.

7.—Δὲς Ζήση Σκάφου, «Τὰ γεράκια τῆς Πίνδου», Ἀθ. 1953, σ. 63.

Τὸ καλλίτερο ὕφασμα γιὰ (ἀνδρικὰ κυρίως) φορέματα, ἦταν ἡ τσόχα (λέξη τούρκικη)· κι' οἱ ὑφασματέμποροι, ἦταν τότε οἱ τσοχατζήδες, ἔμποροι, μὲ βαρεῖα ἐμπορική, καὶ κοινωνικὴ ἀκόμα ὑπόληψη.

Στὰ γυναικεῖα πανικά, ἀναφέρουμε μερικὰ ἀπὸ τὰ μεταξωτὰ τῆς ἐποχῆς: γκρο (ἀπὸ τὸ ὅμοιο γαλλικὸ γκρό, χονδρὸς παχύς), καὶ σανταλιόν· νομίζω ἀπὸ τὸ γαλλικόν: σουά (μετάξι) ντε (τῆς) Λυών (ποὺ εἶναι ἡ γνωστὴ γαλλικὴ πόλη). Τὰ μεταξωτὰ αὐτά, ἐρχόταν τότε ἀπὸ τὴ Γαλλία, καὶ ἦταν ἐκεῖ ὀνομαστὰ τὰ μεταξουργεῖα τῆς Λυών.

Κοινότερο ὕφασμα τοῦ τύπου τσίτι ἢ φτηνοῦ σημερινοῦ ἐμπριμέ, ἦταν ἡ ἰντιάνα. Ἡ κοινὴ φόδρα «τῆς ἀράδας», λεγόταν σπινάδα, (πιθανὸ ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ σπιανάτα, μετοχὴ τοῦ σπιανάρε, ὁμαλίζω, ἐπιπεδώνω, κάνω λεῖο, χωρὶς χνουδι, στὴν περίπτωσι).

Τὰ ρετάλια τῆς ἐποχῆς, τὰ λέγαν γκαβέτσα. Ἡ λέξη, εἶναι ἑκδηλὰ ἰταλική, καὶ σχέσις ἔχει μὲ πανικά, ὑφάσματα καὶ τὰ παρόμοια: (βλ. «Ἡπειρ. Χρονικά» 1935, σελ. 283).

Τὸ τραπεζομάνδηλο, τὸ λέγαμε μεσᾶλι, πιθανὸ ἰταλικῆς καταγωγῆς: μεσσα ἰταλικά, σημαίνει, Λειτουργία (Ἑκκλησιαστικὴ), ἀπὸ τὸ ρῆμα μέτερε, βάζω, θέτω μεσσα, ἐπίσης ἰταλικά, λέμε καὶ τὸ παρατιθέμενο, σερβιριζόμενον φαγητό, καθὼς καὶ τὴν παράθεσίν του. Ἀπὸ τὸ λειτουργικὸ λοιπὸν σεντόνι ποὺ σκεπάζει τὴν Ἀγία - Τράπεζα ἢ πιθανότερον ἀπὸ τὴν (ἢ καὶ ἀπὸ τὴν) ἔννοια τῆς παράθεσις τοῦ φαγητοῦ, πῆρε τὸ ὄνομά του καὶ τὸ μεσσάλι. Μεσσάλε, κυρίως, ἰταλικά σημαίνει, τὸ λειτουργικὸ (βιβλίον, ἢ καὶ κάθε ἄλλο ποὺ ἀνήκει στὴ Λειτουργία). Τὴν πετσέτα τοῦ φαγητοῦ τὴ λέγαμε ντ(ου)βαέλι, πιθανότατα ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ τοβαλιονόλο, χειρόμακτρο.

II

Πιατάντζα καὶ πιατέντζα, λέγαμε — ἴσως καὶ λέμε ἀκόμα — στὰ Γιάννινα, μιὰ (μεγάλῃ) πιατέλα, ὅπως λέγαμε τὸ μεγάλο πιάτο (στρογγυλὸ ἢ συνηθέστερα αὐγόσχημο), ποὺ μ' αὐτὸ φέραμε στὸ τραπέζι τὸ φαγητό. Ὅλες αὐτὲς οἱ λέξεις, ἀναφέρονται ἐδῶ μὲ τὴν ἰταλικὴν τους φόρμα· μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι, τὸ πιατέλο στὰ ἰταλικά, εἶναι, ἀντίθετα, ὑ-

ποκοριστικό· καὶ σημαίνει τὸ μικρὸ πιάτο, τὸ δὲ *πιατάντζα*, προέρχεται ἀπὸ τὸ *πιετάντζα*, ποὺ δὲν ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ πιάτο, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ *πιετὰ*, ποὺ σημαίνει εὐσέβεια. Μὲ τὸ *πιετάντζα*, χαρακτηρίζαν (στὴν Ἰταλία) τὸ σύνολο τῶν ἐπιτραπέζιων σκευῶν, ποὺ μ' αὐτὰ σερβιριζόταν τὸ φαγητὸ σὲ μοναστήρια. Ἀργότερα, κι' αὐτὸ τὸ προσφερόμενο, ἀλλὰ καὶ κάθε φαγητὸ τοῦ τραπεζιοῦ.

Τὸ *πιάτο* ἔχει γραφῇ ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ παλτύς. Στὴ γλῶσσα μας, ἔχουμε καὶ τὸ ἰταλικὸ μεγεθυντικὸ του, *πιατόνα*, *πιατόνε* - μεγάλο πιάτο.

Τὶς *πιατέλλες*, τὶς λέγαμε καὶ *λίμπες* καὶ *λιγγέρες*. (8) τὸ τούρκικο *λιγκέρ*, σημαίνει τὸ ἴδιο πράγμα.

Ι'.—Γκιούμια καὶ σαπλαές.

Τὰ δοχεῖα (καμωμένα, παλιὰ ἀπὸ χάλκωμα) μεταφορᾶς (π.χ. ἀπὸ τὴ Λίμνη μας, στὰ σπίτια, ἢ ἀπὸ τὸ πηγάδι στὸ μαγειριό, 7-8 ὀκάδων) νεροῦ, τὰ λέγαμε *γκιούμια*· (ὁ ἐνικός, *γκιούμ(ι)*). Οἱ Ἑβραῖοι, τὸ πρόφεραν *γκιχούμ* ἢ *γκιγούμ*). Τὰ παλιότερα, εἶχαν συνήθως προσαρτημένο καὶ τὸ καπάκι τους. Συγγενικὲς λέξεις καὶ ἔννοιες εἶναι: Τὸ ἰταλικὸ *κογκόμα*, ποὺ σημαίνει ὑδροθερμαντήρ, τὸ ἐπίσης ἰταλικὸ *κοκιοῦμε* ποὺ σημεῖνει τὸ ξύλινο κάλυμμα τῶν βαρελιῶν, τὴν τάπα· καὶ τὸ ἀραβικὸ *γκιουγούμ* καὶ *κουρκούμ*, ποὺ σημαίνει χάλκινη ὑδρία. Ἐνα μικρὸ *γκιούμμ(ι)*, τὸ λέγαν *μπρίκ(ι)*· καὶ κάτι πολὺ μικρότερο, *κουκμούλα* (οἱ Ἑβραῖοι).

Τὸν κάδο ἀντλησης νεροῦ, ἀπὸ πηγάδι κυρίως, τὸν λέγαμε, *γκ(ου)βά*, ἀπὸ τὸ ἀραβικὸ *κοβά* ἢ *κογά*, κι' αὐτὸ ὑποθέτω ἀπὸ τὸ *κῦβος*. Ἀλλὰ καὶ *τζιοῦμα*, ποὺ φαίνεται συγγενικὸ μὲ τὸ *γκιούμ*.

Γιὰ ἀντληση νεροῦ ἀπὸ τὸ βάθος καϊκιοῦ, οἱ νησιῶτες, χρησιμοποιοῦσαν ἓνα ξύλινο ἀντλητήρι ἀπὸ σκαπτὸ μονοκόμματο ξύλο, ποὺ τὸ λέγαν *λαβούτο(υ)*· πιθανὸ γιὰτὶ ἔμοιαζε στὸ σχῆμα, μὲ τὸ ὁμώνυμο ἑγχορδο μουσικὸ ὄργανο *λαούτο(υ)*.

Τὰ εἰδικῆς μορφῆς ἀπὸ τενεκὲ καμωμένα δοχεῖα μετα-

8.—Ἐπιτραπέζιο σκεῦος ἀπὸ χάλκωμα, συχνότατα κεντημένο ἀπὸ τὸν τεχνίτη μὲ διάφορα κοσμήματα, καὶ συνηθέστατα μὲ τὰ ἀρχικὰ ἢ τὸ ὀνοματεπώνυμο τοῦ ἀγοραστή, καὶ τὴ χρονολογία κατασκευῆς.

φορᾶς γάλακτος, τὰ λέγαν μπινιότες, πού συγγενεύει μὲ τὸ ἰταλικὸ πινιόττο ἢ πινιάττα, πού σημαίνει χύτρα, τσουνκάλι.

Ἐνα κυλινδρικό τενεκεδένιο δοχεῖο πόσιμου νεροῦ σὲ σχῆμα μεγάλης κούπας, χωρητικότητας μιᾶς ἕως δυὸ ὀκάδων γιὰ ἀντληση, μεταφορά, διανομὴ σὲ ποτήρια, τὸ λέγαμε μπι-κιόνα· πιθανό, ἀπὸ τὸ ἰταλικὸ μπικερόνε, μεγεθυ-νικὸ τοῦ μπικέρε,(9) πού σημαίνει ποτήρι. Ἐνα —χαλ-κωματένιο— ἐπιτραπέζιο δοχεῖο νεροῦ, εἰδικοῦ σχήματος, τὸ λέ-γαμε μπακράτσ(ι)· ἀπὸ τὸ ὅμοιο πιθανῶς τούρκικο, πού ση-μαίνει ἀντλητήρι, δερμάτινος κάδος. Ἐπιτραπέζιο ἐπίσης δοχεῖο νεροῦ, ἦταν καὶ τὸ σουραῖ, γυάλινο ἢ κρυστάλλινο, σὲ σχῆμα γαράφας (φιάλης), μὲ πλατεῖα ὅμως βάση, καὶ ἐξογκωμέ-νο σφαιροειδῶς τὸ κάτω τμήμα, μακρὸ σχετικὰ λαιμό, καὶ γυά-λινο ἐπίσης βούλωμα. Τὸ ὅμοιο περσικό, σημαίνει φιάλη μακρό-λαιμη.

Καὶ ἕνα ἀκόμα δοχεῖο —χαλκωματένιο— εἰδικὰ γιὰ ἀν-τληση νεροῦ (π.χ. ἀπὸ καζάνι) μὲ μακρὰ ὅμως λαβή, τὸ λέ-γαμε σαπλάή. Ἀντίστοιχη εἶναι ἡ τούρκικη λέξη σαπλή, πού σημαίνει αὐτὸ ποῦ ἔχει λαβὴ (σαπλήκ, εἶναι τὸ κάθε τι πού χρησιμεύει γιὰ λαβή).

Ἑ'Ηπειρ. Ἑστία» 1953, σ. 168 καὶ ἐπ., 704 καὶ ἐπ., 1159 καὶ ἐπ. 1954, σ. 485 καὶ ἐπ.

9.—Ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ βίκοις, σταμνέ, ὅπως καὶ τὸ (ἰταλικὸ) μπόττε (ἐλλ. μπόττι), ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ βωτίον, (κατὰ Κοραῆν, ὅπου πρὸς πάνω). Στὴν Κόνιτσα, τὸ φλυτζάνι τὸ λέγαν κίκε-ρι, πιθανῶς κι' αὐτὸ ἀπὸ τὸ μπικιέρε.

ΤΟΠΩΝΥΜΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑΣΜΑΤΑ

Δ'. - Ἡ θρύση τοῦ παζαριου

Ὅταν τὸ Γιαννιώτικο Κάστρο ὑποδουλώθηκε ὀριστικά στοὺς Τούρκους, στὰ 1430, ὅπως εἶναι γνωστό, ἐπειδὴ δὲν ἀντιστάθηκε ἐνοπλῶς ἀλλὰ συνθηκολόγησε, κράτησε, κατ' ἀντίθεση πρὸς ἄλλες, διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου ἀπ' αὐτοὺς κατακτώμενες περιοχές, μιὰ προνομιακὴ θέση, μένοντας σχεδόν, μιὰ ἐλεύθερη πόλη, ποὺ μέσα στὸ Κάστρο της, δὲν ἐπιτρεπόταν κατὰ τὶς συνθήκες, ὅχι μόνο νὰ κατοικήσῃ ἀλλὰ καὶ νὰ πατήσῃ ἀκόμα Τούρκος. (1) Οἱ κατακτητές, ἔτσι, ἀπὸ τότε —κυρίως— ἀλλὰ καὶ κατοπινά, ἀρχίζουν νὰ συνοικίζωνται ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο, (ἴσαμε τὰ 1611).

Ἀπὸ τοὺς πρώτους στὰ Γιάννινα συνοικισμοὺς τοὺς ἦταν, τὸ Τουρκοπάλουχο, στὴν περιοχὴ τῆς Λειβαδιώτιδος, κα' ἡ περιοχὴ τῆς σημερινῆς Καλούτσι-ας. (2) Στὴν ἀρχὴ τῆς ἐγκατάστασής τους, οἱ τόποι οἱ προσωρινοί γιὰ προσκύνημα, μπορεῖ νὰ ἦσαν καὶ ὑπαίθριοι· ἢ, καὶ ἐντελῶς πρόχειρα κτίσματα, οὔτε καὶ λιθόκλιτα, μὲ πρόχειρο, κα' ὅχι ὑψωμένο ἀρχικὰ μιναρέ, οἱ γνωστοὶ στὴν ἱστορία τῆς πόλεως σὰ μετζίτ. (3)

1.—Κ. Ἀμαντιοῦ, Οἱ Χριστιανοὶ καὶ ὁ Ὀρισμὸς τοῦ Σινὰν Πασιά, ἐ' Ἡπειρ. χρον. 1930, σελ. 208.—Δ. Σάφρου, Χρονικὸ ἀποστασίας Διονυσίου, ἐ' Ἡπειρ. Χρον. 1928, σελ. 180.

2.—Ἰ. Λαμπρόδη, Περιγραφὴ τῆς πόλεως Ἰωαννίνων, σελ. 21.

3.—Γιὰ τὰ τεταγμένα καὶ μετζίτ τῶν Γιαννίνων, βλ. ὅπου ἀμέσως πρὸ πάντων σελ. 74, κα' ὅπου ἄλλοι.

Οἱ χῶροι αὐτοὶ λατρείας, διαλεγόταν —γιά τῇ διενέργεια τῶν μὲ νερό ἐξαγνισμῶν (ἀμπντέστ)— πάντοτε κοντὰ σὲ νερό, κατὰ προτίμηση πηγαῖο, καὶ πλουτιζόταν μὲ σκιερὰ δέντρα, κατὰ προτίμηση πλατάνια· ἄλλως τε στὰ Γιάννινα, τὰ περισσότερα μετζίτ ἢ κατόπι τζαμιά, χτίστηκαν κι' ἐγκαταστάθηκαν, ἢ ἀπάνω ἢ κοντὰ σὲ περιοχὲς ὅπου, πρὶν ἢ σύγχρονα ἐγειρόταν χριστιανικοὶ ναοὶ καὶ μοναστήρια.(4)

Τὸ ἀρχαιότερο ἀπὸ τὰ θρησκευτικὰ αὐτὰ στὰ Γιάννινα τεμένη τῶν Τούρκων, ἦταν (τέλη 14ου αἰῶνα) τὸ Μπαϊρακλή τζαμί,(5) ποὺ ἀρχικὰ ἦταν ξύλινο(6) καὶ ποὺ μὲ τὴν περιοχὴ του —ὅπου ἀρχαῖοι —πιθανώτατα τοῦ τέλους τοῦ 14ου αἰῶνα— τάφοι μουσουλμάνων, ἀπὸ τοὺς πρώτους κατακτητές(7)— κατελάμβανε τὸ τετράγωνο τῶν ὁδῶν Λόρδου Βύρωνος - Ἀνεξαρτησίας, μὲ ὁριστοὺς προσδιορισμούς, τὰ σημερινὰ μαγαζιά Μαρνέλλη καὶ Κυριαζῆ. Δίπλα στὸ τζαμί αὐτό, πρὸς τὸ δυτικὸ του ἄκρο, ἦταν καὶ στὰ χρόνια μου ἀκόμα, κτισμένη μιὰ βρύση, ἡ γνωστότατη τότε Βρύση τοῦ Παζαριοῦ,(8) ἀπ' ὅπου πῆρε τὸ ὄνομα, μὲ τὸ ὁποῖο ἦταν καὶ κοινὰ γνωστό, κι' αὐτὸ τὸ τέμενος, ποὺ λέγοταν Τζιαμί τῆς Βρύσης τοῦ Παζαριοῦ. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ποὺ καὶ τὸ Τέμενος τοῦ Χατζῆ Μεχμέτ Πασιᾶ,(9) ἔμεινε στὸν τόπο, κοινὰ γνωστό, σὰ Τζιαμί Καλούτσιας (Κανλοῦ - τσιεσμὲ = αἱματερὴ βρύση).

4.—Π.χ., τὸ Ναμαζκιάχ, παρὰ τὴν Ἁγία Παρασκευή· τὸ Τσιεκοῦρ (στὰ Στρατ. Λουτρά) παρὰ τὸν Ἁγιο Στέφανο· τὸ Λιάμ (Μπαχράμ - Πασιᾶ, ὅπου τώρα τὸ Κέντρο Ἀλσος), παρὰ τὸν Ἀγιάννη τὸ Θεολόγο· τὸ Μπαϊρακλή, παρὰ τὸν Ἁγιο Μηνᾶ· τὸ Ἀσλὰν Πασιᾶ, παρὰ τὸν Ἁγιο Ἰωάννη· τὸ Φετιγιέ, παρὰ τὸ Ναὸ τοῦ Ἀρχιστράτηγου Μιχαήλ· ὁ Τεκὲς Γαζῆ - Βρενδζ, παρὰ τὴν Ἁγία Τριάδα.

5.—Τὸ κοινὰ γνωστὸ σὰ Τζαμί τῆς Βρύσης τοῦ Παζαριοῦ, ἰδρυμένο στὰ τέλη τοῦ 14ου αἰῶνα, ἀπὸ τὸ Βαγιαζίτ τὸ Γκιλντιρίμ· βλ. καὶ Δ. Σαλαμάγκας, Γαζῆ Ἐβρενδζ, στὸ περιοδικὸ Γιαννίνων «Ἡπειρ. Ἑστία», ἔτος 2ο, τευχ. 10ο.

6.—Δὲς Χ. Σούλη, Τοῦρκερικαὶ Ἐπιγραφαὶ Ἰωαννίνων, στὰ «Ἡπειρ. Χρονικά» 1933, σελ. 93, Ἐπιγρ. ΙΔ'.

7.—Κατὰ Τούρκικη παράδοση.

8.—Γύρω σ' αὐτὴ καὶ τὸ πλαγιὸν Τζαμί Μπαϊρακλή, ἦταν τὸ κέντρο τοῦ Παζαριοῦ τῶν Γιαννίνων, κι' ἡ ζωηρότερη κίνησή του.

9.—Ὅπου καὶ στὴν ὑποσ. 6, σελ. 88, ἐπιγραφὴ Δ'. Πασιᾶς Γιαννίνων, (1720 - 1736).

Λίγο ανατολικότερα ἀπὸ τὸ Τζιαμί τοῦ Παζαριοῦ, στὴ σχηματιζόμενη ἐκεῖ τριγωνικὴ πλατειοῦλα, ἐγειρόταν ἴσαμε τὰ προχτές, ἕνας τεράστιος πλάτανος, ποὺ σκίαζε ἄλλοτε, μιὰν ἄλλη, ἀρχαιότατη βρύση, τὴ Βρύση στὶς Κανίστρες (10) ἢ ἀργότερα στὶς Μάκινες.

“Ὅλες αὐτὲς οἱ βρύσες, ἀλλὰ καὶ τὰ γειτονικά τους πλατάνια, μυρίζουν παλαιότητα. Τόσο αὐτές, ὅσο καὶ οἱ ἄλλες ἀκόμα τῶν παλιῶν Γιαννίνων, δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλείσῃς τὴν πιθανότητα ὅτι προϋπῆρχαν, ὄχι μονάχα τῶν τζαμιῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν προηγούμενων τους μετζίτ. Τὸ τέμενος Μπαϊρακλή, ἦταν ἱδρυμένο καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ 1430. Καὶ πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ Σκυλόσουφου (1611), εἶναι ἱδρυμένο καὶ τὸ Μετζίτ τῆς Καλούτσιας, ποὺ γι’ αὐτὸ ὑπάρχει ἡ πληροφορία ὅτι πρωτοἰδρύθηκε κοντὰ στὰ τέλη τοῦ 15ου αἰῶνα. Καὶ κατὰ συνέπεια, ὅτι οἱ βρύσες αὐτές, προϋπῆρχαν καὶ τοῦ συνοικισμού τῶν ἀντίστοιχων περιοχῶν ἀπ’ ὅπου αὐτὲς διαλέχτηκαν, γιὰ παράπλευρη ἐγκατάσταση τόπων προσκυνήματός τους.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς βρύσες, ὑπῆρχαν στὰ Γιάννινα καὶ πολλὲς ἄλλες: Τὸ τοπωνυμιζὸ Ξερόβρυση, (βορεινὰ τοῦ Τζιαμιῦ Καλούτσιας, στὴ συνοικία Διακονοβίτσα, γι’ ἀκριβῶς στὴν ἔνωση τῶν ὁδῶν Ρῶμα καὶ Κουγκίου), ἀναφέρεται, σὲ προϋπάρχουσα ἐκεῖ, παλιὰ βρύση.

Μιὰ ἀκόμα βρύση — ποὺ εἶχε προσπαθήσει νὰ τὴν ξαναστήσῃ ὁ μακαρίτης Μηχανικὸς τοῦ Δήμου Περικλῆς Μελίρρυτος, ὅταν, μὲ προοπτικὴ δημιουργίας δημοτικοῦ κήπου, διαμόρφωνε τὴν ἀντίστοιχη πλατεῖα — ὑπῆρχε στὸ γῶρο ποὺ ἐπὶ τουρκοκρατίας κατεῖχε τὸ Τζιαμί τὸ λεγόμενο τοῦ Ἰμπραήμ Πασιά, μπροστὰ ἀπὸ τοῦ Φίξ (σήμερα (1959) συγκρότημα ἀκίνητων Σουρέλη) καὶ τὴν Ἀγροτικὴ Τράπεζα (ἀκίνητο Κατσαδήμα).

Στὸ γῶρο ἐπίσης τῶν Στρατιωτικῶν ἀποθηκῶν, ὑπῆρχαν οἱ βρύσες Κουτσαλή καὶ Μπουνταλά (11).

10.—Ἀπ’ τὸ χάπιν ἀπ’ τὸν ἐκεῖ πλάτανο πωλούμενο σὲ κανίστρες, ἤτοι· λεγόταν ἐπίσης καὶ στὶς Μάκινες, ἀπ’ τὸ ὅτι ἐκεῖ στεκόταν, εἰδικὰ γιὰ τὸ σιδέρωμα τῶν φρεσιῶν σύνεργα.

11.—Δὲ θυμᾶμαι πιά, ποῖος μοῦ ἔχει δώσει αὐτὲς εἰδικὰ τίς πληροφορίες, μὰ τίς ἔχω σημειωμένες· ὁ συνήθης πληροφοριοδότης μου Γεώργιος Παπανικολάου, δὲ θυμᾶμαι νὰ μοῦ τίς ἔδωκε αὐτός.

Στὴ λεγόμενη, ἀκόμα καὶ σήμερα, συνοικία Πλάτανοῦ (στὸν Πλάτονα, περιοχὴ πλατειούλας Ὁρφανοτροφείου Γεώργιου Σταύρου, ὅπου ἐγειρόταν τούρκικος Στρατ. Σταθμός (κλουῖκι), (12) ὑπῆρχε παλαιότερα μέγας πλάτανος, καὶ ἀκριβῶς ὅπου τώρα τὸ ἀναπηρικὸ περίπτερο, βρύση, μὲ τέσσερις κρουνοὺς, καὶ εἰδικὴ κοιλότης γιὰ πότισμα ὑποζύγων. Ἄλλη ἐπίσης βρύση ὑπῆρχε παράπλευρα ἀπὸ τὸ σημερινὸ κτίσμα Στρατηγείου. (13)) (Κάτω Κεντρικὴ Πλατεία, πρὶν Κονάκι τοῦ Βαλῆ τοῦ Γιαννίνων).

Ἡ Βρύση στὶς Κανίστρες, εἶχε καὶ αὐτὴ τέσσερες κρουνοὺς· ἄλλους τέσσερας εἶχε καὶ ἡ βρύση τοῦ Τζαμιῦ τοῦ Παζαριοῦ· ἡ Βρύση τοῦ Τζαμιῦ τῆς Καλούτσιας ἡ γνωστὴ Βρύση αἵματος τοῦ κινήματος τοῦ Σκυλόσοφου, ἐκεῖ ὅπου πρὶν τὸ Φαρμακεῖο Ζάγκλη, εἶχε δυὸ κρουνοὺς, ποὺ ἦταν πάντοτε ἀνοιχτοὶ (διαρκοὺς ροῆς). (14)

Ὅλες αὐτὲς οἱ βρύσες, ἔπαιρναν τὰ νερά τους ἀπὸ παλαιότατο —πιθανὸν βυζαντινὸ— ὕδραγωγεῖο πρὸς χρῆσιν τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, αὐτοῦ δὲ πιθανὸ σωλῆνες (κιουγκία) ἤρθαν σὲ φῶς στὴν ὁδὸ Καλλάρη (κοντὰ στὴ Βρύση στὶς Κανίστρες), ὅταν ἀνοιγαν τ' αὐλάκια γιὰ τὴν ἐναπόθεσιν τῶν σωλῆνων τῆς ὕδρευσης.

Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ παλαιότατου αὐτοῦ ὕδραγωγείου, εἶναι γνωστὴ σὲ πολλοὺς παλιοὺς Γιαννιώτες· ἡ πορεία του δὲ πρὸς τὸ Κάστρο, ἔχει κατὰ καιροὺς αὐτοσημαδευτῇ, μὲ ξέσπασμα τῶν νερῶν του, σὲ διάφορα σημεία ἐκσκαφῶν νεοκτιζόμενων στὴν πόλιν οἰκοδομῶν· ὅπως π.χ. στοὺς καιροὺς μας, μπροστὰ στὸ «Ἴλιον Πάλλας», ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Ρολοῖ, στὴν ἀνηφορίαν τοῦ Τζαμιῦ τῆς Καλούτσιας, (15) καὶ ἄλλοι ἀκόμα.

Ἡ πιθανότατη —σύμφωνα μὲ πληροφορίες ποὺ κατὰ καιροὺς ἔχω μαζέψει— πορεία τοῦ παλιοῦ αὐτοῦ ὕδραγωγείου, εἶναι ἡ ἑξῆς: Κατεβαίνοντας ἀπὸ τὴν νοτιοδυτικὴν παρυφῆς τῆς πόλεως, (ὁδὸ Μανωλιάσσης) σημείωσε ἀρχικὰ τὸ διάβα του στὸ

12.—Στρατιωτικὸς καὶ Χωροφυλακῆς Σταθμός· παρόμοιοι ὑπῆρχαν καὶ ἄλλοι σὰ Γιάννινα.

13.—Τὸ κτίσμα αὐτό, εἶναι νεώτερο.

14.—Πληροφορία Γ'. Παπανικολάου.

15.—Πληροφορία Β. Τσακμάκη, συνοικιώτη.

σπίτι τοῦ Γκόλι;(16) κατόπι στὸ σπίτι τοῦ Μετσοβίτη Μπελίτση (παράπλευρα ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ δικηγόρου Ρόμπα), κατευθύνεται κατηφορίζοντας πρὸς τὸ πρῶν σπίτι Γαζαλῆ (τώρα Στρατ. Λέσχη), περνοῦσε μπροστὰ στὸ ζαχαροπλαστεῖο Εὐαγγέλου, (σήμερα(1959) Διεθνές), κατόπι, στὸ σημερινὸ κατᾶστημα Κώτση (τὴν ἀπέναντι πλευρὰ τοῦ Ρολογιοῦ). Ἐπόμενη κατεύθυνσή του ἦ πιθανὸν διακλαδώσεις του, ἴσως ἦταν τὸ Τζιαμί Ἰμπραήμ Πασιά, ἡ Βρύση στὸν Πλάτονα, τὸ Μπαϊρακλῆ Τζαμί καὶ ἡ Βρύση στὶς Κανίστρες, μὲ κατηφορικὴ πορεία πρὸς τὸ Κάστρο.

Σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς χώρους αὐτοὺς, μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἐπὶ τουρκοκρατίας σπίτι τοῦ τότε Δήμαρχου, πασίγνωστου Γιαγιά Μπέη (ὅπου ἀργότερα ἐστιατόριο Πετσιαλίτη, σήμερα, (1959) ἐστιατόριο «Ἑλλάς») τὸ νερὸ ποὺ βρῆκαν σὲ κάποιαν ἐκσκαφή, τὸ κατέβασαν πρὸς τοὺς Στρατῶνες,(17) στὴ νότια κατηφοριὰ τοῦ Δημοτικοῦ κήπου τοῦ Ρολογιοῦ τῆς πόλης, ὅπου εἶχαν στήσει καὶ μικρὸ συντριβάνι (ὑδάτινο πίδακα).

Κι' οἱ Πλάτανοι ἀκόμη τῆς πόλης —ὅσοι κόπηκαν, κι' ὅσοι σώζονται ἀκόμα— χρωστοῦνται πιθανότατα σὲ φυτεύματα Τούρκων· ἢ πιθανό, ὅπου ὑπῆρχαν κοντὰ μονές, σὲ ἀκόμα προγενέστερα φυτεύματα.

Τὸ ἴδιο μποροῦμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὰ παλιὰ τῆς πόλης κυπαρίσσια, ποὺ ἀπ' αὐτά, σήμερα, δὲ σώζεται σχεδὸν κανένα. Τὸ Τζιαμί τοῦ Ναμαζκιάχ (ὅπου τὸ μισοτελειωμένο Διοικητήριο)· τὸ Τζιαμί τῆς Σιαμισιατμιάς (Σιέμς - ε - ντίν, κοντὰ στὴ σημερινὴ ὁδὸ Χρηστοβασίλη)· τὸ Τζιαμί τῆς Ντεντερούτσι (Ντεντέ - οὐρούτς, κοντὰ στὰ Σαρέϊζα)· τὸ Ὁσμὰν Τσιαούς (ὅπου τώρα ἡ Ζωσμαιὰ Ἀγαθιμία)· τὸ Ἐμίρ Μεϊντάν (στὴν Πλατεῖα Πάργας)· τὸ Τζιαμί Μεμέτ Ἀγᾶ (Λελυπαρᾶ) (ὅπου τὰ Δημοτικὰ Λουτρά)· τὸ Σαβαντιέ Τζιαμί (Ζεβαϊντιέ, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Γηροκομεῖο τοῦ Κούμπλου (στὴν ἀρχὴ ὁδοῦ Ἀθέρωφ)· τὸ Τζιαμί Ἀσλάν Πασιά καὶ καθ' ἑξῆς, ὅλα εἶχαν τὰ παλιὰ κι' ἀστείρευτα πηγᾶδια τους, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα περίφημο στάθηκε τοῦ Μεϊντανιοῦ, στὶς δυτικὲς πα-

16.—Βλ. καὶ γι' αὐτό, τὴν ὑπόσημ. 11.

17.—Λίγα μέτρα, τρέχει ἀκόμα καὶ τώρα ἐκεῖ τὸ συντριβάνι λειτουργοῦσε ἴσαμε πρὸ ἐξοσι πέντε χρόνων.

ρυφές τοῦ προσφυγικοῦ συνοικισμοῦ, καθὼς καὶ τὰ πλούσια πλατάνια ἢ τὰ πανάρχαια κυπαρίσσια τους.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν παλαιότατο πλάτανο — ποὺ δὲ σώζεται — τῆς τωρινῆς πλατείας Ὀρφανοτροφείου Γ. Σταύρου, ποὺ μαζὺ μὲ τὴ βρύση, ἐξυπηρετοῦσε τ' Λιὰ μ (Ἰσλιάμ) τὸ Τζιαμὶ (περιοχὴ σημερινοῦ δημοτικοῦ ἄλσους), σώζεται ἀκόμα ἐκεῖ πρὸς τὰ δυτικὰ τοῦ Τζιαμιοῦ καὶ παλαιότατο πανύψηλο κυπαρίσσι. Παλιὰ ἐπίσης κυπαρίσσια ὑπῆρχαν στὰ Τζιαμιὰ Ἀσλάν, Μεμετ Ἀγᾶ καὶ Σιεμσιεντίν. («Ἡπειρ. Ἑστία, 1955, σ. 488 καὶ ἐπ.).

Συμπληρωματικὰ γιὰ τὸ θέμα, δὲς καί: Ἄρθρο τοῦ Σ. Δάκαρη, «Ἡ ὕδρευση τῶν Γιαννίνων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας», στὸ περιοδικὸ «Ἡπειρ. Ἑστία», 1953, σελ. 919 καὶ ἐπ. (ὅπου σχεδιάγραμμα καὶ φωτογραφία). Καὶ ὁμότιτλο συμπλήρωμα Δ. Σαλαμάγκα, στὸ περιοδικό, τῆς ἰδ. χρ., σελ. 1145, ὅπου γίνονται οἱ πρὸ κάτω παραπομπές: — Ἰ. Λαμπρίδη, περιγραφὴ τῆς πόλεως Ἰωαννίνων σελ. 21:—«...Ἡ παρὰ τὸ Ναμαζγκιὰχ (ὅπου τώρα κτίζεται τὸ νέο Διοικητικὸ Μέγαρο) ὑπαρξίς κατὰ παράδοσιν ἀρχαίου ὕδραγωγείου, δὲν ἀποκλείει, καὶ τὸ ἄκρον τῆς πόλεως αὐτόθι κατὰ τὴν κατὰκτισιν...». — Π. Ἀραβαντινοῦ, «Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου», Β', σελ. 246. — «ὑπάρχουν ἐπίσης (στὰ Γιάννινα) καὶ βροῦσες ποσίμου ὕδατος, μετενεχθέντος δι' ἐξόδων καὶ προσπαθειῶν τοῦ Ἀλῆ Πασῖᾶ, ἐκ τινος λοφώδους θέσεως πρὸς τὰ Ν.Δ. τῆς πόλεως, ἀπεχούσης περίπου μίαν ὥραν...».

Β'.- Ἡ Καλούτσια

Τὸ ἀρχαιότερο γνωστὸ γραπτὸ ποὺ ὁμιλεῖ γιὰ τὸ τοπωνύμιο αὐτό, εἶναι τὸ Ὀδοιπορικὸ (Σεγιγάτναμε) τοῦ διάσημου Τούρκου περιηγητῆ τοῦ 17ου αἰῶνα Ἐβλιά Τσελεπῆ,(1) ὅπου αὐτός, ἀπὸ μὲν τοὺς Τούρκικους μαχαλάδες τῆς πόλης, ἀναφέρει τὶς συνοικίες «Σεραγίου, Ναμαζγκι-

1.—Βλ. Χ. Σούλη, «Ταξίδι Τούρκου Περιηγητοῦ στὴν Ἡπειρ». Περιοδικὸ «Ἡπειρ. Γράμματα», (Γιάννινα 1944), σελ. 162, 197, 246.

2.—Ἀπ' τὸ ὁμώνυμο τζαμί ποὺ ἐγειρόταν στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ λοφίσκου ποὺ ὑπῆρχε στὴ θέσση τοῦ σημερινοῦ μισοτελειωμένου Διοικητικοῦ Μεγάρου. Ναμαζ - γκιὰχ, σημαίνει τόπος προσευχῆς.

άχ,(2) Σιαπσιαδίν(3) καὶ τῶν Λιθαρίτι-
τσιῶν(4). (Τὰ Λιθαρίτσια, λέγει, ὀνομαζόταν καὶ σ-
υνοικία τοῦ Ὁρολογίου, γιατί ἐκεῖ ὑπῆρχε ὠραῖο Ὁρο-
λόγιο). Ἀπὸ δὲ τὶς συνοικίες τῶν Χριστιανῶν, ἀναφέρει τὸ
Πλῆθοκοπειό, (5) τὸ Τουρκοπάλο(6) καὶ
καὶ τὴν Καλούτσιανη.(7)

Κατόπι τὸ τοπωνύμιο αὐτὸ ἀναφέρεται στὸ βιβλίο:
«Γνῶμαι ἠθικαὶ καὶ πολιτικά, ἔτι δέ... καὶ ἕτεροι στοίχοι...
πρὸς τοῖς δέ, ὁ ἔπαινος Ἰωαννίνων... συντεθεῖσαι παρὰ
τοῦ ἐν Ἱερομονάχοις... σοφωτάτου Κυρ Παΐσιου τοῦ μικροῦ, ἐκ
τῆς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τοῦ πικλῆν Βησσαρίωνος,(8) Ἱερᾶς
Μονῆς», ποὺ τυπώθηκε μὲν στὰ 1778, εἶχε ὅμως συντεθῇ στὰ
1698.(9) Τὸ ποίημα αὐτὸ τοῦ Παΐσιου, εἰδικότερα τὸ στοιχοῦρ-
γημα «Ἐπαινος Ἰωαννίνων», ἔχει ἀρχικὰ μνημονευθῇ ἀπὸ τὸν
Π. Ἀραβαντινό, στὴ «Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου»,(10) ὅπου
αὐτὸς παραθέτει καὶ τοὺς στίχους τοῦ Παΐσιου, ποὺ περιγρά-
φουν τὰ Γιάννινα, σὰν ἓνα δικέφαλο πουλὶ μὲ ἀπλωμένες τὶς
πτερούγες:

«Τὸ Κάστρο, λέει αὐτὸς ἐκεῖ, εἶναι ἡ Κεφαλή, οὐρὰ
(εἶναι ἡ Λούτσα)
«Σαράγι καὶ Καλούτζασμι, οἱ ἄκρες τῶν πτε-
ρύγων».

3.—Περὶ τὸ ὁμώνυμο τζιαμί Σιάμς - ε - ντίν (ὁ ἥλιος τῆς πύ-
στεως), ἡ Σιερή κοινά, συνοικία Σιαμισιαμιά.

4.—Στὸ γῶρο ποὺ σήμερα κατέχεται ἀπὸ τὸ Στρατῶνα καὶ τὴν
περιοχή του.

5.—Στὸ πλάτωμα κάτω ἀπὸ τὸ Δημαρχεῖο, ὅπου τώρα Σταθμὸς
αὐτοκινήτων.

6.—Συνοικία περὶ τὸ σημερινὸ Ναὸ τοῦ Ἀγ. Νικολάου τῆς Ἀγο-
ρᾶς: Συνοριακὸς μὲ πασσάλους προσδιορισμὸς (βλ. «Χρονογραφία τῆς
Ἡπείρου», Β'. σελ. 223) τῆς πρώτης τοῦρκικῆς στὰ Γιάννινα ἐγκατά-
στασης. (βλ. καὶ Δ. Σαλαμάνγκα, «Γαζή - Ἑβρενός» στὸ περιοδικὸ «Ἡπ.
Ἑστία», τευχ. 10, σελ. 163).

7.—Μὴ ἔχοντας πρόχειρο τὸ πρωτότυπο κείμενο τοῦ Ἑβλητὰ Τσε-
λεπῇ (βλ. ὑποσ. 1), δὲν ξέρουμε ἂν, ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς γράφει ἔτσι
τὴ συνοικία ἢ —ποὺ εἶναι πῶς πιθανὸν— Καλοῦ - τσιεπιέ.

8.—Στὸ χωριὸ Λυγγιάδες, στὸ Μετσικέλι, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Νηρὶ
τῶν Γιαννίνων. βλ. Ἱ. Λαμπρίδη, Ζαγγελισιακὰ Α', σελ. 48.

9.—βλ. Κ. Μέπξιου, «Κατάλογος ἐκδόσεων Ν. Γλυκός», στὰ
«Ἡπειρ. Χρονικά» 1935, σελ. 101. Τὴν ἐπὶδείξη τῆς πηγῆς αὐτῆς, τὴ
χρεωστῶ στὸ φίλτατο Σωτήρη Ζοῦμπο.

10.—Β'. σελ. 239.

Καὶ προσθέτει κατόπι ὁ Ἀραβαντινός: «Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παΐσιου, ὑπῆρχον τότε (1690), ἑπασαὶ αἱ εἴκοσι μία συνοικίαι, ἑξαιρουμένων μόνον τῶν νεοσισταίων τεσσάρων: Ζεβαδιᾶς, Καραβατιᾶς, Λούτζης μικρᾶς καὶ Καινούργιου Μαχαλαῖ.(11) Αἱ συνοικίαι αὗται, συνεχίζει, (ἐκτὸς τῆς τοῦ Φρουρίου), τῆς Ἐβραϊκῆς καὶ τῆς Λιθαρίτζης, τῆς κατεδαφισθείσης παρὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἀπεφάσισε ἵνα κτίσῃ τὸν ὀχυρότατον πύργον,(12) εἰσὶν αἱ ἐπόμεναι: Λούτζα μικρὴ, Λούτζα μεγάλη, Καινούργιος Μαχαλαῖς, Καλούτζιασμε κ.τ.λ...».

Ἡ ἀρχαιότερη ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἀναφέρεται τὸ τοπωνύμιον αὐτό, εἶναι ἐκείνη πού μνημονεύει ὁ Λαμπρίδης,(13) περιγράφοντας —σὲ καιρὸ Τουρκοκρατίας(14)— τὰ τζαμιά τῶν Γιαννίνων: Πέμπτο στὸ σχετικὸ τμήμα τῆς ἐργασίας του, ἀναφέρει τὸν τζαμιὶ Κανλῆ - Τσεσμέ, Μετζήτ πρωτον ὄν, παρὰ τὸ ἐκεί ἀρχαῖον τῆς πόλεως δοικητήριον,(15) τὸ ὁποῖον (μετζίτ), μεταγενεστέρως μετετράπη εἰς Τζαμίον». Ἀλλοῦ(16) δέ, καθορίζει ὅτι οἱ Τούρκοι, ἀρχικῶς, κατώκησαν εἰς Ἀγιον Νικόλαον Ἀγορᾶς,(17) περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, εἰς Κανλὶ - τσιεσμέ· αἱ δὲ συνοικίαι Ζεβαϊδγέ, Καραβατιὰ καὶ κάτω Λούτσας, συνωκίσθησαν μετὰ τὸ 1690. Τὸ τζαμιὶ αὐτό, τὸ ἀναφέρει καὶ ὁ Ἀραβαντινός(18) ὡς τζαμιὶ εἰς τὴν Κα-

11.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνω, σελ. 231. Τούρκικα, Γενῆ - Μαχαλαῖ.

12.—Στὸν καιρὸ τῆς πολιορκίας τοῦ ἀπὸ τὰ Σουλτανικὰ στρατεύματα. Ἐξακολουθοῦσε ἀκόμη νὰ ὑπάρχῃ στὰ Γιάννινα —ἀγνωστο πού— καὶ ὁ ἀσχυρότατος (1590) Πύργος τοῦ Βεζίρ Ἀλῆ Τζιελί. Πασῆ (βλ. ἱερημεσίδα Ἰωάννινα - Γιάννις, φύλλο 19-4-1870).

13.—Περιγραφή τῆς πόλεως Ἰωαννίνων, σελ. 67.

14.—Ὅταν ᾤουσαν, δηλαδή, ἀκόμα οἱ Τούρκοι στὰ Γιάννινα, καὶ συνεπῶς, μπορούσαν νὰ συλλέξῃ θετικὰς πληροφορίες.

15.—Ἀπὸ πού κίνησε ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτας τοῦ Διονύσιου τοῦ Σκυλοφύρου, στὰ 1611. Βλ. Δ. Σαλαμάγγα, «Ἡ Σπηλιὰ τοῦ Σκυλόφου», ἐκδ. περιοδικοῦ «Κιβωτός» 1953.

16.—Ὅπου καὶ στὴν ὑπόσημ. 13, σελ. 21.

17.—Βλ. ὑπόσημ. 6.

18.—Ὅπου στὴν ὑπόσημ. 10, σελ. 245.

λούτξεσμε. Ὁ τύπος δὲ Καλούτσιασμη, ἀναγράφεται καὶ σὲ ἔγγραφα τοῦ 1778 καὶ 1814,(19) καὶ παραμένει ἀκόμα καὶ σήμερα (Καλούτσιασμη) στὸ στόμα τῶν παλαιότερων, κοινότερα δὲ καὶ γενικά, στὸ τοπωνυμικὸ ἐπίθετο Καλούτσιασμιώτης (-ισσα). Πολλὲς μάλιστα φορές, μὲ κάποια ὑποτιμητικὴ διάθεση(20) ἀπὸ μέρους κατοίκων συνοικιῶν τοῦ κέντρου τῶν Γιαννίνων.

Τὸ τοπωνύμιον αὐτό, εἶναι τούρκικο: Κάν, τουρκικά, σημαίνει αἷμα. Μὲ τὴν ἐπιθετικὴν κατάληξιν -λῆ, (τὸ ἡ προφερόμενον γλίστρά, πρὸς τὸ οὐ) γίνεται καν-λῆ, ὁ τοῦ αἵματος, ὁ αἱματερός, ὁ ματωμένος. Τσιεσμέ, τουρκικά, εἶναι ἡ βρύση. «Κανλῆ-τσιεσμέ» λοιπόν, σημαίνει ἡ Βρύση τοῦ αἵματος. Τὸ κανλῆ σὰν πρῶτον συνθετικὸν τοπωνύμιον, τὸ συναντοῦμε καὶ ἄλλοις στὴν τούρκικη τοπωνυμία: π.χ. Κανλῆ-κιοπρὺ(21) (ἡ γέφυρα τοῦ αἵματος) Κανλῆ-κοντ(22) (ὁ κόλπος τοῦ αἵματος), Κανλῆ-τεπέ (ὁ λόφος τοῦ αἵματος).

Ἰσαμε τοὺς καιροὺς μας ἀκόμα, λειτουργοῦσε παράπλευρα ἀπὸ τὸ Τζαμί τῆς Καλούτσιας, ἡ βρύση,(23) ἡ δὲ ποία, μιὰ πού, ἀπὸ τὰ τέλη ἀκόμα τοῦ ΙΕ' αἰῶνα ἦταν ἰδρυμένο ἐκεῖ γιὰ τοὺς Τούρκους, (βλ. πρὸς πάνον), τὸ ἀντίστοιχον Μετζίτ, πρέπει, φυσικά, καὶ αὐτὴ, ἀπὸ τότε ἀκόμα νὰ ὑπῆρχε, καὶ στίς ἀρχὰς ἐπίσης τοῦ 17ου αἰῶνα, δταν στὰ 1611 ἐκδηλώθηκε, στὴ συνοικίᾳ ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ Ἐπανάστασις τοῦ Διονύσιου τοῦ Σκυλλόσοφου, ποὺ καταπνίγηκε ἐκεῖ κοντὰ στὸ αἷμα.(24) Ἀπὸ τότε —κατὰ μακροαἰώνην παράδοσιν— ἡ βρύση ἐκείνη ὠνομάσθηκε ἀπὸ τοὺς γανιωῶντες γιὰ τὴν νίκην Τούρκους, Βρύση αἵματος, Κανλῆ-τσιεσμέ, καὶ διαδοχικά, μὲ τὴν πάροδο τῶν καιρῶν, Καλούτσιασμε, Καλούτσιασμη, Καλούτσιασμι, Καλούτσιασμη, Καλούτσιασμη, Καλούτσιασμη.

«Ἡπειρ. Ἑστία» 1953, σ. 835.

19.—Βλ. Σ. Κουγέα, «Τὸ Ἀρχεῖον Σταύρου Ἰωάννου», στὰ «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά», 1939, σελ. 19 (ἀρχὴ) καὶ 68 (στοιχ. 6).

20.—Στὴ συνοικία αὐτὴ καθόταν οἱ Γύφτοι, καὶ λαϊκότερες τάξεις.

21.—Βλ. Ἀθ. Ὑψηλάντη, «Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν», (Κωνσταντινούπολις 1870). Ἀλφαριθμικὸν εὑρετήριο.

22.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνον.

23.—Βλ. Δ. Σαλαμάγα, «Ἡ Βρύση τοῦ Παζαριοῦ», στὸ περιοδικὸν «Ἡπειρ. Ἑστία», τευχ. Μαΐου 1953, σελ. 488 καὶ ἐπ.

24.—Ὅπου καὶ στὴν ἱστορίαν. 15.

ΣΠΗΛΑΙΟΛΟΓΙΚΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

Α'.

Δέν ξέρω — ὅστερα ἀπὸ ποιά διαδοχὴ συνειρμοῦ παραστάσεων— διαβάζοντας τὴν ἀπὸ τὸν Κ. Κασβίκη περιγραφὴ τοῦ Σπηλαίου Περάματος,⁽¹⁾ καὶ ἰδιαίτερα τὸ τμήμα τὸ σχετικὸ μὲ τὸν πιθανὸ τρόπο σχηματισμοῦ του: («Δυὸ λόγια γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τῶν μορφῶν»)—δέν ξέρω πῶς ἤρθε ξαφνικὰ στὸ μυαλό, μιὰ γεωλογικὴ θεωρία ποὺ εἶχε κάποτε ἐδῶ ἀναπτύξει ὁ Ρουμάνος καθηγητὴς Νικολέσκο⁽²⁾ γιὰ τὸν τρόπο τοῦ ἀρχικοῦ σχηματισμοῦ τῆς Γιαννιώτικης κοιλάδας. Ὁ Νικολέσκο —προσωπικά, ὄχι ἀπὸ τὸν ἴδιο, ἀλλὰ ἀπὸ τρίτους εἶχα τότε ἀκούσει τὴ διατύπωσή της— κατὰ τὴ διάρκεια ἀναζητήσεων ποὺ ἔκανε στὸ Γιαννιώτικο πεδίο γιὰ ἀνακάλυψη κοιτασμάτων, εἶχε πιστοποιήσει ὅτι, οἱ κορυφές τῶν βουνῶν τῆς Γαστρίτσας καὶ τοῦ Νησιοῦ τῆς Λίμνης μας, ἀλλὰ καὶ ὁ Βράχος ἀπάνω στὸν ὁποῖο ὑψώνονται τὰ δυὸ ἀκροῖα τῆς πόλης τζαμιὰ (τοῦ Ἀρσλάν, καὶ τὸ Φετηγέ), καὶ ἡ Στρατῶνα, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ ὁ λόφος τοῦ Περάματος, στὰ σπλάγχνα τοῦ ὁποίου εἶναι τὸ Σπήλαιο σταλακτιτῶν, ὅλες αὐτὲς οἱ κορυφές, οἱ σήμερα τόσο διαφορετικῶν ὑψομετρικῶν ἐξάρσεων, γεωλογικά, ἀνήκουν στὴν ἴδια ἐποχὴ μὲ τὶς κορυφογραμμὲς τῆς Ὀλύμπιας καὶ τοῦ Μιτσεκελιοῦ, μὲ τὶς ὁποῖες ἀποτελοῦσαν, ἐδῶ καὶ χιλιάδες χρόνια, μιὰ συνεχῆ ὀρεινὴ ἀλυσίδα. Κατὰ τὶς περιόδους ὅμως βίαιων γεωλογικῶν μετατροπῶν καὶ ἀναστατώσεων,

1.—Βλ. Περιοδικὸ Γιαννίνων «Ἡμερ. Ἑστία», ἔτος 1ο, σελ. 582 καὶ ἐπ.

2.—Βλ. Δ. Σαλαμάνγα, Νostalγίες (στίχ.) σελ. 14. Τοῦ ἴδιου, Περίπατοι στὰ Γιάννινα, σειρὰ Β'. Τὸ Νηρί, στὴν ἐφημερίδα Γιαννίνων «Ἐθν. Ἀγών», 13-1-1952.

ὁ πετρώδης τῆς γῆς φλοιός, ἔπαθε στὸ σημεῖο αὐτὸ ἓνα ρῆγμα, καὶ σχηματίστηκε ἐκεῖ μιὰ τεράστια σχισμὴ.

Στὸ ἀπέραντο χάσμα ποὺ ἀνοίχτηκε, καταβαραθρώθηκαν μεγάλοι ὄρεινοὶ ὄγκοι —τμήματα τῆς συμπαγοῦς ὄροσειρᾶς— καὶ τὰ κενὰ ποὺ ἀνοιξαν, μὲ τὴν πάροδο τῶν αἰώνων, σιγὰ - σιγὰ, γέμισαν ἀπὸ διαβρωμένα τμήματα τῶν γύρω πέτρινων ὄγκων, καὶ σχημάτισαν ἔτσι τὴ γιαννιώτικη κοιλάδα.(3)

Οἱ κορυφές λοιπὸν τῶν χαμηλῶν βουνῶν ποὺ ἐξέχουν σήμερα ἀπὸ τὰ νερὰ τῆς Λίμνης —Βράχος, Νησί, Καστρίτσα, Πέραμα— εἶναι —γιὰ νὰ μεταχειρισθοῦμε μιὰ μεγαλόπρεπη παραβολή— οἱ πεπτωκότες ἄγγελοι τῆς ὄροσειρᾶς τῆς Πίνδου, ἀδέρφια τῶν ψηλῶν καὶ ὑπερήφανων κορυφογραμμῶν ποὺ καταβαραθρώθηκαν ἡποτε στὰ Τάρταρα· καὶ τώρα, δεμένοι ἐκεῖ κι' ἀσάλευτοι, μένουν νὰ κυττάζουν, χαμηλοὶ καὶ ταπεινοί, τὰ κορυφαῖα ἀδέρφια τους.

Τὰ σπήλαια γενικά, σχηματίζονται —ὅπως εἶναι γνωστὸ— ἀπὸ βαθμιαῖες διαλύσεις γεωλογικῶν στρωμάτων τῶν βράχινων ὄγκων.

Καθὼς διαποτίζουν τὴν πέτρινη μάζα, τὰ ὄμβρια ὕδατα, στὴν πρὸς τὸ κέντρο τῆς γῆς πορεία τους, συναντοῦν εὐδιάλυτα στρώματα —ἀσβεστόλιθους, γύψους καὶ ἄλλα— καὶ χαράζουν ἐκεῖ διαβρώσεις, ποὺ σιγὰ - σιγὰ, μηκύνονται, πλαταίνουν, ἐνώνονται μὲ γειτονικά χαμηλότερές τους, σκάβουν κοίτες, ρυάκια, ὑπόγειους ποταμοὺς, λίμνες. Κατόπι, μέσα στὶς πολύμορφες αὐτὲς κοιλότητες, σὲ μῆκος, σὲ πλάτος, σὲ ἐπικλινῇ, ἀρχίζει ἡ ἐργασία τῆς δόμησης τῶν σταλακτιτῶν καὶ τῶν σταλαγμιτῶν, ποὺ γιὰ τὸν τρόπο τοῦ σχηματισμοῦ τους, παραπέμπουμε, στὸ διαφωτιστικὸ, ἀληθινά, ἀντίστοιχο τμῆμα τῆς ἐργασίας τοῦ Κ. Κασβίκη.

Τὸ θέμα τώρα ἐμᾶς, εἶναι διαφορετικὸ, ἂν καὶ ὄχι ἄσχετο· ἴσως μάλιστα νὰ εἶναι ἢ, καὶ νὰ ἀποδειχτῇ ἀργότερα, ὅτι εἶναι πολὺ σχετικόν.

Ἀναθυμιάμαι τώρα τὰ σπήλαια τοῦ Νησιοῦ καὶ τοῦ Βράχου: εἶναι ὅλα τους ἱστορικά.

Στὰ 1940, φεύγοντας τὶς ἰταλικὲς μπόμπες, εἶχα —ὅπως

κι' ἄλλοι πολλοὶ— καταφύγει στὸ Νησί: Τὸ νησί τῶν Γιαννίνων, πού εἶναι καὶ λιγάκι νησί τοῦ Τεπελενλή. Ἐκεῖ, στὰ κελιά τοῦ "Α η - Π α ν τ ε λ έ η μ ο ν α, ἔζησε τὶς τελευταῖες μέρες τῆς ζωῆς του κι' ἐκτελέστηκε ὁ 'Αλῆ Πασιᾶς. Δίπλα ἐκεῖ, πρὸς τ' Ἀνατολικά, εἶναι ὁ Βυζαντινὸς Ν α ὸ ς τ ο ὕ "Α η - Γ ι ᾶ ν ν η· καὶ παράπλευρα ἀπὸ τὴν εἴσοδό του, ἀνοίγεται μιὰ σπηλιά, ὅχι βέβαια σημαντική, μὰ πού κυριαρχοῦσε μέσα μου ὑποβλητικὰ ἀπὸ τὰ μικρά, τὰ παιδικὰ μου χρόνια, κατὰ τὰ ὁποῖα —τόσο τώρα μακρυνά...— τὸ ὕγρὸ καὶ σκοτεινὸ μυστήριό του, ἦταν ἀνακατεμμένο μὲ τόσους καὶ τόσους θρύλους.

Τὸ σπήλαιο αὐτὸ εἶναι —τοῦλάχιστο γιὰ ὄλο του τὸ μῆκος— ἀνεξερεῦνητο· μὰ ἀπὸ τότε εἶχα ἀκούσει τοὺς Νησιῶτες νὰ πιστεύουν, ὅτι συνεχίζεται ἐγκάρσια πρὸς τὸν πέτρινο ὄγκο, καὶ ἔχει διέξοδο πρὸς τὶς νότιες ὄχθες τοῦ Νησιοῦ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τῆς ἀκρωτηριακῆς προεξοχῆς τοῦ Μύτικα, πρὸς τὰ Γιάννινα.

Στὰ 1940, ὅλοι ἐμεῖς οἱ φυγάδες τῶν Γιαννίνων, σὰν πιὸ θεμελιώδη μέριμνά μας, εἶχαμε τότε τὴν ἀνακάλυψη τοῦ καλλίτερου καταφύγιου. Εἶχα λοιπὸν τότε μάθει, ὅτι μερικοὶ —προνοητικοὶ ἢ τυχεροὶ— εἶχαν σπεύσει καὶ καταλάβει, στὴν πρὸς τὰ Γιάννινα πλευρὰ τοῦ Μύτικα, ἓνα ἀσφαλέστατο σπήλαιο, ὅπου διημέρευαν. Τί τὸ φυσικότερο νὰ πᾶω τότε νὰ τοὺς δῶ; —Μέσα στὸ ἀνοιγμά του, ἴσαμε κάποιο βάθος, ἓνα σωρὸ φυγάδες —πολιτισμένοι τρωγλοδῦτες— ἦταν καλοκαθισμένοι σταυροπόδι· μὲ τὰ καφόμπρικά τους, τὰ καμινέτα τους, τὶς προμήθειές τους καὶ τὰ μάλλινα σκεπάσματά τους. Πιὸ βαθιὰ, νερὰ καταστάλαζαν σὲ μιὰ λιμνούλα· κι' ἀκόμα πιὸ βαθύτερα... ποῖος νὰ ξέρη; ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, κυριαρχοῦσε ὁ θρύλος κι' ἡ νησιώτικη παράδοση.

Κι' ἀπὸ τὸ ὕστατο καταφύγιο τοῦ 'Αλῆ, ἃς πεταχτοῦμε τώρα στὰ πεδία τῆς καχύποπτης καὶ πολυπράγνομης περιέργειάς του.

Σὲ ἀπόσταση 4-5 ὥρῶν ἀπὸ τὸ Β ρ α δ έ τ ο (τοῦ Ζαγοριοῦ) στὶς ὑπώρειες τοῦ ὄρους Πλόσκου,(4) ὑπάρχει μιὰ λίμνη «κωνοειδής, περιφερείας (20' λεπτῶν, τῆς ὥρας, προφανῶς), ἐπιφανείας περίπου 8 στρεμμάτων καὶ βάθους ἀμετρήτου»,

4.—'Ι. Λαμπρίδη, Ζαγοριακὰ Α', σελ. 19.

ή λεγόμενη Δρακόλιμνη. Ὁ Ἀλῆς, βάλθηκε νὰ τὴν ἐξερευνήσῃ. Διέταξε λοιπὸν νὰ μετακομισθοῦν ἴσαμε κεῖ, δυὸ μονόξυλα, ποὺ ὁμως ἔφτασαν — ἀπὸ τοὺς ἡμιονικοὺς τῆς ἐποχῆς δρόμους — μόνο ἴσαμε τὸ Καπέσοβο. Γιατὶ στὶς 14 Ἰουλίου 1814, μιὰ θύελλα, ποὺ ἔφερε μαζὺ τῆς χαλάζι «μεγέθους τεραστίου» καὶ ὑπερβολικὸ ψῦχος, ἀπ' τὸ ὁποῖο «ἐπάγωσαν καὶ ἄνθρωποι», ἐρέθισαν τὴ δεισιδαιμονία τοῦ Ἀλῆ, πού, ὕστερα ἀπ' αὐτό, τὰ ἐγκατέλειψε ὅλα κι' ἔφυγε.

Παρόμοια σύστασης φαίνεται νὰ εἶναι — κρατηριακὲς τάχα χοάνες; — καὶ οἱ λίμνες τῆς Ζαράβινας, (5) — νὰ ἔχῃ τάχα, αὐτὸ τὸ τοπωνύμιον, σχέσιν μὲ τὸ σλαυονικὸ ξεξερό ποὺ σημαίνει λίμνη, ἀπ' ὅπου ἴσως καὶ τὸ Νεξερός; — τοῦ Ζηροῦ, (6) πέρα ἀπ' τὰ Λέλοβα, καὶ οἱ πηγὲς τοῦ Λοῦρου. (7)

Παρόμοια ἐξερεύνηση, χωρὶς πάλι ἀποτέλεσμα, ἐπεχείρησε ὁ Ἀλῆς καὶ σ' ἓνα σπήλαιον ποὺ εἶναι ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Νησί, τὴ θρυλικὴ Ντραμπάτοβα (τώρα Κρυονέρι), τόπον ἐκδρομῶν κι' ἀναφυγῆς τῶν παλιῶν Γιαννίνων.

«Ἡ Δραμπάτοβα», γράφει ὁ Ν. Τσιγαρᾶς, (8) εἶναι μία ἐτῶν μεγίστων ἀπὸ τὶς 160 πηγὲς ποὺ γεμίζουν τὴ Λίμνη τῶν Γιαννίνων. Βγαίνει ἀπὸ τὸ βάθος βράχου, ποὺ σχηματίζει θολωτὸ σπήλαιον, ἀπὸ μιά ὀπὴ ποὺ ἔχει σχῆμα φούρνου. Τὸ σπήλαιον καὶ τὰ κρύσταλλα νερά του, ἴσαμε τὰ χρόνια τοῦ Φάλари Ἀλῆ, σκεπαζόταν ἀπὸ ὑψίκορμες ὀξείες καὶ πυκνὰ πουρνάρια, ποὺ ἀνάμεσά τους εἶχε αὐτὸς ἀνεγείρει ὠραῖο περίπτερον — (Κιόσκι) (9) — τὸ τοπωνυμικόν, σώζεται ἀκόμα, γιὰ μιὰ παρὰ πλευρὴν, ὁμως ἀποξηραμένη τώρα, πηγὴ) — στὸ ὁποῖον πήγαινε ὁ Ἀλῆς γιὰ διασκέδαση, παίρνοντας μαζὺ του πάντοτε κι' ἕναν Ἀράπη, ποὺ ἦταν ἄριστος κολυμβητής.

Μιά χρονιά, εἶδε τὰ νερά τῆς Ντραμπάτοβας πολὺ ἐλαττωμένα, σχεδὸν λειψά, καὶ τὸ στόμιόν της ἀνοιχτό, σὰν στόμα

5.—Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον 1889, Ἡ Δραμπάτοβα, σελ. 171 καὶ ἐπ.—Στὴν περιοχὴ Πωγωνίου.

6.—Ὅπου τώρα δμώνυμη Παιδάπολη.

7.—Κοντὰ στὸ Χάνι Ἐμίν-Στρατηγεῖο.

8.—Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον 1889, Ἡ Δραμπάτοβα, σελ. 171 καὶ ἐπ.

9.—Μεταξὺ πηγῆς Μπλίτς καὶ Ἀγ. Ἀνάργυρων (χωριὸ Στροῦνι). Ἡ βρύση αὐτὴ, εἶχε ἀκόμα στὰ μικρά μου χρόνια νερό.

“Αδη. Πλησίασε για να κυττάξῃ, μὰ δὲ μπόρεσε νὰ διακρίνῃ τίποτε στὸ βαθύτατο ἐκεῖνο σκότος. Διατάζει τότε ν’ ἀνάψουν ἓνα λύχνον, καὶ ταυτόχρονα, τὸν Ἀράπη του νὰ γυμνωθῇ καὶ νὰ μπῇ νὰ ἐρευνήσῃ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς σπηλιᾶς. Ὁ δυστυχὴς Ἀράπης, γδύθηκε, ὅμως φοβόταν νὰ μπῇ στὸ σκοτεινὸ ἐκεῖνο ἀντροῦ καὶ τρέμοντας, ἀρνιόταν. Ὁ Ἀλῆς, θύμωσε, καὶ τραβάει τὸ χαντζάρι νὰ τὸν κόψῃ. Ὁ Ἀράπης τότε, βλέποντας τὸν ἄμεσο κίνδυνον, ρίχτηκε στὰ παγωμένα νερά. Μόλις ὅμως μπῆκε, καὶ βγαίνει ἀμέσως, τρέμοντας καὶ πνευστιῶντας. — Πασιᾶ μου, φώναξε, κόψε με καλλίτερα, παρὰ νὰ μπῶ σ’ αὐτὴ τὴν κόλαση. — Καὶ τί εἶδες ἐκεῖ μέσα, ποὺ σὲ τρόμαξε τόσο πολὺ; ρώτησε ὁ Ἀλῆς. — Ἀδη καὶ Κόλαση καὶ θάλασσα μαύρη, Πασιᾶ μου, ἀποκρίθηκε ριγῶντας ὁ Ἀράπης.

Αὕτῃ τὴν ἀπόπειρα διερεύνησης τῆς Ντραμπάτοβας, τὴν εἶχαν ἀφηγηθῇ οἱ Νησιῶτες στὸ Ν. Τσιγαρά, ὅταν αὐτός, μαζί μὲ ἄλλους, στὰ 1864, μιὰ χρονιά ποὺ εἶχε ἡ πηγὴ τελείως ἀποξηρανθῇ, εἶχαν πάει ἐκεῖ, διεύρυναν τὸ στόμιον ἀφαιρῶντας λιθάρια ἀπὸ τὸ κάτω χεῖλος του, καὶ σὲ διάστημα, ὅσο ἐπέτρεπε τὸ φῶς τῆς μέρας ποὺ εἰσχωροῦσε, κι’ ἡ δυνατὴ φλόγα βοηθητικοῦ λύχνου, ποὺ εἶχαν μπάσει μέσα μὲ μακρὸ κοντάρι, διέκριναν ἐκτεταμένη ἐπιφάνεια νεροῦ. Ἔδεσαν τότε καλάμι σὲ καλάμι, καὶ μὲ τὸ μακρότατον αὐτὸ ποὺ σχηματίστηκε ραβδί, προσπάθησαν «κατὰ μῆκος, πρὸς τὰ πλευρά, κατὰ βάθος» νὰ βροῦν ὅρια κι’ ἀντίσταση, μὰ δὲ μπόρεσαν· κατόπι, μ’ ὅλη τους τὴ δύναμιν, ἔσπρωξαν καλάμια πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, μὲ τὴν προοπτικὴ νὰ συναντήσουν κάπου ἀντίσταση καὶ νὰ ἐπαναστραφοῦν, ὅμως μάταια· ὅλα ἔμειναν μέσα σ’ ἐκεῖνο τὸ σπήλαιον καὶ τὴν ὑπόγειαν λίμνην, χωρὶς κανένα τους νὰ ξαναῖδουν.

Τότε ἦταν πού, παριστᾶμενοι ἐκεῖ Νησιῶτες βαρκάρηδες, βλέποντάς τους νὰ παιδεύωνται, εἶπαν στὸ Ν. Τσιγαρά καὶ τὴν παρέα του νὰ μὴ ματαιοπονοῦν: — “Ὅλο αὐτὸ τὸ βουνόν, τοὺς πληροφορήσαν, εἶναι κούφιο· κι’ ἔχει μέσα ἄλλη λίμνη, τὸ ἴδιον σὰν καὶ τούτῃ μεγάλῃ. — Καὶ πῶς τὸ ξέρετε ἐσεῖς αὐτό; ρώτησαν οἱ σπηλαιολογισταί. — Ἀπὸ τοὺς παλιούς, ἀποκρίθηκαν ἐκεῖνοι· κι’ ἀπὸ τὸν Ἀράπη τοῦ Ἀλῆ· κι’ ἀπὸ τὰ ψάρια, ποὺ ὅταν ὁ χειμῶνας εἶναι βαρὺς, μπαίνουν μέσα ὅλα, καὶ ξεχειμωνιάζουν· καὶ μόλις γλυκάνει ὁ καιρὸς, ἀρχίζουν νὰ ξαναβγαίνουν· ὅμως, καὶ πολλὰ ποὺ χάνονται ἐκεῖ μέσα· γιατί, δὲν ξα-

ναβγαίνουν τόσα πολλά, ὅσα μπῆκαν. Τὸ τελευταῖο αὐτό, τὸ βεβαιώνουν κι' οἱ σημερινοὶ νησιῶτες καὶ γιὰ τὶς σύγχρονες ἐποχές· καὶ πιστεύουν κι' αὐτοὶ ὅτι τὸ Μετσικέλι εἶναι κούφιο στὸ μέρος αὐτό. Ὁ γηραιὸς Διαμάντης Τσακνάκης (πὺν εἶχε ἄλλοτε τὸ μεγάλο κατχι «Ζέφυρος»), μὲ βεβαίωσε ὅτι, ἀπὸ ἓνα σημεῖο τῆς ὑποτείνουσας πὺν ἀρχίζει ἀπὸ τὴ Ντραμπάτοβα πρὸς τὰ βορεινά, ἐκεῖ, κοντὰ στὸ δημόσιο δρόμο Γιάννινα - Μέτσοβο, τὸ χειμῶνα, βγαίνει ἄ μ π ρ ο ς· καὶ ἄμπρο στὰ Γιάννινα, λέγαμε τὸν ἀτμό.

Κι' ὅλα αὐτά, σοῦ θυμίζουν κι' ἄλλα ἀκόμα παράξενα κι' ἀνεξερεύνητα πράγματα.

Τὸν Τ ρ ε χ ω τὸ ἦ Π ο τ α μ ό, ὅπως ὀνομάζουν οἱ Νησιῶτες τὸ στενὸ καὶ βαθύτατο (περισσότερο ἀπὸ 13 ὀργυές), ὑδάτινο στενὸ, πὺν παρεμβάλλεται μεταξὺ Νησιοῦ καὶ Ντραμπάτοβας. Τὴ μεγάλη καταβόθρα, πὺν ἐξυπηρετεῖ μὲ τὸ ὀρμητικὸ κατηφορικὸ τῆς ρεῦμα τὸ Μ ύ λ ο τ ο ῦ Β ε ή π, κοντὰ στὴ Γαστρίτσα, πὺν βγάζει —λένε— τὰ νερά τῆς στίς πηγές τοῦ Λούρου, εἴκοσι περίπου χιλιόμετρα μακρὰ ἀπὸ τὰ Γιάννινα. Ἄλλες ἐπίσης ὑπόγειες καταβόθρες, πὺν τροφοδοτοῦν τοὺς Μ ύ λ ο υ ς τ ῆ ς Β ε λ τ σ ί σ τ α ς.

Β'.

Ὅλα αὐτά, μᾶς θυμίζουν, κι' ἄλλες, περίεργες διαπιστώσεις πὺν ἔχουν κάνει στίς περιοχές τοῦ Μιτσικελιοῦ καὶ τῆς κοιλάδας τοῦ Ζαγοριοῦ, ἀλλὰ κι' ἄλλοῦ ἀκόμα, τόσο ὁ γνωστός μας Ν. Τσιγαράς, ὅσο κι' ὁ ἀκαταπόνητος ἐρευνητὴς καὶ ἱστοριοδίφης Ι. Λαμπρίδης.

Ἡφαίστειο εἶναι καὶ τὸ ἔδαφος τοῦ Ζαγοριοῦ, πιστεύει ὁ Ι. Λαμπρίδης,(10) καὶ ὅλα τὰ παράδοξα πὺν αὐτὸς σημειώνει στὰ Ζαγορισιακά του, «ἡφαίστεια ἔκγονα εἰσί». Μεγάλες καὶ φοβερὲς χαράδρες· οἱ ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρὲς τοῦ Β ή κ ο υ(11) ἀντικρυστὲς κι' ἀνταποκρινόμενες ἐσοχὲς κι' ἐξοχὲς· μερικὲς καθιζήσεις στὰ ὄρη, ὅπου καὶ λίμνες. Οἱ πρὸς νότο τῆς Δ ρ α κ ό λ ι μ ν η ς, Β.Α. τοῦ Βραδέτου καὶ Β.Δ. τοῦ Τσεπέλοβου,

10.—Ι. Λαμπρίδης, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 20 καὶ ἐπ.

11.—Χαράδρα, βάθους ἴσαμε 1.000 μ. καὶ μεγάλου μήκους. —Βλ. καὶ Ν. Πατσέλη, Οἱ κομπογιαννίτες λατοεῖς τοῦ Ζαγορίου, στὸ Γιαννιώτικο περιοδικὸ «Ἡπειρ. Ἑστία», τευχ. 1ο, σ. 50.

ισοϋψεῖς καὶ παράλληλα σβυσμένοι κρατῆρες τοῦ Τσιγαρά, στὸ γραπτό του «περὶ Ἑφαιστειῶν Ἑπείρου» οἱ κοντὰ στὴν Περίλεφτη, κάτω ἀπὸ τὴ Μονὴ Στούπαινας γαιάνθρακες· μιὰ ὅπῃ —γνωστὴ πολὺ καὶ σὲ πολλοὺς Γιαννιωῖτες, ἰδιαίτερα κυνηγοὺς— ποὺ εἶναι κοντὰ στὸ χωριὸ Λυγγιάδες, ποὺ μέσα τῆς διαιτῶνται χιλιάδες ἀγριοπερίστερα· ἄλλες παρόμοιες, Σπιάρες ἢ Σπέρες ἢ Μπουστέρές ὀνομαζόμενες στὸ Μονοδέντρι κι' ἄλλοι· μιὰ θειοῦχος πηγὴ ποὺ εἶναι κοντὰ στὸ ὄρος Κλοποτσιάρε, κι' ἄλλη στὸ Λιούταρη τοῦ Δοβρίνοβου· ὁ δοῦπος ποὺ ἀκούει κι' ἡ θερμότητα ποὺ αἰσθάνεται κανένας μεταξὺ Λυγγιάδες καὶ Ντουραχάνης· «ὁ καπνός, ἐνίστε δὲ καὶ φλόγες, ἀκουομένου καὶ δούπου», ὅπως σημειώνει ὁ Τσιγαράς, παρὰ τὸ ἐξωκκλῆσι τοῦ Προφήτου Ἑλίου, καὶ τὴ δεξιὰ ὄχθη χειμάρρου τινὸς «παρὰ τὴν πρὸς τὸ χωρίον Καλωτᾶ διὰ τοῦ Μετσικὲλ ὁδόν»· οἱ κατὰ καιροὺς «ἐπαισθητοὶ» στὸ Ζαγόρι σεισμοί.

Διατηρεῖται δέ, συνεχίζει ὁ Λαμπρίδης, καὶ μιὰ παράδοση κατὰ τὴν ὁποία, «ἐπὶ τὸ μυθικότερον λέγεται ὅτι, δράκων φλογερός, διέμενε ποτὲ ἐν τῇ Δρακολίμνῃ, καὶ ἐπολέμει πεισματωδῶς βέλεσι λευκοῖς ἕτερον ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους Σμόλκα ἱστάμενον»· βέβαια, σχολιάζει ὁ ἴδιος στὸ βιβλίο του, «ἡ μυθώδης αὕτη παράδοσις, ἐκκρήξεις κι' ἐκσφενδονίσεις λίθων ὑπεμφαίνει».

Ἀνάμεσα ἐπίσης στ' ἀλώνια ποὺ εἶναι κοντὰ στὸ Βραδέτο, «χαίνει θόθος Καιάδας», συνεχίζει ὁ Λαμπρίδης, κι' οἱ πέτρες ποὺ ρίχνει κανένας μέσα του, κάνουν φοβερὸ κι' ἀπαίσιο κρότο, καὶ φτάνουν στὸν πυθμένα ὕστερα ἀπὸ ἓνα λεπτό. Τέτοιοι καιάδες, προσθέτει, ὑπάρχουν κι' ἄλλοι· κι' ἐδῶ (στὸ Βραδέτο πιθανώτατα), καὶ στὸ βουνὸ τοῦ Μονοδεντριοῦ καὶ τῶν Ἄνω - Σουδενῶν (Γκαϊλόπετρα), καὶ κοντὰ στὸν Κάτω - Μαχαλᾶ τῆς Βίτσας, καὶ δυτικὰ τοῦ Τσεπέλοβου, ἀπ' ὅπου «καὶ φλόγες ἀνήργοντο, λέγεται, κτλ. κτλ.

Ἀπὸ ὅλους ὅμως φοβερότερος καὶ βαθύτερος εἶναι — γράφει— αὐτὸς ποὺ βρίσκεται μιὰ ὥρα μακρὰ ἀπὸ τὸ δρόμο πρὸς Τσεπέλοβο: Τὸ βάθος του, ὑπερβαίνει τὰ 100 μέτρα· γιατί οἱ πέτρες ποὺ ρίχνει κανένας μέσα του, μόλις ἀκούονται· ὁ δὲ κρότος ποὺ παράγεται ἐκεῖ κάτω, δείχνει ὅτι, ὑποχθόνιο ρεῖμα

περνάει στὸν πυθμένα. Τὸ στόμα αὐτοῦ τοῦ καιάδα, ἔχει διεύθυνση ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ἔχει μῆκος 15 - 20 μέτρα, στό μέσο δέ, σχεδὸν συγκλείνεται ἀπὸ δυὸ ὄγκους ἀσβεστόλιθου πού, προεξέχουν ἀπὸ κάθε πλευρά. Πλησιέστατα πρὸς τὸ βόρειο ἄκρο τοῦ στόμιου, περνάει στενὸ δρομάκι, πού ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος του ὑπάρχει μιὰ μικρὴ πηγὴ· ἐκεῖ, σὲ παλιὰ χρόνια, ἀπὸ παραπάτημα ἄλογων Βλαχοποιμένων, πού ὀδηγοῦσαν πρὸς τὰ ὁροπέδια τοῦ Βραδέτου, νύφη πού εἶχαν ἀπ' ἄλλοῦ πάρει, ἔπεσε αὐτὴ ἀπ' τὸ ὑποζύγιο, κι' ἔγινε ἄφαντη μέσα στὸν καιάδα· ἀπ' αὐτό, καὶ τὸ τοπωνύμιό τῆς Σ π έ ρ α τ ῆς Ν ε β ι ά σ τ α ς (νύφης). Ἡ παράδοση ἀναφέρει, ὅτι ἓνα χέρι τῆς νύφης, μὲ ὅλα τὰ δαχτυλίδια της, βγῆκε ἀπὸ ὑποχθόνιο ὄχετό, καὶ βρέθηκε στὸν ποταμὸ Βῆκο, ἢ κατ' ἄλλους στὴ Βελλᾶ.

Παρόμοιο μικρὸ «καιάδα», θυμᾶμαι κι' ὁ ἴδιος κοντὰ στὸν περίβολο τοῦ Μοναστηριοῦ τῶν Ἀ γ ι ω ν Ἀ ν ά ρ γ υ ρ ω ν στὸ Στροῦνι (ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Νησί), δεξιὰ ἀπὸ τὸν ἀνηφορικὸ δρομάκι πού ὀδηγεῖ πρὸς τὸ Ναό. Μικρὰ παιδάκια, ρίχναμε, θυμᾶμαι, λιθάρια ἀπὸ μιὰ μικρὴ τρύπα, κι' ἀκούγαμε τὴν κάπως παρατεινομένη ἀντήχησή τους.

Ἄν τώρα περάσουμε στὴν περιοχὴ τοῦ Μαλακασιοῦ, νοτιοανατολικά τοῦ Π ά τ ε ρ ο υ καὶ παρὰ τὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Μ π ι σ δ έ ν η, (12) βράχος βατός, ὀδηγεῖ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ σπηλαίου μήκους ὅκτῳ περίπου μέτρων· ἀπέναντί του καὶ σὲ ἀπόσταση τεσσάρων μέτρων, εἶναι μιὰ μεγάλη πέτρα ὕψους 8½ μέτρων καὶ πάχους 1½, πού ἡ κορυφή της, κατακλίνεται πρὸς τὸ βράχο, σχηματίζοντας ἔτσι ἓνα εἶδος ἀψίδας· τὸ μέρος αὐτό, ἀπὸ παλιὰ λεγόταν Μ α ν τ ε ῖ ο· καὶ γινόταν ἐκεῖ, ἀπὸ γυναῖκες περισσότερο, πού, ἢ δέν ἔκαναν ἢ τοὺς πέθαιναν τὰ παιδιά, ἓνα εἶδος λατρείας τῶν ἀργῶν λίθων, ἀνάμικτης μὲ χριστιανικὰ στοιχεῖα.

Τὸ σπουδαιότερο ὅμως ἡπειρώτικο σπήλαιον, φαίνεται νὰ εἶναι τὸ σπήλαιον τῆς Μονῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τῆς λεγομένης Κ ι π ί ν α ς, μιὰ ὥρα μακρὰ ἀπὸ τὴν Καλαρρύτες. (13) Στὸ μέτωπό του καὶ μέσα του, εἶναι χτισμένο τὸ Μοναστήρι, πού ἔχει μιὰ ἐκκλησιά, καὶ δυὸ σειρὲς ἀπὸ κελλιά. Πίσω ἀπ'

12.—Ι. Λαμπρόδη, Μαλακασιακὰ Α', σελ. 24, σημ. 5'.

13.—Ὅπου ἀμέσως πιδό πάνου, σελ. 37.

αὐτά, ἐκτείνεται, σὲ ἀπέραντο βάθος τὸ σπήλαιο, μέσα στὸ ὁποῖο, καὶ στῆλες ἀπὸ σταλακτίτες. «Σημειωτέον δέ, συνεχίζει περαιτέρω, ὁ Λαμπρίδης, ὅτι ὁ Λήκ, τὸ χάσμα τοῦτο ἠκολούθησε, ἐπὶ 20' μόνον λεπτά, ἐπειδὴ ὁ ἀῆρ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν καθίστατο ψυχρότατος καὶ ὀμιχλώδης, ἡ δὲ λαμπὰς δυσκόλως διετηρεῖτο».

Ἐδῶ, πιστεύω, ἔχουν τὴ θέση τους καὶ ὅσα —πολὺ περὶεργα— ἀναφέρει ὁ Ἀθ. Σταγειρίτης, (14) γεωγραφῶντας στὰ 1819 τὴ Γιαννιώτικη Λίμνη:

Τὴ Λίμνη μας αὐτῇ, τὴν ὀνομάζει Ἀχερουσία. Τὸν περὶ αὐτὴν τόπο, χαριέστατο καὶ τερπνότατο. Ἠλύσιο πεδίο ὀνομάζει τὴν περὶ τὸ νοτιοδυτικὸ μέρος κοιλάδα, ἡ ὁποία ἔχει, γράφει, κάλλος ἀπερίγραπτον. Στὴ λίμνη αὐτὴ χύνονται πολλοὶ ρύακες, καθὼς ὁ Κωκυτὸς τῶν παλαιῶν. Ἐκεῖ, γράφει, ἔπλασε ὁ Ὅμηρος τὸν Ἄδη, τοὺς ποταμούς του καὶ τὰ Ἠλύσια πεδία: «Διότι ὁ Κωκυτός, ἐξέρχεται ἐκεῖ πλησίον ἐκ τῆς γῆς, ἔπειτα πίπτει ἀπὸ τινος ὕψους εἰς τὴν λίμνην, καὶ ἀποτελεῖ κρότον φοβερόν· ὁ δὲ Ἀχέρων, ὅστις ἐξέρχεται ἐκ τῆς Λίμνης ὀλίγον κατωτέρω, κρύπτεται πάλιν ὑπὸ τὴν γῆν καὶ χάνεται, ὅπου εἶναι ἓνα χάσμα, τὸ ὁποῖον ὀνόμαζον οἱ παλαιοὶ λίμνην Ἄορνον. Δηλ. δὲν ἐδύναντο νὰ ζήσωσιν ὄρνεα ἐκεῖ. Ἔτι δέ, συνεχίζει, εἰς τὴν μέσην τῆς Λίμνης εἶναι μία νῆσος, ὅπου εἶναι καὶ μοναστήριον καὶ μία κώμη πρὸς τὸ βόρειον τῆς νήσου. Εἰς ταύτην τὴν νῆσον, γίνονται, περιοδικῶς κατὰ τὸν Ὀκτώβριον, σεισμοὶ ἐξαίσιοι καὶ συχνοί, ὥστε ἐνίστε εἰς μίαν ἡμέραν γίνονται τριάκοντα. Ἐκαστος δὲ σεισμός, ἀποτελεῖ τοιοῦτον σφοδρὸν κρότον, ὥς τὸ εἴκοσι τεσσάρων λιθρῶν κανόνιον, ὥς λέγει ὁ Πουκεβίλ· ὥστε ἡ μὲν νῆσος, κινεῖται ὥς πλοῖον εἰς τὴν λίμνην, σχεδὸν ὅλην τὴν ἡμέραν, ὁ δὲ κρότος γίνεται συνεχής. Ὅθεν ἐξωγράφησεν ὁ Ὅμηρος ἐκεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἄδου».

Ἀληθινά, πολὺ παράδοξα καὶ μυθώδη πράγματα συνέβαιναν τότε στὴ Λίμνη μας!... Μὰ ἄς γυρίσουμε τώρα ξανά στὸν Ἀλῆ καὶ τοὺς τρομεροὺς του θρύλους:

Εἶναι ἱστορικὰ πιστοποιημένο(15) ὅτι πολὺ λίγον καιρὸ

14.—Τὰ Ἡπειρωτικά, Βιέννη 1819, σελ. 13 καὶ ἐπ.

15.—Βλ. Δ. Σαλαμάγκα, Πῶς σκοτώθηκε ὁ Ἀλῆ Πασῖας, ἐφημ. Γιαννίνων «Ἐθν. Ἀγών», 23, 25, 26, 27, 28 Ἰουλίου 1950.

πρὶν ὁ Ἀλῆς ἐγκαταλείψει τὸ Ἰτς - Καλέ, (16) εἶχε κατεβάσει στίς ὑπόγειες κρύπτες του τὸν ἀπεσταλμένο τοῦ Χουρσίτ, στὸν ὁποῖο ἔδειξε ἐκεῖ ἀποθηκευμένα, ὀχτακόσια βαρέλια μαύρης μπαρούτης κι' ἑκατὸν πενήντα σεντούκια φυσίγγια· τὰ πυρομαχικὰ αὐτά, ἔπесαν στὰ χέρια τοῦ πονηροῦ πολιορκητῆ του, τοῦ Χουρσίτ, κατὰ τὸ γνωστὸ τρόπο ἐξαπάτησης τοῦ Ἀλῆ. Παρ' ὅλα αὐτά, ὁ θρυλὸς ἄγνωστης πυριτιδαποθήκης τοῦ Ἀλῆ μέσα στὸ Κάστρο, κυνηγοῦσε, ἀκόμα καὶ στὰ χρόνια μου τοὺς σκιαγμένους Γιαννιώτες κάθε φυλῆς. Πότε ἀνακαλύφθηκαν αὐτές: εἶναι ἄγνωστο. Παλιὲς ἐν τούτοις μπαρουῖτες βρέθηκαν στὰ σπλάγχνα τοῦ τμήματος τοῦ Βράχου, ἀπάνου στὸν ὁποῖο εἶναι χτισμένο τὸ Τζαμί τοῦ Ἀσλὰν πασιᾶ, σήμερα Δημοτικὸ Μουσεῖο.

Στοὺς παλαιότερους ἐπισκέπτες του, ἔδειχναν —καὶ τοὺς κατέβαζαν κιόλας σ' αὐτές— τίς ὀνοματισμένες τότε ἀπὸ τοὺς φύλακες τοῦ Μουσείου «κατακόμβες». Στὴ βάση τοῦ Βράχου, στὴν ἴδια σχεδὸν μὲ τὰ νερὰ τῆς λίμνης ἐπιφάνεια, ἀνοίγεται μιὰ σπηλαιόμορφη ἐκτεταμένη κοιλότητα, ποὺ χρησιμοποιόταν ἄλλοτε γιὰ διαμονὴ —φρουριακοῦ συγκροτήματος: φυλακισμένων; ποιὸς ξέρει;— πάντως ἀνθρώπων, γιὰτὶ σώζονται ἀκόμα τὰ ἴχνη ἐκεῖ μέσα τζακιῶν. Ἀπὸ τὸ δυτικὸ περίπου ἄκρο τοῦ σπηλαιώματος, ἄρχιζε μιὰ στοᾶ ποὺ ἔχει ἀπὸ πολλοὺς ἐξερευνηθῇ· ὄχι ὅμως καὶ ὀλοκληρωτικὰ· ἔχει αὐτὴ ὑπόγειες στὸ βράχο διακλαδώσεις, λιμνώδη κατασταλάγματα, σταλακτίτες καὶ σταλαγμίτες. Φαίνεται πιθανό, ἢ στοᾶ αὐτῇ, νὰ ἔχη διέξοδο πρὸς τὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ Βράχου — πρὸς τὴ λεγόμενη Σπηλιὰ τοῦ Σκυλόσοφου, κοντὰ στὸ ἐξοχικὸ καφενεῖο «Κυρὰ - Φροσύνη». — Σὲ τμῆμα αὐτῆς τῆς στοᾶς, βρέθηκαν ἐναποθεμένους ποσότητες μπαρούτης, ἀπ' τὴν ὁποία καὶ σὲ καιροὺς ἀκόμα τουρκοκρατίας, πολλοὶ —ἰδιαίτερα κυνηγοὶ— ἔκαναν τίς προμήθειές τους. (18) Κάποτε μάλιστα, τὰ ἀποθέματα αὐτὰ πῆραν φωτιά· μὰ ἦταν φαίνεται ξεθυμασμένα: —Κι' ἔτσι, δὲν κυνηγάει τώρα πιά τὰ σκιαγμένα Γιάννινα, ἢ φρίκη τοῦ Ἀλῆ

16.—Τὸ ἀνατολικὸ ἐσωτερικὸ Φρούριο τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, ὅπου τελικὰ εἶχε περιοριστῇ ὁ Ἀλῆς.

17.—Ὅπου στὴν ὑπόσημ. 15.

18.—Κατὰ ἀφηγήσεις τοῦ Γεωργίου Παπανικολάου, ὑπερεξδαμηκοντάρη, καὶ ἄλλων.

καὶ τοῦ μυθικοῦ Τζιουμπχανέ του.(19)

Σπηλαιόμορφη ἐπίσης ὑποπτευόμαστε καὶ τῇ σύσταση τοῦ τμήματος τοῦ Βράχου, πὺν ἀπάνω του (στὰ γνωστὰ Λιθαρίτσια) εἶναι χτισμένος ὁ Στρατωνας. Ἀπάνω σ' αὐτὸ τὸ βράχο, ὁ πολυμήχανος Ἀλῆς εἶχε στερεώσει(20) «φρούριον πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πόλεως καθ' οἵασδήποτε ἐχθρικῆς προσβολῆς, ἔχον, γράφει ὁ Λαμπρίδης, καὶ ὑπόγεια καλυπτόμενα ὑπὸ στερεοτάτης καὶ θολωτῆς ὀροφῆς». Τὴν ὑπαρξὴ τῶν ὑπόγειων αὐτῶν, εἶχα ὑποδείξει κατὰ τὸν τελευταῖο πόλεμο σὲ ἀρμόδιο ὄργανο, καὶ χρησιμοποιήθηκαν γιὰ καταφύγια· δὲν ἔγινε ὁμως — ὅσο ξέρω — συστηματικὴ διερεύνησή τους.

Ἡ μικρὴ μου αὐτὴ ἐργασία, δὲν ἔχει παρὰ περισυλλογικὰ χαρακτηριστῆρα, ὁμοίας ἢ ἀνάλογης κατηγορίας πληροφοριῶν, πὺν θέτονται ἔτσι ὑπ' ὄψει τῶν εἰδικῶν, μαζὺ μὲ τὶς βιβλιογραφικὰς τους πληροφορίες, γιὰ ἐπακόλουθὴ μελέτη καὶ ἔρευνα.

Ἀπὸ τουριστικὴ πλευρά, ἡ διερεύνησις τοῦ σπηλαίου Κιπίνας, ἡ διάνοιξη τῆς εἰσόδου τῆς ὑπόγειας λίμνης Ντραμπάτοβας, ἡ ὑπόδειξις σὲ πλατύτερους κύκλους τῆς λίμνης Ζηροῦ καὶ Δρακόλιμνης, πὺν ὅλα τους συνδέονται μὲ στοιχεῖα ἱστορικὰ - θρησκευολογικά, θὰ παρουσίαζε, σκέπτομαι, μεγάλο ἐνδιαφέρον.

«Ἡπειρ. Ἑστία» 1953, σελ. 937 καὶ ἐπ.

19.—Ἰσαμε τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, κάθε φορὰ πὺν γινόταν πυρκαϊὰ μέσα ἢ κοντὰ στὸ Κάστρο, οἱ ψυχὲς τῶν Γιαννιωτῶν ἔτρεμαν μήπως πάρουν φωτιά οἱ πυριτιδαποθήκες τοῦ Ἀλῆ. —Βλ. καὶ Δ. Σαλαμάγκα, Κάποιο βράδυ τοῦ Νοέμβρη, Γιάννινα 1946, σ. 8.

20.—Ι. Λαμπρίδης, Περιγραφή τῆς πόλεως Ἰωαννίνων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ .

1. Γιάννενα ἢ Γιάννινα;	σελ. 5
2. Ὁ Μπεϋλέρ - μπης τῆς Ρούμελης καὶ τὸ Μοναστήρι τῆς Ντουραζάνης	» 7
3. Ἐνα παλιὸ Πανηγύρι	» 20
4. Ἀνοιξιάτικα Κάλλαντα (Μάρτη καὶ Μάρτη...)	» 28
5. Τὸ «Ζμπουρολίθαρο»	» 33
6. Ἡ «Περπεράνια», καὶ ἄλλα παλιὰ «συνήθεια»	» 45
7. Τὸ Χριστουγεννιάτικο ζούτσουρο	» 49
8. Ἐτῶρανα καὶ τὰ Τοῦμπανα...	» 54
9. Λαογραφικὰ σχεδιάσματα, (Α'. - Γ'.)	60 - 84
Α'. «Μὲ τῶρανα...»	
Β'. Τσαγκάρηδες καὶ Σαράτσηδες	
Γ'. Σιδηρουργοὶ καὶ «Μουσικοὶ»	
Δ'. Οἱ... «Πνευματοπῶλαι»	
Ε'. «Ἐνα Γουργουρίδιον»	
ΣΤ'. Γλυκολογία	
Ζ'. «... γρόσια καὶ φλωριά...»	
Ζα'. Ἀθ. Χ. Παπαχαρίση «Γλωσσικὰ Σημειώματα» καὶ Δ. Σαλαμάγκα. — «Καὶ ἡ ἀπάντησις».	
Η'. Παζάρια καὶ Μπεξεστένια	
Θ'. Οὔτρος καὶ Πιατάντζες	
Ι'. Γκιούμα καὶ σαπλαῆς	
10. Τοπωνυμικὰ σχεδιάσματα	σελ. 85 - 94
Α'. Ἡ Βρύση τοῦ Παζαριοῦ, Β'. Ἡ Καλούτσια	
11. Σηθλαιολογικὰ σύμμεικτα	» 94

ΑΛΛΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΤΟΥ Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ:

1. **Θί Θεοβάδιστοι Τόποι**, Γιάννινα 1943, εξαντλημένο
2. **Νοσταλγίες**, στίχοι, Γιάννινα 1943, εξαντλημένο
3. **Έκλογη από τὰ «Ἄνθη τοῦ Κακοῦ»**, τοῦ Κ. Μπωντλαίρ, Γιάννινα 1943, εξαντλημένο
4. **«Κάποιο βράδυ τοῦ Νοέμβρη»**, Γιάννινα 1943, εξαντλημένο
5. **Περίπατοι στὰ Γιάννινα**, σειρά α', Γιάννινα 1950, εξαντλημένο
6. **«Ὁ Γνωστὸς Καλόγηρος Κοσμάς»**, Ἀθήνα 1952, Ἐπαινος Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν,
7. **Ἡ Σπηλιὰ τοῦ Σκυλόσοφου**, Ἀθήνα 1953, Ἐπαινος Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν,
8. **Ὁ Νεομάρτυρας Ἅγιος Γεώργιος Ἰωαννίνων**, Ἀθήνα 1954—1955, Ἐπαινος Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν,
9. **Περίπατοι στὰ Γιάννινα**, σειρὲς Β'—Δ' Γιάννινα 1956
10. **Περίπατοι στὰ Γιάννινα**, σειρά Α', ἀνατύπωση μὲ τίς Β'—Δ', Γιάννινα 1959
11. **Γιαννιώτικα Στιχοπλάκια**, Γιάννινα 1956
12. **Ἡ Κυρὰ ἡ Κουσιοβίτσα**, Γιάννινα 1956
13. **Τουριστικὸς Ὁδηγὸς Ἰωαννίνων**, μέρος Α'. Ἱστορία, Γιάννινα 1957
14. **Μπαντῖδοι καὶ Καραμπέρηδες**, Γιάννινα 1957
15. **Γιαννιώτικες Ἀποκρῆς**, Γιάννινα 1957
16. **Παλιὰ Γιαννιώτικα ἄσματα**, Γιάννινα 1957
17. **Ἡ «Χόσσα» καὶ ἡ «Βληώρα»**, Γιάννινα 1958
18. **Γιαννιώτικα Λαογραφικὰ Μελετήματα**, (σύνθεση ἀθροιστική, τέσσερων παρόμοιων ἐργασιῶν, ἀνάπτυπων τοῦ περιοδικοῦ «Ἡπ. Ἑστία») Γιάννινα 1958
19. **Στέφανος Σαλαμάγκας**, (βιογραφικά) Γιάννινα 1958
20. **Ἡ κατὰ τοῦ Σουλίου ἐκστρατεία τῶν Τούρκων τοῦ 1772**, Γιάννινα 1958
21. **Γιαννιώτικα Ἱστοριοδιφικὰ Μελετήματα**, Γιάννινα 1958
22. **Ὁ «Χαλασμός» τοῦ Ἰησιοῦ τοῦ 1821**, Γιάννινα 1958
23. **Τοπία καὶ Χρονικά**, (ἀναδρομές, σὲ στίχο), Γιάννινα 1958
24. **Κάποιο βράδυ τοῦ Νοέμβρη . . .** β'. ἐκδοσι Γιάννινα 1959
25. **Κρίσεις γιὰ ἐργασίες τοῦ Δημ. Σαλαμάγκα** (γ' φυλλάδιο) Γιάννινα 1959
26. **Στέφανος Σαλαμάγκας** (βιογραφικά) β'. ἐκδ., συμπληρωμένη) Γιάννινα 1959
27. **Τουριστικὸς Ὁδηγὸς Ἰωαννίνων** (β'. ἐκδ.) Γιάννινα 1959
28. **Τὰ Ἰανάρια καὶ τὰ Ἐπαγγέλματα ἐπὶ Τουρκοκρατίας στὰ Γιάννινα** Γιάννινα 1959
29. **Στὴν Κατάρρα**, ἐκδρομικὲς ἐντυπώσεις Γιάννινα 1959
30. **Γιαννιώτικα Σύμμεικτα** Γιάννινα 1959

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ:

Στὴ σελ. 65, ὑποσ. στίχ. 1ος μετὰ τὸ Hachette, νὰ προστεθῇ: 1938.
» » 70, » » 2ος, διάβαζε: Dizionario στίχ. 3ος, quarto

Π α ρ ό μ ο ι α στὸ βιβλίο μου: «Σ τ ῆ ν Κ α τ ά ρ α», (Γιάν-
νινα 1959).

Στὴ σελ. 24, στίχ. 9, διάβ. ἀ π ο ρ ο φ ο ύ μ α σ τ ε.
» » » » 5 (ἀπὸ κάτου, διάβ. τ η ς (χωρὶς τόνο).
» » » » 5 » » ν' ἀπαλειφθῇ τὸ Κ α τ ά ρ α ς.
» » 27 » 7 » » διάβ. δ ρ α μ α . τ ι σ τ ῆ .
» » 29 κεμ. 7 ν' ἀπαλειφθῇ τὸ ἡ λ ε κ τ ρ ο φ ω τ ι σ μ ό .
» » 30 ὑποσ. 2 διάβ. 1859.

Τὸ ὁρθὸ τῶν ἀντίστοιχων τοῦ βιβλίου τοπωνύμων, εἶναι: Ἄ ρ ι ε
γ ν α λ ι σ ά τ α, Σ τ ρ ο ύ γ χ α κ ο ὺ χ ι ά τ ρ ε καὶ Κ ι ά -
τ ρ α ά λ' Τ σ ά π ο υ.

